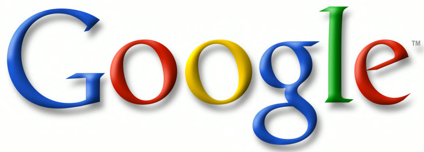

GRAMATIKA

JEZIKA HÈRVATSKOGA.

Osnovana

na starobugarskoj slověnštini.

Napisao

V. JAGIĆ.

Dio pèrvi: Glasovi.

U Zagrebu 1864.

Brzotiskom A. Jakića.

Predgovor.

Nauk jezika narodnoga (u nas hèrvatskoga) ima na gimnaziji sasvim drugi i uzvišeniji cilj, nego li ostali jezici, staroklasični ter ini živući ali nenarodni. Ondě smatra se gramatika samo kao *sredstvo*, da dovede do cilja t. j. do razuměvanja latinskim, gèrčkim, němačkim francuzkim itd. jezikom pisanih knjigah: ovdě toga niti netreba (van poněsto u nižih razredih, dok mladež podpuno navikne pravilnosti pismenoj), nego se *jezik sam za se* ima smatrati predmetom nauka. (Org. Entwurf. str. 122-123).

Naobraženi mladić treba, da se svestrano upozna s prošlim i sadanjim životom svoga materinjega jezika onako, kao i s duševnom radnjom, t. j. s književnimi proizvodi, svoga naroda. Ako je dakle gramatika hèrvatskoga jezika uz pověst književnu još i u viših razredih hèrvatskih gimnazijah predmet, koji se mladež uči, valjalo bi, da ga učitelj i učenici drugačije shvate, nego li običnu gramatiku.

To je najglavniji razlog, zašto ja ovaj pèrvi dio gramatike nahvalice napose izdajem: neka se prestane misliti, da su *oblici* imena i glagola, koje učenik već i onaka pozna, bitna stvar, a nauk o *glasovih*, što je temelj cěle gramatike, da niti netreba učiti. Privremeni propis Vis. dvorske kancelarije hèrvatske veli za nauk hèrvatskoga jezika ovako: „U pèrvom polugodištu VII. raz-

reda imade se u napredak učiti jezik starohèrvatski po sustavno predavanoj slovnici, i na temelju posebnoga, za to izabrana štiva."

„Pod jezikom starohèrvatskim razumieva se onaj, što no ga nalazimo u nebrojenih svietskih pismenih spomenicih od 12-16. stoletja, kao u starih sèrbskih i hèrvvatskih kronikah, životopisih, zakonicih i statutih, razvodih, poveljah, ugovorih i drugih listinah. Osebnosti toga jezika predavati će učitelj putem sravnjivanja i uzporedjivanja sa pravom staroslavenštinom i današnjom štokavštinom. Za laglje i uspiešnije podučavanje gimnazijalne mladeži u starohèrvatskom jeziku imati će se čim prije sastaviti posebna slovnica i čitanka."

Ovim je propisom jasno naznačen put, kojim treba da se podje u sastavljanju starohèrvatske gramatike, ako će da služi pomenutoj svèrsi. Sama bo narav jezika takova je, da moraš za temelj nauka staviti starobugarsku slověnštinu! barem tri četvèrtine gramatičkih pojavah i staro- i novohèrvatskoga jezika mogu se razložito iztumačiti jedino iz stare bugarštine, a to tako, da su ti prije svega poznati zakoni, na kojih se osniva glasovna narav ovijuh dvajuh jezikah.

Buduć se dakle pravom zahtěva u privremenom propisu (Obaviesti točka 3.), da je učenik šestoškolac točno proučio gramatičku i stilističku nauku današnjega jezika hèrvatskoga, to je po smislu istoga propisa sasvim u redu, da se u 7. razredu od trijuh učevnih urah, koje su na tjedan opreděljene hèrvatskomu jeziku, uzmu dvě za čitanje jugoslověnskih književnih starinah i za nauk gramatički. U pèrvom polugodištu valja da se čita pèrvi dio „Priměrah starohèrvatskoga jezika" t. j. bugarska slověnština, a uz to da se uče glasovi (dakle ovaj pèrvi dio moje gramatike); u drugom polugodištu ili će

se još donekle nastaviti čitanje iz pèrvoga děla ili namah započeti drugi i važniji dio „Priměrah“, a iz gramatike učiti će se oblici jezika starobugarskoga i starohèrvatskoga (dakle drugi dio moje gramatike.) — Ovako će stojati čitanje s gramatikom u sasvim valjanu razměrju, niti će se mladež ludo izmučiti bogatstvom staroslověnskih gramatičkih oblikah, nego će se njoj sasvim jasni i razgovětni prikazati iza proučena nauka o glasovnih zakonih dotičnih dvajuh jezikah.

Tko bi se pak plašio čitanja starobugarske slověnštine prije, nego li su učenici proučili sve oblike ovoga jezika, bio bi doista kriva mněnja, kao da nam je taj jezik sasvim tudj i nepoznat; a to nije niti nemože biti istina već zato, što je stara bugarština južno-slověnsko narěčje onako, kao i jezik hèrvatski, dapače naš je jezik staroj bugarštini uza slovenštinu upravo najbliži i najsrodniji.

U osmom razredu dovoljna je po propisu jedna ura na tjedan, da se nastavi čitanje, a preopetuje gramatika starohèrvatskoga jezika; kod opetovanja može se od učenikah zahtěvati, da i ono čitaju, što sam u knjizi razlučio těsnijom štampom.

Toliko o školskoj porabi ove gramatike. O njezinu sadèržaju nemislim ovdě na obširno govoriti. Ja sam savěstno upotrěbio današnji napredak u jezikoznanstvu, i evropski u obće i slověnski na pose, da budem ovom knjigom što koristniji hèrvatskomu narodu, koji svu nadu bolje i sretnije literarne budućnosti polaže u dobro uredjene škole.

U mene bijaše puno dobre volje, da ovom knjigom ponešto unaprědim nauk hèrvatskoga jezika, kako bi valjalo, da se predaje u naših viših razredih; imadjah pred

očima valja na děla svijuh slověnskih narěčjah, koja onamo teže, kamo i ja. Istina je, da smo podosta zaostali za inom braćom slověnskom: vrěme je dakle, da već jedanput i mi u gramatičkom smislu predjemo iz srědověčnosti u načela današnja.

Na koliko sam cilj svoj postigao, dokazati će praktički život knjige u školi, dakako uz pomoć věšta učitelja.

Neću tajiti, da sam na ovaj posao mnogo vremena potrošio, jer sam imao sâm i gradivo skupljati i sgradu graditi; za sve to biti ću obilno nagradjen, ako nadležni sudci pronadju, da mi posao nije sasvim zaman. I zato sam voljan slušati kritiku te pripravan na odgovor.

Ova je knjiga pisana po nalogu Vis kr. dvorske kancelarije, kojoj sam se visokoj oblasti dužan na izkazanom pověrenju javno zahvaliti.

U Zagrebu na dušni dan 1864.

Pisac.

Dio pèrvi.

Glasovi.

Glava I.

a) Pismena.

Glagolska bugarska	Glagolska hèrvatska	Cirilska cèrkv.	Cirilska gradj.	Lat. po hèrvat. prav.	Broj glag.	Broj cirilsk.	Ime.
Ⰰ ⰰ	Ⰰ ⰰ	А а	А а	A a	1	1	азъ (ⰰⰸⱏ)
Ⰱ ⰱ	Ⰱ ⰱ	Б б	Б б	B b	2	2	боукꙑ (ⰱⱆⰽⱏⰹ)
Ⰲ ⰲ	Ⰲ ⰲ	В в	В в	V v	3	3	вѣдѣ (ⰲⱑⰴⱑ)
Ⰳ ⰳ	Ⰳ ⰳ	Г г	Г г	G g	4	4	глаголи (ⰳⰾⰰⰳⱁⰾⰹ)
Ⰴ ⰴ	Ⰴ ⰴ	Д д	Д д	D d	5	5	добро (ⰴⱁⰱⱃⱁ)
Ⰵ ⰵ	Ⰵ ⰵ	Є є	Е е	E e	6	—	есть (ⰵⱄⱅⱐ)
Ⰶ ⰶ	Ⰶ ⰶ	Ж ж	Ж ж	Ž ž	7	6	живѣте (ⰶⰹⰲⱑⱅⰵ)
Ⰷ ⰷ	Ⰷ ⰷ	Ѕ ѕ	—	—	8	7	ѕѣло (ⰷⱑⰾⱁ)
Ⰸ ⰸ	Ⰸ ⰸ	З з	З з	Z z	9	8	землꙗ (ⰸⰵⰿⰾⱑ)
Ⰺ ⰺ	Ⰺ ⰺ	И и	И и	I i	10	9	иже (ⰺⰶⰵ)
Ⰹ ⰹ	Ⰹ ⰹ	І і	І j	J j	20	10	і (ⰹ)
Ⰼ ⰼ	Ⰼ ⰼ	Ꙉ ꙉ	Ђ ђ	Dj dj	30	—	ꙉе (ⰼⰵ)
Ⰽ ⰽ	Ⰽ ⰽ	К к	К к	K k	40	20	како (ⰽⰰⰽⱁ)
Ⰾ ⰾ	Ⰾ ⰾ	Л л	Л л	L l	50	30	людиıе (ⰾⱓⰴⰹⰵ)
Ⰿ ⰿ	Ⰿ ⰿ	М м	М м	M m	60	40	мꙑслите (ⰿⰺⱄⰾⰹⱅⰵ.)
Ⱀ ⱀ	Ⱀ ⱀ	Н н	Н н	N n	70	50	нашь (ⱀⰰⱎⱐ)
Ⱁ ⱁ	Ⱁ ⱁ	О о	О о	O o	80	70	онъ (ⱁⱀⱏ)

Glagolska		Cirilska		Lat. po hèrvat. prav.	Broj		Ime.
bugarska	hèrvatska	cèrkv.	gradj.		glag.	cirilsk.	
Ⱂ ⱂ	Ⱂ ⱂ	П п	П п	P p	90	80	покой (ⱂⱁⰽⱁⰺ)
Ⱃ ⱃ	Ⱃ ⱃ	Р р	Р р	R r	100	100	рьци (ⱃⱐⱌⰹ)
Ⱄ ⱄ	Ⱄ ⱄ	С с	С с	S s	200	200	слово (ⱄⰾⱁⰲⱁ)
Ⱅ ⱅ	Ⱅ ⱅ	Т т	Т т	T t	300	300	твръдо (ⱅⰲⱃⱏⰴⱁ)
Ⱆ ⱆ	Ⱆ ⱆ	Ѹ ѹ	У у	U u	400	—	оукъ (ⱆⰽⱏ)
Ⱇ ⱇ	Ⱇ ⱇ	Ф ф	Ф ф	F f	500	500	фрьтъ (ⱇⱃⱐⱅⱏ)
Ⱈ ⱈ	Ⱈ ⱈ	Х х	Х х	H h	600	600	хѣръ (ⱈⱑⱃⱏ)
Ⱉ ⱉ	Ⱉ ⱉ	Ѡ ѡ	—	—	700	800	ѡтъ (ⱉⱅⱏ)
Ⱋ ⱋ	Ⱋ ⱋ	шт щ	Щ щ	št ć	800	—	шта (ⱋⰰ)
Ⱌ ⱌ	Ⱌ ⱌ	Ц ц	Ц ц	C c	900	900	ци (ⱌⰹ)
Ⱍ ⱍ	Ⱍ ⱍ	Ч ч	Ч ч	Č č	1000	(90)	чрьвь (ⱍⱃⱐⰲⱐ)
Ⱎ ⱎ	Ⱎ ⱎ	Ш ш	Ш ш	Š š	—	—	ша (ⱎⰰ)
Ⱏ ⱏ	—	Ъ ъ	Ъ ъ	Ŭ ŭ	—	—	ієръ (ⰵⱃⱏ)
ⰟⰊ ⱏⰺ	—	ꙑ	ы	Y y	—	—	ієрꙑ (ⰵⱃⱏⰺ)
Ⱐ ⱐ	Ⱐ ı	Ь ь	Ь ь	Ĭ ĭ	—	—	ієрь (ⰵⱃⱐ)
Ⱑ ⱑ	Ⱑ ⱑ	Ѣ ѣ	Ѣ ѣ	ê (ja)	—	—	ѣть (ⱑⱅⱐ)
Ⱓ ⱓ	Ⱓ ⱓ	Ю ю	Ю ю	ju	—	—	*ju*
—	—	Ꙗ ꙗ	—	ja	—	—	*ja*
—	—	Ѥ ѥ	ѥ	je	—	—	*je*
Ⱔ ⱔ	—	Ѧ ѧ	Я я	ę	—	(900)	*ęs*
Ⱗ ⱗ	—	Ѫ ѫ	—	ą	—	90	*ąs*
Ⱘ ⱘ	—	Ѩ ѩ	—	ję	—	—	*jęs*
Ⱙ ⱙ	—	ѭ	—	ją	—	—	*jąs*
—	—	Ѯ ѯ	—	ks	—	60	*ksi*
—	—	Ѱ ѱ	—	ps	—	700	*psi*
Ⱚ ⱚ	Ⱚ ⱚ	Ѳ ѳ	Θ θ	th	—	9	ѳита (ⱚⰹⱅⰰ)
Ⱛ ⱛ	Ⱛ ⱛ	Ѵ ѵ	—	y	—	400	ѵжица (ⱛⰶⰹⱌⰰ)

b) Tumačenje pismenah.

§. 2. Iz uzporedjene skrižaljke — negovoreć o vanjskoj sličnosti — vidi se, da prema današnjim glasovom hèrvatskoga jezika imade s jedne strane suviše znakovah iliti pismenah, s druge premalo.

1. Povèrh pismenah, koja se još i danas upotrebljuju, ima bugarska glagolica i cirilica po dva poluglasa: ⱏ ъ i ⱐ ь, što se latinski bilježe kao kratko ŭ i ĭ. ⱏ ъ ⱐ ь

Ovima poluglasima odgovara u hèrv. glagolici samo jedan znak ı; uzanj nahodi se u najstarijih spomenicih (do 13. věka) i ⱜ, što čini se da je postalo od ⱏ. U 17. věku razlikova Levaković u štampanih knjigah ı (ⱏ) od í (ⱐ).

2. Glagolskomu bug. i hèrv. ⱑ odgovara cirilsko ѣ i ꙗ, jerbo glagolica toga nije razlikovala; pišuć ⱑⱃⱁⱄⱅⱐ izgovarat ćeš: *jarost* (ꙗрость), a pišuć ⰲⱃⱑⰴⱐⱀⱏ izgovaraj: *vrêdьn* (врѣдьнъ). ⱑ ѣ

I tu je istom Levaković razlučio ⱑ kao *ja* od ⱑ̂ kao *ê*.

3. Stari slověnski jezik ima dva glasa na nos: ѧ ⱔ i ѫ ⱘ s jotacijom ѩ ⱗ i ѭ ⱙ; u lat. pismu bilježe se kao u jeziku poljskom *ę* i *ą*, jotovano *ję ją*: jedno izgovara se kao kad na nos izpustiš *en*, drugo kao *on*; мѧсо izgovori *menso* (ne: *mjaso*), рѫка izg. *ronka*. nosni samoglasi

4. Dvoglas ꙑ (strogo ъи) ⱏⰹ ili ⱏⰺ izrazuje se lat. *y*, a izgovara kao prelomljeni *ui*, gèrčki υ, francuzki *u*. ⱏⰹ ꙑ

5. Za jedan glas nalaze se i po dva pismena s razlikom brojevnom, a ponajviše nisu drugačije niti u porabi; n. p. ⰸ (ѕ) vrědi kao broj 8 (6), dolazi prerědko u gram. oblicih, osobito kad je iz glasovnih uzrokah prešao *g* u *z*, kano ti ⰿⱁⰾⰵⰸⰰ ass.; ⰹ měša se u bug. spomenicih bez reda i razloga s ⰺ; nego hèrv. ⰹ vèrlo je rědko; isto se tako rědko nalazi cirilsko і, osim kao brojnik i u dvoglasu ꙑ; od XV. v. u srb. spom. *pred* samoglasi město и; ѡ měša se s о, ponajviše na početku rěčih i u kraticah; ѿ samo kao brojnik. U bugarsk. spom. ponajviše оу, u sèrbskih skoro uvěk ꙋ; isto valja za шт prema щ: u bug. glag. ⱎⱅ uz ⱋ, u hèrvatsk. samo ⱋ.

§. 3. U tom sastoji se ono, što je više a manjak u ovom:

1. Niti u glagolskoj niti u cirilskoj azbuci neima samostalna znaka za ono, što je lat. *j*, nego si pomažu ovako: Kako se izrazuje *j*?

a) Za *ja* je *ju* uzima cirilica sastavljena pismena ꙗ, ѥ, ю; ali u glagolice je samo ⱓ (*ju*), jerbo za *ja* (ꙗ), ako neće da upotrěbi ⱑ, neima ništa posebnoga, kano ni za ѥ (*je*), već uzima proste znakove ⰰ i ⰵ; n. pr. da se napiše rěč *kralje* glagolski, neznaš čim bi ju razlikovao od *kràle*, jerbo jedno i drugo pišu glagolski: ⰽⱃⰰⰾⰵ, nu za genitiv *králja* mogao bi osim ⰽⱃⰰⰾⰰ (što može značiti i *kràla*) i ovako pisati: ⰽⱃⰰⰾⱑ.

b) Za nosne glasove imade bugarski jezik i jotovanih znakah: *kralję* izraziti ćeš bug. glag. ⰽⱃⰰⰾⱗ, bugar. cir. краліѩ; isto tako akuz. zemlją napisat ćeš bug. glag. ⰸⰵⰿⰾⱙ, bug. ciril. землѭ.

c) Da se izrazi naš *ji*, neima ni u glag. ni u cir. drugoga znaka van prosti ⰻ, и: *moji* piši: ⰿⱁⰻ, мои; a za razliku od *moj*, *tvoj*, upotrebljuju barem štampane knjige znak ovako: мой твой, (t. j. moj, tvoj). Isto tako da razlučiš *krali* od *kralji*, piši pèrvo na prosto: ⰽⱃⰰⰾⰻ, a drugo: кра̑ли (ⰽⱃⰰⰾⰻ).

Odatle slědi, da se *iji* piše s dva ии (ⰻⰻ) i tu da opreděliš razliku, čitaj велий *velij* i велии *veliji*.

d) napokon na kraju rěčih, da se znade, kada valja ⰾⱐ, ⱃⱐ izgovoriti tèvrdo, kada li meko, razlučiti ćeš jedno od drugoga pomenutim znakom; n. pr. конь čitaj: *kon* (gen. искони čit. iskoni), ali ко̑нь čitaj: *konj*.

U hrv. glag. spomenicih ima kadšto priměrah, da vrědnost latinskoga *j* zastupa pisme ⱑ: ⱑⰰ (*ja*), ⱑⰵⱎⱅⰵ (*jošte*); u tom smislu dolazi i ѣ u cir. srbsk. spomenicih, ali mnogo redje.

Bug. жд hèrv. *dj* §. 4. 2. Narěčje starobugarsko ili bugarsko-slověnsko, u kojem su spisane najstarije, glagolske i cirilske knjige, nepodnosi nebnoga suglasa *dj* (t. j. da bi se zajedno sastali *d* i *j*), nego mu služi *žd*, ⰶⰴ жд: ⰿⰵⰶⰴⰰ, ⱁⰵⰶⰴⰵⱃⰻ, сѫждѫ.

Taj se *žd* nalazi i u našin, glagolskih i cirilskih, knjigah cèrkvene slověnštine, dokle god bijaše njezin upliv jači od narěčja narodnoga; a to je trajalo duže na istoku, nego li zapadu.

Da se pako izrazi narodni izgovor mekoga *d*, (*dj*, ђ) neimajući zanj u bugarskoj azbuci posebna znaka, upotrěbiše naši cirilski světski spomenici već u XII. stoleću znak ꙉ. — U hrv. glagolici mogaše poslužiti znak ⰼ, nu pošto se u hèrv. Pri-

morju glas *dj* vèrlo fanahno izgovara, skoro kao čisto *j*, to níti netreba posebna znaka, dakle: potvèrdjen bug. ⰒⰑⰕⰂⰓⰟⰆⰄⰅⰐⰟ, po primorskóm izgovoru: potvrjen, piše se hrv. glag. ovako: ⱂⱁⱅⰲⱃⱐⰼⰵⱀ; medja bug. МЕЖДА, hrv. glag. ⰿⰵⰼ.

Nalazi se ipak, osobito u kasnije vrěme sve to više upotrěbljen znak ⰼ, posve kao lat. *j*: ⰽⱀⰵⰼ (izgovori k njej), ⱄⱆⰼⱓ (izg. suju), ⰿⰵⰼⰰⱎⰹ (mejaši) ⰿⰵⱄⱁⰹⰼⰰ (mesojija) i. t. d. hrv. ⰼ

U starobug. jeziku upotrebljuje se Ⰼ (u clozovom rukopisu) i Ⰼ (u ass. evangjelju) uvěk samo u tudjih rěčih, kano ti: ⰀⰓⰘⰅⰎⰟ, ⰅⰖⰀⰐⰼⰅⰎⰊⰅ i. t. d. u takovih priměrih bilježi cod. suprasl. pisme ґ posebnim znakom: ЕѴГЕНИИ itd.) Ⰼ

U cirilskih, osobito dubrovačkih, listinah dolazi za *dj* veoma često, da skoro uvěk pisme г; госпогꙗ, госпоги i t. d. to lahko da je po novogèrčkom načinu.

§. 5. Narěčje bugarsko nepodnosi niti našega glasa *ć*, nego ⰞⰕ ili Ⱋ, jasnim izgovorom dvajuh glasovah *št*, ne *šč* niti *ć*. bug. ⰞⰕ hrv. *ć*.

U najstarijih rukopisih, bilo glagolskih bilo cirilskih, obično se pišu oba znaka za sebe, n. pr. u cod. supr., u cloz., u assem. (měšovito) u grig. evang., mih. evang., grigor. nazianz. (měšovito) itd. U kasnijih spomenicih, zatim u naših listinah vlada izključivo щ i ⱋ.

Da bi se pako izrazio naš glas *ć*, upotrebljivahu najstariji naši cirilski spomenici pisme к, n. p. u povelji kulina bana: трьгвюке, хоке помокь тисꙋка. U hrv. glagolici da razluče *ć* (ⱋ) od *šć*, pišu rado udvojeni suglas ovako: ⱎⱋ, kano ti: ⰽⱏⱎⱋⰵⱃⰰ, ⰹⱄⱂⱏⰹⱎⱋⰵⱀ, ⰹⱎⱋⰵ, ⱃⰹⱎⱋⰵ.

Za naš *ć* počeše sèrbski spomenici polovicom 14. věka pisati znak ћ (ћ), tako da se kasnije něko vrěme nije razlučivalo u pismu *ć* od *dj*, n. pr. мећа (medja) a хоће (hoće); ali skoro zatim preote mah novo znamenovanje znaka ћ, što ga je i Vuk Štefanović Karadžić punim pravom povratio početkom 19 věka u sèrbsku knjigu. što je ћ?

§. 6. Pojedini znakovi u pismu vežu se jedan na drugi; ali u rukopisih ima vèrlo mnogo kraticah, obično tim više, čim je ru-

kopis noviji. Kratice su dvovèrstne: da se po više pismenah u rěči izostavi ili po koje nad skraćenicu napiše, i da se po dva, tri i više pismenah sastave u jedan oblik, kano ti n. p. da se pismenima ꙍ i ꙍ sliju dva nutarnja stupca u jedan.

Tko je voljan rukopise čitati, treba da se svakako upozna s takvimi osobinami, jerbo bez njih nikud nikamo; najpristupnija je knjiga za nas o tom — Bukvar od popa Berčića.

c) Vrědnost pismenah brojna.

brojevi §. 7. Kako se u skrižaljci vidi, nebroje jednako glagolica i cirilica; pèrva je samostalna, druga priměrena alphabetu gèrčkomu. Znamenito je i to (dokaz starine), što glagolica netreba znakovah pomoćnih, a u cirilici odgovara ѕ gèrčkomu Fαῦ; za broj 90 gèrčkomu je κόππα naličan znak ϙ, a kasnije uvidiše, da se može na město njega uzeti cirilski ч s istom vrědnosti 90. Napokon zbog sličnosti medju gèrčkim sampi i cirilskim ѧ, steče i ovo pisme vrědnost brojnu 900; ali istu brojnu vrědnost ima i cirilski ц, valjda uplivom azbuke glagolske.

U cirilskih (bosanskih) spomenicih vrěde nekoja pismena što i glagolska: to je očevidan upliv zapadnoga hèrvatstva; najobičnije stoji ч za 1000, město ҂ а.

Kada jedno pisme kao broj dolazi, ogradjuje se točkama: ·ⰰ· = 1, ·ⰱ· = 2, ·ⰲ· = 3; uza to još često cèrta iznad pismena: ·ⰰ̄· ·ⰱ̄·; kada se pako broj sastoji od više pismenah, rastavljaju se pojedince točkama, ili se zajedno napišu a sprěda i straga metnu točke. I tu se može cèrta iznad pismenah staviti. Napokon pamti, da se pismena pišu onim redom, kojim se broj izgovara, dakle od 11—19 jedinice pred deseticami; više putih dolazi medju brojeve veznik *i* što je lahko razaznati. n. pr. ⱍ. ⱚ. ⰸ. ⰻ. = 1528; чѳпв = 1492.

d) Posebna znamenja.

§. 8. U premnogih stvarih starobugarske književnosti očituje se silno upliv jezika gèrčkoga na slověnski: tako su i u upotrebljavanju svakovèrstnih znakovah iznad redka spisatelji slověnski slědili gèrčke, ponajviše bez nužde. N. pr. u stavljanju znaka ' ‘ iznad samoglasah, dvoglasah, itd. Što je koji spomenik kasniji, obično je takovih suvišnih znakovah u većem broju; novija štampa treba da se tih suvišnostih čuva onako, kao što razrěšuje sve kratice. Pamtiti valja da znakovi ' ‘ vèrlo često naznačuju, da je nekoji poluglas izostavljen, a to se nalazi već u suprasaljskom rukopisu i u ostromirovom evangjelju, kao što i u evangjelju Assemanovom itd; u hrv. pako glagolici stoji ᵎ vèrlo rado město cěloga poluglasa ɪ. (znaci nad redkom)

Glava II.

Kako se glasovi děle.

§. 9. Dva su poglavita gledišta, s kojih se motre glasovi: jedno je fonetičko, gdě no se pazi samo na izgovor, t. j. na naravsku kakvoću, koju spoznajemo po načinu izgovora; drugo je etimologičko, koje se osniva na izvoru glasovah i na proměnah, kojim su tečajem vremena podvèrženi, dakle jednom rěčju, na razměrjih historičkih. (fiziologija i etimologija glasovah)

Ova dva gledišta ponajviše su u medjusobnoj srodnosti, ali se rědko ili skoro nikada sasvim neslažu, a treba da se na jedno i drugo obzir uzme, jerbo bez toga neima prave i podpune fiziognomije nijednoga jezika.

S fonetičkoga gledišta děle se glasovi dvovèrstno: kvantitativno i kvalitativno.

a) S kvantitatvne strane gleda se, kolikom se silom zaděva zrak, koje li zaprěke ima svladati, kada iz nutra van prolazi.

b) S kvalitativne strane gleda se na organe koji, i kako li to zaustavljanje zraka prouzročuju.

§. 10. *Razděljenje kvantitativno*

A. Usta su podpuno otvorena . . I. Samoglasi
a) nos zatvoren . . . . 1. čisti
b) nos otvoren . . . . 2. nosni.

B. Usta su nepodpuno otvorena . II. Polusamoglasi
a) otvor zraku sa stranah jezika . . . 1. l
b) otvor zraku potresanjem . . . . . 2. r.

C. Usta su zatvorena . . . . . . III. Suglasi
a) nos otvoren 1. nosni
b) nos zatvoren 2. čisti.
α) Usta nisu stisnuto zatvorena, tako da zrak ako i težko, taruć se, ipak prolazi: a) neprekidni (nėmi i zvučni)
β) Usta su stisnuto zatvorena, tako da je zrak u jedan hip sasvim prekinut: b) prekidni (nėmi i zvučni).

Po ovom razděljenju, imajući pred očima samo jednostavne glasove, spadaju od staroslověnskoga jezika na

I. 1. Ⰰ а, Ⰵ є, Ⰻ и, Ⱁ о, Ⱆ ѹ, Ⱏ ъ, Ⱐ ь (samog. čisti)
I. 2. Ⱔ ѧ, Ⱙ ѫ. (samoglasi nosni)
II. 1. Ⰾ л. } polusamoglasi
II. 2. Ⱃ р. }
III. 1. Ⰿ м, Ⱀ н. (sugl. nosni)
III. 2. a. Ⱄ с, Ⰸ з, Ⱎ ш, Ⰶ ж, Ⱈ х, Ⰲ в, i *j*. (sugl. čisti neprekidni.)
III. 2. b. Ⰽ к, Ⰳ г. Ⱅ т, Ⰴ д, Ⱂ п, Ⰱ б. (sugl. čisti prekidni.)

Koji staroslověnski glasovi nisu ovdě spomenuti, spadaju medju sastavljene, kano ti sastavljeni samoglasi (obično govoreć dvoglasi): Ⱑ ѣ i ⰟⰉ ꙑ, i sastavljeni suglasi: Ⱌ ц, Ⱍ ч, Ⱋ щ, ⰆⰄ жд (dj).

Obično se bez obzira na fiziologički postanak děle glasovi na samoglase i suglase; tad broje *l* i *r* k suglasom. Nu za starobugarski i naš jezik zahtěvaju fonetički i historički raz-

lozi, da se pomenuta dva glasa strogo oděle od pravih suglasah, jerbo u starohèrvatskom jeziku izilazi njihova samoglasna narav očito na vidělo.

§. 11. *Razděljenje kvalitativno.*

Kod razděljenja kvalitativnoga radi se o organih, koji tečaj zraka, kako iz čověčjega dušnika dolazi, prekidaju ili obustavljaju; u tom smislu može se govoriti samo o suglasih. Fiziologički nije istina, što bi se po imenu suglas (consonans) lahko mislilo, da se suglas samo pomoćju samoglasa izgovara. što je suglas?

Suglas u fonetičkom smislu jest onaj štropot, što nastaje, kada zrak, koji iz dušnika dolazi, na nekom městu u ustijuh ili sasvim zapne ili se samo o dotične organe tare; taj štropot sa zvukom glasa može biti u savezu ali nemora; nasuprot kod samoglasa nesmije zvučni glas, koji iz dušnika dolazi, nigdě zapeti.

Tri su glavna města u ustijuh, gdě se suglasi razvijaju, a dotični organi ovi su: a) nebo i jezik, b) zubi i jezik, c) gornja i dolnja ustnica. kako postaje suglas?

Tomu odgovaraju tri glavna reda suglasah: gèrleni, zubni i ustneni.

Izmedju ova tri glavna reda imade više prelazah, koji dakako netreba da u svih jezicih jednakom točnosti izadju na vidělo: na tom bo se osniva glasovna fiziognomija pojedinih jezikah, što ćemo pobliže razmotriti kod starobugarskoga.

Gèrleni su: ⰽ к, ⰳ г, ⱈ χ. Ovamo spada i *n* onakova izgovora, kao što je gèrčki: ἄγγελος ἄγκυρα.

Zubni su: ⱅ т, ⰴ д, ⱄ с, ⰸ з i ⱀ н.

Ustneni su: ⱂ п, ⰱ б, ⰲ в, ф –, ⰿ м.

Iduć od gèrlenih suglasah iz nutarnjega nebca naprěd prema zubnim, nekako u sredini nalaze se tako zvani:

nebni, kamo spada naš *j*, *nj* (bolje bilo bi ň), *lj* (bolje l') *dj* (bolje u cirilskom ђ) i *ć* (ћ).

Iduć od nebnih suglasah još bliže naprěd k zubnim, dolazi se do tako zvanih:

jezičnih, kojim spada ⱎ ш ⰶ ж; a može se ovamo pribrojiti i sastavljeni glas *č* (ⱍ ч) i *dž* (џ).

srodnost medju *l i r* sa samoglasi

Polusamoglasi *l* i *r* dokazuju svoju veliku srodnost s pravimi samoglasi u tom, što mogu čitavi red svijuh organah prěći: n. p. poljski ł najbliže je gèrlenim, naš *l* najbliže zubnim, i meki *lj* (љ) najbliže nebnim suglasom.

što su němi, što zvučni sugl.?

Kod svih suglasah, jednostavnih i sastavljenih, znamenito je razlikovanje po glasu u n ě m e i z v u č n e, ili kako drugi vole, u t v è r d e i m e k e. Kod němih nečuje se osim gori pomenutoga štropota ništa, a kod zvučnih čuje se i zvuk dušnika, koji prati onaj štropot.

N ě m i su:	z v u č n i su:
ⰽ к k, ⱈ χ h.	ⰳ г g.
ⱅ т t.	ⰴ д d, ⱀ н n.
ⱄ с s.	ⰸ з z.
ⱂ п p.	ⰱ б b, ⰿ м m.
ф ф f.	ⰲ в v.
ш ш š.	ⰶ ж ž.

Dvovèrstno ovo razlikovanje može se predočiti u skrižaljci ovako:

I. Suglasi. II. Polusamoglasi.

	A. Čisti				B.	
	a prekidni		b neprekidni		nečisti	
	němi	zvučni	němi	zvučni	zvučni	zvučni
gèrleni	k	g	h		v	
nebni				j	nj	*l* i *r*
jezični			š	ž		
zubni	t	d	š	z	n	
ustneni	p	b	f	v	m	

koliko se slaže etimologija s fonetikom?

§. 12. **Etimologički** smisao pojedinih glasovah nije svagda onakov, kakov je fonetički; n. p. etimologija posve drugačije shvaća glasove *c*, *č*, *ž*, *š* nego li fonetika; po etimologiji je ѹ (ⱆ) svakako dvoglas, po fonetici, barem današnjoj, nije.

Ipak ima mnogo prekrasnih priměrah, gdě iztraživanje historičko potvèrdjuje zakone, našaste u razměrih fonetičkih; n. pr. fiziologija uči, da su *i*, *a*, *u* tri temeljna samoglasa, i da je od *a* prelaz na *i* preko *e*; na *u* preko *o*; a historičko jezikoslovje potvèrdjuje tu istinu sasvim.

Ili što fiziologija pripověda o velikoj srodnosti *l*-glasa su samoglasi, tomu pruža poznatih neoborivih dokazah historija hèrvatskoga jezika, koja uči i potvèrdjuje tri stvari: a) da je *l* městimice zbilja samoglas; b) da *l* prelazi u *u*; c) da *l* prelazi u *o*.

Razděljenje sugl. s gledišta slověnskoga.

Prema posebnim zahtěvom bugarskoslověnskoga i hèrvatskoga jezika, valja pamtiti ovoliko:

1. Samoglasi ovijuh jezikah jesu po **izgovoru**:
a) **jasni**: а ⰰ, е ⰵ, и ⰻ, о ⱁ; ѹ ⱆ, ѣ ⱑ.
b) **mukli**: ѧ ⱔ, ѫ ⱘ, ъ ⱏ, ь ⱐ.
2. Samoglasi ovijuh jezikah jesu po **naravi**;
a) **tvèrdi**: а, о, ѹ, ѫ, ъ i ꙑ
b) **mekani**: е, и, ѧ, ь, ѣ.
3. Suglasi ovijuh jezikah jesu po **naravi**:
c) **tvèrdi**: *k*, *g*; *t*, *d*; *p*, *b*; *h*; *s*, *z*; *m*, *n*; *l*, *r*.
b) **mekani**: *c*, *č*, *z*, *ž*; *ć*, *dj*; *š*; *j*, *lj*, *nj*, *r'*; *št*, *dž*.

Tvèrdim samoglasom dolikuju u pregibu i tvoru rěčih tvèrdi suglasi: u tom je starobugarski jezik, budući na starijem stupnju razvitka, mnogo nježniji od staro-hèrvatskoga (najćutljiviji su gèrleni glasovi), te nepodnose ovakovih spojenjah: кѧ, ге, шо, цъ, хь, itd. Zato se

4. Suglasi ovijuh jezikah děle po historičkoj srodnosti, te jesu:

a) g è r l e n i: *k*, *g*, *h*, kojim odgovaraju j e z i č n i: *č*, *ž*, *š*; i s i č n i: *c*, *z*, *s*.
b) z u b n i: *t*, *d*, kojim odgovaraju n e b n i: *ć* (шт) *dj* (ђ жд).
c) u s t n e n i: *p*, *b*, *v*, *m*, koji se nedadu umekšati.
d) *l*, *r*, *n*, koji se dadu umekšati.

Glava III.

Samoglasi.

§. 13. A. U starobugarskom i hèrvatskom jeziku jedni te isti.

bug. i hèrv. samoglasi slažu se. Gdě u starbugarskom jeziku u pojedinih rěčih, naročito u osnovu dolaze samoglasi ⰰ a, ⰵ e, ⰻ и ⱁ o, upotrebljuju se ondě i onako isti samoglasi u starom i novom hèrvatskom jeziku.

Dakle iz starobugarskoga samoglasa može se po pravilu zaključivati na hèrvatski ali nemože naopako, jerbo hèrvatski n. pr. *e* ili *i* može biti, kao što ćemo niže čuti zaměnikom i nekih drugih starobug. glasovah.

slučajna zaměna suglasah Rědki su primeri, gdě bi bez uzroka, pukom samovoljom, koji od pomenutih starobug. samoglasah zaměnjen bio drugim po pravilu mu neodgovarajućim. To su varijacije, kojimi se kadšto po dva najsrodnija narěčja razlikuju, a ima jih i u samoj starobugarštini; n. p. uz ⱃⰰⰿⰻ dolazi ⱃⱁⰿⰻ, ⰸⰰⱃⱑ i ⰸⱁⱃⱑ; питати i питѣти, теплъ i топлъ, попелъ i пепелъ; тенето i тоното; ⰳⱃⰰ uz ⰳⱃⱑ, n. pr. ⰳⱃⱑⰴⰰⱎⰵ, u našem starom jeziku: природитель M. 268. члѣнъ uz членъ. Predlog ⱃⱁⰸ- uz ⱃⰰⰸ- znademo, da je spojen s razlikovanjem naréčjah sěvernih od južnih i t. d.

Iz hèrvatskoga jezika spadaju ovamo ovaki priměri:

resti, *uzrest* uz *rasti*, *uzrast*; *kresti*, *ukrede* uz *krasti* (jednih i drugih priměrah imade u ciril. i glagol. spomenicih); ⱂⰵⱄⱅ uz ⱂⰻⱄⱅ miss. pist; *stepli se put njegova pist.. odizgara*; ⱂⰰⰾⰵⱍⰵ (palača) vin.; *molstir* (manastir) spom. marul. *krela* (m. krila) gaud. 162. i t. d. starobug. ничьто odgovara ниціорь i ⱃⱆⱎⰵⱍⰻ i ⱃⱆⱎⰵⱍⰵ vin. spom. monum. — Osobito se rado zaměnjuju samoglasi u tudjih rěčih kano ti *a* s *o*: *ocat* (acetum) *oltar* (altare), *bosiljak* (basilicum), *poganin* (paganus); ili *o* s *u*: *biskup* (episcopus), *solun* (θεσσαλονίκη), *drmun* zovu naši otočani (n. pr. na Kèrku), što se inače veli *šuma*, gr. δρυμών. U kajkav. narěčju (često i u glag. spom.) čuje se: *tulik*, *kulik* m. *tolik*, *kolik* n. pr. 219.

§. 14. B. **Starobugarski samoglas zaměnjen hèrvatskim.**

1. Starobugarski samoglasi na nos.

U stárobugarskom jeziku imadu dva nosna samoglasa: є ѧ, ꙗ ѫ, koji postaju tako, da se na kraju rěči ili slovke, za kojom slědi suglas, glasovi *m* i *n* sliju s prednjim samoglasom *e* ili i (ь) u ѧ, a s *a*, *o* (ъ) u ѫ. bug. ѧ hrv. *e* — bug. ѫ hrv. *u*

Za rinezam stare bugarštine, koji je odkrio A. Wostokov, imade više dokazah: 1. dokaz grafički t j. kako su slověnske rěči s nosnimi glasovi u tudje jezike prepisivali ili naopako: лѫгъ napisaše gèrčki λόγγος, зѫбръ — ζόμβρος, свѧтоплъкъ — σφεντόπληκτος, свѧтославъ — σφεντίσθλαβος; ili nasuprot gèrčki πεντηκόστη slov. пѧтикости, δρουγγάριος — дрѫгарь itd. 2. dokaz etimologički, osnovan stranom na medjusobno srodnih rěčih, kano ti: ⱘⰳⰾⱏ *angulus* (ἄγκυλος), лѫка lit. *lanka*, рѫка *ranka*: зѧть lit. *žentas*, 𐍀𐌻𐌹𐌽𐍃𐌾𐌰𐌽 got. *plinsjan*, лѧшта lat. *lens* — stranom na pouzajmljenih rěčih, kano ti: magj. *lentse* (od лѧшта) *péntek* (od пѧтъкъ), *rend* (od ⱃⱔⰴⱏ) *szerencse* (od срѧшта) itd. 3. dokaz historički t. j. dokaz cèrpljen iz historije

dokazi rinezma

slověnskih jezikah, koja nas uči, da je do dana današnjega rinezmu trag sačuvan, najpodpunije u **poljskom** zatim i u **slovenskom** jeziku i u slovenskom naréčju jezika hèrvatskoga t. j. u tako zvanoj **kajkavštini**.
4). Dokaz **gramatički**, koji je osnovan na analizi gramatičkih oblikah samoga jezika starobugarskoga, kano ti: akuz. *a*-deklinacije na ѫ, kojemu odgovara gèrč. αν. lat. *am*. вьдовѫ — *viduam*; nom. i akuz. od n-deklinacije gdě ѧ odgovara lat. *en*: сѣмѧ: — sem*en* (ali genitiv сѣмене — seminis). Lat. emo-emere odgovara glagol koréna *im* u inf. ęti s predmetnutim *j*: ıѧти ali u sad. vremenu povraća se zbog slědećega samoglasa natrag: имѫ. Sr. jošter дъмѫ ali дѫти, жьнѫ i жьмѫ ali жѧти i t. d.)

naš jezik nema nazalah.

Za hèrvatski i sèrbski jezik nemože se niti o najdavnijoj dobi njihova osebna bivstvovanja dokazati, da bi imali na nos izgovaranih glasovah; već město ѥ ѧ svagdě upotrebljuju prosti i čisti е э, město ѩ ѫ čisti ꙗ ꙋ; tako da se u hèrvatskoj glagolici ili sèrbskoj cirilici nije sačuvao niti trag dotičnima pismenima bugarske azbuke.

Već u najstarijem (iz XII. věka) glag. odlomku hèrvatskoga razreda (hom. ljub.) imadu ovi priměri čistoga э (m. ѥ): ⰔⰂⰅⰕⰀⰃⰑ (m. ⱄⰲⱔⱅⰰⰳⱁ), ⰂⰠⰔⰀⰍⰅ (m. ⰲⱐⱄⰰⰽⱔ), ⰔⰅ (m. ⱄⱔ), ⰓⰑⰄⰅⰕⰋ (m. ⱃⱁⰴⱔⱅⰹ), ⰁⰓⰅⰃⰟ (m. ⰱⱃⱔⰳⱏ). ⰁⰀⰔⰓⰅⰕⰋ (ⰱⰰⱄⱃⱔⱅⰹ), ⰅⰅ (m. ⰵ-ⱔ), ⰋⰎⰀⰃⰑⰓⰅ (m. ⰹⰾⰰⰳⱁⱃⱔ) itd.

U listini cirilskoj bosanskoga bana Kulina (XII věk) imadu ovi priměri čistoga ꙋ (m. ѫ): присезаю (m. присѧзаѭ), правꙋ вѣрꙋ (m. правѫ вѣрѫ), трьгꙋюке (m. тръгоуѭштє), бꙋде (m. бѫдеть), бꙋдꙋ (m. бѫдѫ), тисꙋка (m. тъıсѫшта) itd.

Najpoznatije starobug. rěči s nosnima samoglasima jesu ove: ⰲⱔⰸⰰⱅⰹ (vezati), вѧштий (veći), ⰳⰾⱔⰴⰰⱅⰹ (gledati), девѧть, десѧть (devet deset) ⰶⱔⰴⰰⱅⰹ (žedjati), зѧть (zet),

ⰽⰾⰵⰽⱀⱘⱅⰹ (kleknuti), лѧшта (leća), ⰿⱔⱄⱁ (meso), прѧдѫ (predem), ⱂⱔⱅⰰ (peta), рѧдъ (red), ⱄⰲⱔⱅⱏ (svet) itd.

ⱘⰳⰾⱏ (*ugao*), ѫзъкъ (*uzak*), ⰳⱘⰱⰰ (guba), гѫсеница (*gusenica*), ⰳⱘⱄⰾⰻ (*gusle*), гѫстъ (*gûst*), ⰴⱘⰱⱏ (dub), крѫгъ (*krûg*), ⰽⱘⰴⱃⰰⰲⱏ (*kudrav*, kajkavci vele: *kundrav*), кѫпати (*kupati*), ⰿⱘⰴⱃⱏ (mudar), мѫжь (*muž*), ⱂⱘⱅⱐ (*put*), рѫка (*ruka*), ⱄⱘⰴⰹⱅⰹ (suditi itd.

Imade i kod nas nekoliko pokrajinskih izrazah, gdě se jasno *n* čuje, kano ti; brenčati, brunčati, goudrati; žvenčati, klempetati itd.

Što u cirilskih spomenicih, osobito sadèržaja cèrkvenoga, iz 13—16. věka, dolazi ѧ, to nije više nosni glas, nego grafički zaměnik pravilnoga : деснаго стоѧніѧ (izgovori стоıаниıа), ѡть основаніѧ M. 60; Неманѧ 86, поставлѧти, вседрьжителѧ, ѧзь itd.

2. Starobugarski poluglasi ъ ⱏ i ь ⱐ.

§. 15. Starobugarski jezik ima dva osobita samoglasa, koji se od svih ostalih odlikuju kratkim i muklim izgovorom, i jerbo se historički mogu uzeti za polovicu obična kratka samoglasa, to su jih dobro prozvali poluglasima: ⱏ ъ i ⱐ ь. Poluglasi ъ ь

Ovima poluglasima odgovaraju u srodnih indoevropskih jezicih obični puni glasovi, kano ti: бъдръ lit. *budru-s*; дъмъ gr. θυμό-ς: зръно lat. *granum*, мъстъ lat. *mustum*, медъ lit. *medùs*, сръдьце gr. καρδία, съто gr. ἑκατόν; ili дьнь lat. *dies* льсть něm. *list*, льнъ grč. λίνον, мьгла grč. ὀμίχλη, осьлъ lit *asil a-s*, стькло got. *stikls*; slov. rěčim na ьнъ odgovaraju latinske na *inus*, gèrčke na ινος itd.

Odavle vidi se, da starbg. poluglasu ъ ⱏ odgovaraju srodnih jezikah samoglasi *a*, *o*, *u* (υ), a poluglasu ь ⱐ samoglas *i*; poluglasi kano da su neka polovica ovih samoglasah, i tako bi jih valjalo izgovoriti t. j. $ь = \frac{i}{2}$, $ъ = \frac{a-o-u}{2}$

razmĕr poluglasah prema samoglasimá Prava se vrĕdnost bugar. poluglasah vidi kad uzporedimo пьсати i писати, братьıа i братиıа, рьци i решти, възьмѫ i въѕимати; ili дъхнѫти — дъıхати — доухъ; дъмѫ i дъıмъ; мъкнѫти (maknuti) мъıкати, тъкнѫти — тъıкати; съхнѫти — соухъ itd. Odatle se potvèrdjuje, da je s historičkoga gledišta zbilja ь ⱐ izpod и ili е, a ъ izpod ъı (gèrčki υ.

kada ъ, kada ь? Gdĕ da se piše ⱏ, gdĕ li ⱐ, razaznajemo a) iz razborita naslĕdovanja i uzporedjivanja najstarijih spomenikah stare bugarštine; b) iz sravnjivanja jezika slovĕnskoga s ostalimi srodnimi.

Tako se znade, koji poluglas valja pisati u padežih i osobah, i u izvadjanju rĕčotvornom: n. pr. da se instrum. jednine piše мь (ⰿⱐ), dativ množine мъ (ⰿⱏ); da se treća osoba jednine piše ть (ⱅⱐ) a da se supin svèršuje na тъ (ⱅⱏ). Da se pred dometkom скъ i ство пише ь (ⱐ): ьскъ (ⱐⱄⰽⱏ), ьство (ⱐⱄⱅⰲⱁ). Ovako se pišu s ь: ьнъ, ьна, ьникъ, ьба, ьць, ьца, ьце, itd.

Težje je razaznati, kako se u osnovu poluglasi upotrebljuju; n. pr. piše se ⰲⱐⰴⱁⰲⰰ zbog *vidua*, дъшти zbog θυγάτηρ; ⱄⱏⱀⱏ ὕπνος; i t. d.

Jedno si je pravilo lahko zapamtiti, da poslije mekanih suglah nemože stojati ⱐ ъ, a poslije gèrlenih nemože slĕditi ь ⱐ, dakle poslije *c, č, š, ž, št, žd, lj, nj, r'* nemože nikada doći ъ, a poslije *k, g, h,* nikada ь.

Poluglasi nemogu stojati na početku rĕči, nego samo u srĕdini ili na kraju. Evo nekoliko najpoznatijih osnovah s ъ; бъдръ (bodar) ⰱⱏⰴⱑⱅⰹ (bdĕti), бъхъ (u b*a*h), ⱂⱐⱍⰵⰾⰰ (pčela), бъчьва (bačva); въ (va u), ⰲⱏⰸⱏ (vaz, uz), вънoукъ (unuk), вънъ (van), ⰳⱏⰿⰹⰸⰰⱅⰹ (gmizati), ⰴⱏⰶⰴⱐ (dažd), дъно (dno dance), ⰴⱏⱄⰽⰰ (daska), дъшти (kći t. j. dći), ⰸⱏⰾⱁ (zao)

къ (k, ka), ⰽⱏⰱⰾⱏ (kabao), късьнъ (kasan), ⰾⱏⰶⰹ (laž), ⰾⱏⰶⰹⱌⰰ (žlica), мъногъ (mnogi), мъхъ (mah, mahovina), мъчьта (mačta, mašta), ⱀⱏ (no, nu) нъштвы (naćve), ⱂⱏⱅⰹⱌⰰ (ptica), ръжда (rdja), ръзати (rzati), рътъ (rt); ⱄⱏ (s, sa), сънъ (san), ⱄⱏⱂⱏ (nasap ili nasip), съати (sisati, sasnuti), ⱄⱏⱅⱁ (sto), сътъ (sat), тъ (ta — taj), ⱅⱏⰽⰰⱅⰹ (tkati), тъкнѫти (taknuti), тъштета (šteta), ⱅⱏⱎⱅⱏ (tašt).

Priměri osnovah ꙿ ⱐ ь: ⰲⱐⰴⱁⰲⰰ (udova), вьсь (vas, sav), дьбрь (dolina; sr. město Dabrina), ⰴⱐⱀⱐ (dan) жьзлъ (žezlo), жьмѫ-жѧти (žeti, žmem sr. ožimati), ⰸⱐⰴⱐ (zîd), львъ (lav), ⰾⱐⰳⱐⰽⱐ (lagak ili lahak), льзѣ (lazno), ⰾⱐⱀⱐ (lan), мьгла (magla), ⰿⱐⰳⱀⱁⱅⰹ (kajkavski mignuti, sr. očima), мьзгъ ili мьскъ (masak ili mazgov), ⰿⱐⰸⰴⰰ (mazda, u starohrv. jeziku), мьний (manji), мьнѣти (mněti), ⰿⱐⱍⱐ (mač), ньсти низѫ низеши (nizâti — žem.), ⱂⱐⰽⰾⱐ (pakao, paklina), пьстръ (od пьс-ръ sr. hèrvat. pastèrva), пьсъ (pas), ⱂⱐⱎⰵⱀⰹⱌⰰ (od kor. пьх; pšenica), стьгна (stegno), стьза (staza), ⱄⱅⱐⰽⰾⱁ (staklo), сь (saj ovaj), сьде (sada, ovdě, slov. zdê); тьма (tma, tmina), ⱅⱐⱄⱅⱐ (tast).

Kakov je poluglas u osnovu proste rěči, onakov ostaje u svih izvedenicah, ako li njihov samoglas nenaspori. osnovni poluglas ostaje.

Nego i u najstarijih spomenicih prelazi veoma često od težka izgovora ъ u o: тогда, овогда, конъ. ⱂⰰⰳⱁⰱⱁ-ⱅⰰⰽⱁ, ⰽⰰⱅⱁⰽⱁ; ь pak u е: весь, день, ⰲⰵⰾⰵⱀⱐ ⰾⰵⱀⰵⱄⱐ.

Osobito u sklonitbi u instrum. jedn. i dat. množ. pred ⰿⱐ i ⰿⱐ naspori praviluo ⱐ u ⰵ, ⱐ u ⰵ; u lok. množ. nije uz ⱐⱈⱐ toli običan ⰵⱈⱐ, koli ⱑⱈⱐ.

§. 16. Za historički razvoj slověnskih jezikah osobito su zanimivi starobugarski poluglasi ъ i ь, kada dolaze u rěči poslije р ь i л ⰾ, tako da za njima slědi suglas. ⱐ i ⱐ uz ь i ⰾ.

I Ovdě lahko je razuměti, da ъ ili ь nisu bez znamenovanja, već pravilni, kao što je gori pokazano, zastupnici i pokraćenici inojezičnih punih samoglasah: sr. крьстъ s χριστός, кръвь s cruor, гръв-лвъ s lit. *grubus*; što se ovdě ь i ъ piše poslije р, jamačno da se sačuvalo iz one stare uspomene, kad je rěč podpuno glasila: кристъ, грыкавъ, a кры imadu dapače Slovenci još i danas; isto je tako льнъ slabije i novije od pèrvobitnoga линъ (grč. λίνον).

zašto se piše ⰾⱏ i ⱃⱏ, a ne ⱏⰾ ⱏⱃ?

Da se pako uzmognu uzporediti priměri kano ti: плъкъ s lit. *pulkas*, длъгъ s got. *dulgs*, мрътвъ *s mortuus*, itd. treba najprije znati, da je slověnski jezik prema ovakomu redu glasovah: *ulk*, *ulg*, *ort*, itd. nepogodan, te si od *pulkas* pomislite *plukas*, od *dulgs* pako *dlugs*, i od *mortuus* oblik *mrotuus*; tada su slověnski oblici плъкъ, длъгъ, мрътвъ razumivi, a vidi se i razlog, zašto poluglas stoji *za* л i р.

Sigurno su pèrvobītno влъкъ, врьхъ itd. drugačije izgovarali nego li današnji: *vlk*, *vrh*; inače nebi niti pisali poluglasa: onaj dakle izgovor, koji dade povoda starobugarskomu pisanju, morao je nekako od prilike glasiti, kao: vlŭk, vrĭh. Tim neću ipak da kažem, da nebi bio starobug. poluglas upravo ovdě najprije postao bezglasnim, kao što je dolikovalo samoglasnoj naravi glasovah *l* i *r*.

kada bi se pisalo ⱏ uza samoglasne ⰾ i ⱃ.

Čim se veća važnost pripisuje poluglasima ⱏ ъ i ⱏ ь, nastaje i ovdě pitanje, kada valja pisati ъ, kada li ь; o tom bilo bi se dèržati istih načelah, kojih u obće kod ovih poluglasah: kada većina najstarijih rukopisah i srodnost jezikah tako zahtěva, imalo bi se pisati ь ⱏ, inače ⱏ ъ.

Po većini starijih rukopisah, n. pr. s ⱏ ь pisali bi se ovi osnovi: льг-ати (a s ъ: лъгати — lažem), льсть (něm. *list*), дльвь uz дельвь i дельва (düga); бльснѫти i бльскъ; сльза; прильпнѫти, осльпнѫти. брьселиѥ (crěp), врьхъ, врѣшти-врьхѫ (vrěći-vršem),

въскрьснѫти, дрьколь (cěp); зрьно, зрьцало, искрьнии, крьстъ i крьстити, мрьзѣти, рьци (žap. nač.), скрьгътати i скрьжьтъ, скрьница (škrinjica), срьд-ьце, срьнъ i срьиа, срьпъ, срьсть (vlasi), трь kad je skraćeno od *tri*; трьниѥ, трьпѣти, трьсть, хрьстъ i хрьстити, црькъі, чрьвь.

Ali kada se u malo rěčih stare knjige slažu, a gděšto protivi se upravo etimologički izvor rukopisnomu pisanju sa ь, to je danasnji običaj, da se poslije samoglasah л i р u starobug. piše uvěk ъ, — veoma praktičan, ako i nije posve temeljit.

§. 17. Stari hèrvatski i sèrbski jezik, premda se razvijao pod neprestanim uplivom cèrkvene slověnštine t. j. jezika starobugarskoga, pokazuje ipak već od najranijega početka u nekih točkah razboritu samostalnost, dà može se reći do XIII. věka mnogo veću nego li od XIV. do XVIII. kako će poluglasi u našem jeziku.

1. Što je traga jeziku hèrvatskomu i sèrbskomu već iz najranije historičke dobe, nije poznavao dvajuh poluglasah niti u pismu niti u izgovoru; nego u glagolici zaměnjuje oba bugarska poluglasa jedan znak ı, a u cirilici jedan poluglas ь. bugarska dva hèrv. jedan poluglas

Sva je prilika, da se u staro doba (n. pr. do XIII. i XIV. věka) ovaj jedan poluglas u srědini rěčih zbilja ponešto muklo izgovarao, ali je na kraju bio bez glasa. Zato u najstarijih, nabožnih i světskih, spomenicih ima priměrah, da je městimice ı ili ь izostavljen, ali neima da je zaměnjen punim samoglasom.

Priměri glagolski iz najstarije dobe a) nabožni: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] hom. ljub., [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], mis. kuk.

b) světski: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]. Spom. kuk. 4. (1309).

Priměri cirilski najstariji: жѹпан od g. 1114 (ako je iz vornik, znamenito bez poluglasa!), кто, срьцемь, рождст od god. 1189. itd.; ipak je običniji poluglas: кльнь се и поде писахь monum. 3., бань, босьнски, вьсѣмь, гьдѣ, кьт сьвѣть 4; грьчьске, моцьно, мьнѣ, вьзьрѣние 9.

[illegible] mě-sto [illegible]

U najstarijih glagolskih odlomcih (mis.-kuk., hom ljub., tekl. itd.) do 13. věka dolazi kadšto město [illegible] zna [illegible]: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] hom. ljub., [illegible], [illegible], mi kuk. [illegible] tekl.

U cirilskih nabožnih spisih nije se prije konca 1 věka doslědno razvio sèrbski upliv u starobug. jezik zato ondě i dolazi kadšto bugarskim načinom polu glas ъ měšovito uz ь.

Hèrv. jezik naravi otvorene, nepodnosi poluglasah.

2. Osobitost je hèrvatskoga jezika, što traži čiste pune glasove: narav njegova nepodnosi, kako se viděl samoglasah nosnih; s njegovom se naravi neslažu ni poluglasi.

Zato se negdě u rano doba zametnulo dvoje načel jezika hèrvatskoga prema starobugarskim poluglasima; gd lahkoća izgovora dopušta, ondě se poluglas odbacio ili iz bacio, a gdě izgovoru treba otvoren glas, ondě se polugla zaměnio pravim samoglasom.

Od onoga, što i kako se měnjao narodnji izgovo valja dobro razlučiti porabu pismenu, koja se sam u malo sretnih slučajevah tako samostalno, i bez stra noga upliva razvila (n. pr. u gèrčkom jeziku), da je mo žemo věrnim zèrcalom smatrati točna izgovora: u sta rom hèrvatskom i sèrbskom jeziku otima se trudno polagano osobina narodnja navadam starobugarskim.

§. 18. Starobugarski poluglas nestaje u hèrvatskom jeziku bez traga:

a) na kraju rěčih višeslovčanih; ovdě bo ima u starobug. poluglas svoje duboko znamenovanje, kada se piše rěč: гость ili пѫть s ь, a богъ ili сънъ s ъ; nu u hèrvatskom bud glagolskoga, bud cirilskoga pisma ostade ı i ь samo od stare navade. u koliko slučajah nestaje poluglas sasvim?

Ove se navade neki cirilicom pišući Slovéni još i danas dèrže, kano ti: Rusi i jedna čest Sèrbah, te su jim ъ i ь samo znakovi; uvidiv drugi (n. pr. Vuk Štefanović Karadžić) njihovu nepotrebu, dokinuše jih.

b) na kraju rěčih jednoslovčanih, koje u izgovoru nisu samostalne.

Ovaki su predlozi: ⰽⱏ, ⱄⱏ, ⰲⱏ, kada se s dotičnom rěčju mogu u jednu izgovoriti; inače predje ⱏ u ⱐ: ⰽⰰ, ⱄⰰ, ⰲⰰ; n. pr. ⰽⰰ ⰿ'ⱀⱆ Sp. kuk. 22., ⱄⰰ ⰿⱀⰵⱓ lobk. (i danas: *sa* mnom ili *s* menom), ⰲⰰ ⰲⰱⰾⰰⰿⰵ Sp. kuk. 3. ⰲⰰⱄⰽⱃⰵⱄⰵⱀⰹ, ⱄⰰⱋⰱⰰ, ⱄⰰⱂⱁⰲⰱⰰ itd. mis. —

Dočim od zaimena тъ postaje *ta* (i *taj*), od чь pako *ča*, može ipak poluglas i sasvim odpasti, kada se zaime prisloni kao enklitika uz predlog: ⱂⱁⰰ-ⰲ' Sp. kuk. 22., ⱀⰰ-ⰲ' ⰱⰵⱄⰵⱀⰵ ⰱⰵⰽⰹ 110, ⱓⰵⰲⰱⰰ-ⰲ' ⰵⱄⰲⰵ ⰲⰱⰾⰹ 129, ⱂⱁⰰ-ⱄ 107, ⱀⰰⱄ 108 itd.

Budući predlog sa svojom susědnom rěči ponajviše jedna cělost, može mu se, gdě uztreba, ako je i dvoslovčan, zaměniti poluglas punim samoglasom *a*; veli se: nad-njega ili nad-*a*-nj, uz-njega ili uz-*a*-nj itd.

c) u sredini slovakah i rěčih medju takovimi suglasi, koji se mogu u izgovoru budi zajedno podněti, budi jedan ovoj drugi onoj slovci pribiti.

To biva osobito kod dometakah kano ti n. pr. ьна, ьно, ьнꙗ, ьство, ьскъ, ьта, ьба, ьда, ъка, ьце, ьца, n. pr. sestrična (m. сестричьна), večernja (m. вечерьнꙗ), dostojanstvo (m. достоиньство), molba (m. мольба), tetka (m. тетъка), sunce (m. слъньце). itd.

Zato kod dometakah ьнъ, ьтъ, ъкъ, ьць, ako se rěč dočima samim poluglasom ъ i ь, (kanoti u nominativu i akuzativu jednine mužkoga spola) koji u hèrvatskom jeziku neima više znamenovanja, treba da onaj pèrvi poluglas, što je pred н, т, к, ц, predje u puni samoglas *a*: dakle od вѣрьнъ izilazi vêr*a*n, od кратъкъ: krat*a*k, od отьць: ot*a*c; ali čim se pregibom rěči krajni poluglas proměni u samoglas, odmah je u hèrv. jeziku onaj pèrvi poluglas suvišan ter će se izbaciti: dakle město вѣрьна samo: vêrna (razděli: vêr-na), m. кратъка samo kratka (razd. krat-ka), m. отьца samo otca (razd. ot-ca ili fonetički ot-tsa dakle otsa · oca.)

Redji su priměri, da se može poluglas izbaciti u osnovu rěči, kano ti n. pr. u pčela (m. бъчела), dno (m. дъно), kći ili dći (m. дъшти), ptica ili tica (m. пътица), sto (m. съто), tmica (m. тьмица) itd.

d) Poslije л ль i р ь, kada se nalaze medju dvěma suglasima, te po svojoj fonetičkoj naravi već i sami slovku čine.

I ovdě valja se sětiti, što je rečeno o razlici medju izgovorom i pismom. Cirilski spomenici, koji od navade a bez potrebe pišu poluglas ь na kraju rěči, pišu i poslije samoglasa л i р od navade obično poluglas; priměrah bez poluglasa ima znatno manje. (sr. Književnik I. str. 33—34); nu pisma glagolska, koja su samostalnija i manjemu uplivu cèrkvene slověnstine podvèržena, pišu obično samoglase ль i ь bez poluglasa.

Samoglas *r* u hèrv. jeziku još. Samoglas *r* živi u hèrvatskom i sèrbskom jeziku podpunim životom sve do dana današnjega, te prima kad je kratak, obadva kratka, a kad je dug, obadva duga naglasa: pȑst, tȑgovac, tȓg, gŕma.

Samoglasa *l* hèrv. jez. sada više neima. I samoglas *l* življaše u hèrv. i sèrb. jeziku još u XIV. i XV. stolětju podpuno, kao što dokazuju nebrojeni dokazi iz cirilskih i glagolskih, nabožnih i světskih, spomenikah književnih.

Evo nekoliko priměrah: [illegible] .. [illegible] Spom. kuk. 4. (g. 1309), [illegible] 4, [illegible] 8 (1375), 56 (1460), 86 (1470), 107 (1484), 131 (1491); [illegible] *12*; [illegible] 9 (1375), 17 (1414), 24 (1423); [illegible] 33, [illegible] 16; [illegible] 38 (1428), [illegible] 50 (1448). *)

Prelazu iz *l* u čisti samoglas nečudi se fiziolog nimalo, kadno je dokazano, da je *l* najbliži čistim samoglasom; osobito ako jezik sve to slabije udara o nebce, izilazi poljski ł, a taj je naličan polusuglasu *v*, koji se s jednoga kraja opet stiče i fiziologički i etimologički sa samoglasom *u*. Prelaz ovaj iz *l* na *u* započe na istoku, a svèrši se na zapadu; pa tako mu i ulazimo prije u trag medju cirilskimi (istočnimi) nego li glagolskimi (zapadnimi) spomenici. Zanimivi su ovakovi priměri, koji još neku borbu predstavljaju: дѹжань, дѹга Monum. 85 (1332), хомскои 89 (1333), [illegible] sp. kuk. 32.

Čisti *u* dolazi već (najprije?) i u p i s m u u M. 45 (1254): царомь кѹгарьскомь; хѹмскомь 85 (1332), вѹкашинь 224 (1398); [illegible] sp. kuk. 30 (1431), [illegible] 35, [illegible] 48; [illegible] 68 (1460).

e) K a d a j e л i р s p o l u g l a s o m ъ i l i ь n a p o č e t k u r ě č i, tada se samo-*r* dèrži u hèrv. jeziku kao samoglas, *l* pako neprelazi u *u*, već mu se poluglas zaměnjuje punim samoglasom *a*.

лъ i ръ na početku rěči.

Takovih rěčih ima malo: ръвати, ръвань, (hèrvats. r v a t i s predmetnutim *h*: h r v a t i; r v a n j a ili h r v a n j a), ръжда (r d j a ili h r d j a) ръзати (r z a t i ili h r z a t i), рътъ (r t, ovdě se veli i r a t); ali od рьвьновати govori se i danas r e v n o v a t i, r e v n o s t (samo što to nije prava hèrvatska rěč).

Od лъгати, лъжа, itd. postaje: l *a* g a t i, l *a* ž ili l *a* ž a; od лъвъ biva: l *a* v, od лъгъкъ: l *a* g a k, od

*) Na otoku Kèrku još se gděgdě čuje samoglas *l*, n. p. v l n a; nu to se je oduže sačuvalo samo u imenih vlastitih, koja su svagda stalnija.

льнъ: *lan*, od льсть: *last*; od льштати сѧ: **laskati** se ili **lašćati**. Samo od лъжица hèrv.: **lažica**, **ožica** i **žlica**. Naša rěč **lub** i **lubina** predstavljaju bug. oblik лѫбъ i лѫбина.

bugar. poluglasima odgovara naš *a*. §. 19. Starobugarski poluglas ъ i ь zaměnjen je hèrvatskim punim samoglasom svagdě, gdě bi god i malo težji bio izgovor, da se poluglas izostavi.

1. **Redoviti je zaměnik dvajuh poluglasah** ъ i ь **samoglas** *a*, koji si u sve cirilske i glagolske spomenike, onamo od polovice 13 věka, sve dalje i obćenije put kèrči, tako da one iste rěči, što u najstarijih glag. odlomcih još poluglas ⰺ upotrebljuju, u kasnijih rukopisih pišu ⰰ.

Za priměr mogu se uzporediti ovi osnovi iz Mis. glag. 1483 sa starijimi rukopisi: ⰴⰰⱀⰺ mis., sp. kuk. 4. 5. (ⰴⰺⱀⰺ mis. kuk.), ⰴⰲⰰⱃⰹ mis. (ⰴⰲⰺⱃⰹ tekl.), ⰲ'ⱁⰰⱂⰹⱅⰵ m. (ⰲⰺⱁⰺⱂⰹ hom. ljub.), ⰲⰰⱄⰺ nov. (ⰲⰺⱄⰺ mis. kuk.), ⱅⰰⰽⰿⰹ m. (ⱅⰺⰽⰿⰹ tekl.), ⱍⰰⱄⱅⰺ lobk. (ⱍⰺⱄⱅⰺ hom. ljub), ⰿⰰⱁⰴⰰ m. (ⰿⰶⱁⰴⰰ odl. zadr.), ⱀⰵ ⱂⰰⱍⰹⱅⰵ ⱄⰵ (m. ⱀⰵ ⱂⰺⱍⰵⱅⰵ ⱄⰵ), ⱍⰰⱍⰺ (ⱍⰺⱍⰶ mis. kuk.), ⱂⱃⰹⰲⰰⰴⰺ m. ⰲⰰⰴⰲⰹⰿ m. nov. (ⱂⱃⰹⰲⰺⰴⰶ mis. kuk. ⰲⰶⱄⱅⰹⰵ ib.), ⱅⰰ m. (ⱅⰺ homljub. tekl.), ⱄⰰ ⰸⱍⰹⰲⰵⰽⰺ homljub. (ⱄⰶ odl. zadr. pèrvobitno сь), ⱅⰰⰿⱀⰹⱍⰰ m. (ⱅⰺⰿⱀⰹⱍⰰ tekl.), ⱄⰰⱄⰶⱋⰹⰾⰺ lobk. (ⱄⰺⱄⱍⰹ odl. ljub.); veznik ⱀⰰ hom. ljub. uz ⱀⰶ odl. ljub.; naš današnji *nu* osniva se na starom нѫ.

Ova je doslědnost u izměnjivanju poluglasah samoglasom ⰰ tolika, da je u nekojih rěčih i prestupila granice današnjosti, n. p. u rěči ⰲⰰⰴⱁⰲⰰ (prema вьдова), u ⰴⰰⱋⰹ, дащи mon. 341 (prema дъшти), u ⱂⱃⰰⰲⰰⰴⰰⱀⰺ (prema правьдьнъ), ⱂⱃⰰⰲⰰⰴⰰⱀⰹⰽⱆ lobk. (prema правьдьникоу), **pravadni** spom. 280; u ванукь mon. 88 (вънoукъ - unuk), вачера (m. въчера) mon. 280, u тагда mon. 206 (m. търда; od **tagda** postade kasnije i **tada**); истинань чловѣкь m.

368, веначаць 326, самрьти 338, 341; sravni još сподобальшꙋ, wставальшю 225 (prema сподобльшоу. (ovdě je + skroz neorganički umetnut).

Kadšto se jedna rěč kasnije na dva načina razvila: n pr. od staroga ⰽⰵⰴⰰ postade s·jedne strane ⱍⱑⰴⱏⱆ (n. pr. u glag. spom. 22), s druge кдѣ i гдѣ (današnji *gdě*) n. pr. u mon. 2. 18. 22 itd. Od чь izadje s jedne strane ⱍⱑ, s druge pomoćju dodatka то: что ili що n. pr. що ми·кьто да mon. 2. — Slični su tomu čakavizmi: ⰿⱑⱀⱆ (m. meni) sp. 32, ⱂⱏⰸⱅⱏ' ⰿⱑⱀⱑ sp. 108, (staro ⱅⰵⱃⰰ, ⱅⰵⱃⰵⱎⰵ); ⰿⱑⱅⱆⱀⰹ sp. 27. (m. mlin) itd. bugar. polugl. u istoj rěči čas izost. čas zaměnjen u *a*.

2. U najstarijih spomenicih, osobito cirilskih, ima mnogo priměrah da je poluglas izměnjen u *e* ondě, gdě je kasnije a i danas samoglas *a* u običaju. město bugar. polugl. u cir. sp. kadšto *e*

n. pr. već u hom. ljub. čita se: ⰰ ⱂⱏⰵⱎⰵⰴ, u mis. kuk. ⰸⰵⰿⰾⱏⱅⱆ, u tekl. opet: ⱂⱏⰵⱎⱆ, glag. sp. 5 ⱂⰰ ⰿⰰⱆ ⰸⰵⰿⰾⱏⱅⱆ; u odl. ljub. ⰿⰵⱋⰹ; što je u odl. ljub. ⱍⰹⰸⱅⱃⰰⱆⱎⰵ, tomu odgovara u mon. 4: честьниковь. Sravni jošter mon. 36: босеньски, добитекь, сепьнѣ; 38: день, любекь; 42: доходекь (uz доходькь) шедь, itd.

Težko je kazati, jeda li se taj *e* piscu samo podkrao město poluglasa po običnom može biti za onda izgovaranju u cèrkvenom jeziku; ili mu je znamenovanje puno važnije, pak da čini prelaz iz nekošnjega poluglasa u današnji *a*?

Sasma rědki su slučaji, da starobug. poluglasu još i danas odgovara samoglas *e*, n. pr. u стьгна danas st*e*gno, u правьдьнъ, danas prav*e*dan; dat. instr. m*e*ni, m*e*nom (мънѣ, мъноѭ); u starom jeziku bijaše pravilnije: mani, manom. město polugl. i danas još *e* rědko

3. Napokon ima prem malo rěčih, da je poluglas ь izměnjen u samoglas *i* ili ъ u *o*: n. pr. uz ⰸⱑ (staro zaime pokazno сь) ima i ⰸⰹ, što dolazi često u glag. i cir. spomenicih: си мир и си wбеть mon. 39; strbg. ь u *i* ъ u *o*

НЬЗАТИ, danas n*i*zati; pridavno ime **ГОСПОДЬНЬ** u starohèrv. gospod*i*nj pist., **КРСТИ ГОСПОДИНИ** mon. 263; město staroga **ЦРЬКЪІ** dolazi već u mis. kuk. [illegible]; město **ЧЬСТИ** ima [illegible]; sravni već u starom jeziku **ХРЪБЪТЪ** i **ХРИБЪ** ili **ХРИБЪТЪ**; město iz*a*slati čita se spom. 231: [illegible], město izabrani spom. 193: [illegible].

Ⱏ u *o* **Ъ** u **О**: [illegible] mis., **КОЙ** m. **КЪЙ**, **КОТОРЪІЙ** m. **КЪ-ТОРЪІЙ**; stariji su **КОГДА** i **ТОГДА** nego li: [illegible] i [illegible] (m. **КЪГДА**, **ТЪГДА**); pamti **ЛЮБОВЬ** i **ЦРЬКОВЬ** m. boljega [illegible], [illegible]; sr. još mon. 361 **ȣПОВАНИЕ** (m. **ОУПЪВАНИЮ**, odakle današnja rěč: ufanje). itd. Pamti u glagola pèrvu osobu množine na *mo* město staro bug. **МЪ**: n. pr. pišemo (starobugarski [illegible]).

Ⱏ u *u* **ъ** u *u*: vunu sěv. stranah, inače obično: van (n. pr. glag. sp. 242); nevalja poměšati *sa* (prema **съ**) sa *su* (prema **сж**).

a) Kada oko naviče na pisme **І Ъ**, a uho na izgovor *a*, lahko je piscu gděšto i poměšati jedno s drugim, te napisati **І Ь**, gdě mu po nikojem pravu neima města: [illegible] m. [illegible] mis., [illegible] m. [illegible] brev. zagr. pag. 235; isto tako: **ВЬМЬ** (m. **ВАМЬ**), **НЬШЬ** (m. **НАШЬ**), **ВЬТРА**, **ПРЬДАТИ** itd. — to je novija nepotreba i zloporaba iz 15—16 věka.

b) Proti analogiji i zakonom slov. bud hèrv. jezika, dolazi kad što u cir. spomenicih 14. věka kod genitiva množine udvojeni poluglas **ьь**: **СИЛЬЬ** mon. 63, **ЗЕМЛЬЬ** 73. 82 itd. — po svoj prilici da je to grafički izum za razliku gen. množ. od gděkojega padeža.

Glava IV.

Dvoglasi.

§. 20. U davno vrěme imadjaše starobugarski jezik tri dvoglasa: dvěma vidi se to po obliku: ⱆ оѵ i ⱏⰺ (ⱏⰹ) ꙑ (ъи), a trećemu ⱑ ѣ može se doslutiti vrědnost dvoglasna iz porabe historične. koliko je dvoglasah?

1. **Dvoglas** ⱆ оѵ Niti gèrčki jezik, niti starobugarski ima prava i prosta *u* samoglasa, već obadva zaměnjuju pèrvobitni *u* glasovima υ i ꙑ; a što je gèrčki ου i bug. slov. ⱆ, ima se uzeti za viši stupanj od ꙑ ⱏⰺ. To se vidi na priměr u дъх-нѫти, дъіх-ати i доухъ; u ⱃⰰⱄⱅⱏⱃⰳⱀⱆⱅⰻ, prema ⱃⰰ-ⱄⱆⱎⰻⱅⰻ. ⱆ оѵ

Da nam je kolikoća starih samoglasah ikoliko poznata, slědilo bi odatle, da je ⱆ оѵ uvěk **dugim glasom** (kao u gèrčkom ου).

Starobugarskomu ⱆ оѵ odgovara pravilno naš *u* (cir. *у*), koji može biti i dugim i kratkim samoglasom; n. pr. **krŭh**, (кроѵхъ) bŭra (ⰱⱆⱃⰰ), ûm (оѵмъ), **búditi** (ⰱⱆⰴⰻⱅⰻ), **slúga** (слоѵга). itd.

§. 21. 2. **Dvoglas** ⱑ ѣ. I ovdě, kao kod ⱆ оѵ, govorimo o **dvoglasu** više u smislu etimologičkom, koji nam je poznat, nego li u smislu fonetičkom, kojega nepoznamo. ⱑ ѣ

A. Iz mnogo se priměrah vidi, da je starobugarski ѣ:

1. **zaměnik pravoga i u fonetičkom smislu dvoglasa** ει (gèrč. αι).
2. **zastupnik produženoga samoglasa** *e*, **od prilike** $\bar{e}$, **ili u kraće zaměnik gèrčkoga** η.

Dokaz tomu jesu a) tudje rěči: ⱇⰰⱃⰻⱄⱑⰻ, ⱄⰰⰴⱆⰽⱑⰻ, ⰵⰾⱑⰻ, ⱌⱑⱄⰰⱃⱐ itd. b) zapovědni način ⱀⰵⱄⱑⱅⰵ, ⰳⱃⰵⰱⱑⱅⰵ, ⱂⰵⱍⱑⱅⰵ ⱂⰾⰵⱅⱑⱅⰵ město: *neseite grebeite, peceite, pleteite*; c) savez medju *e* i ѣ pokazuju priměri: ⰳⱃⰵⰱⱅⰻ i ⰳⱃⱑⰱⰰⱅⰻ, ⰳⱃⰵ(ⱑ)ⱅⰻ

i ⰵ-ⰸⰾⱑⰸⰻⱅⰵ, ⰴⰵⱅⱑⱅⰵ i ⰴⱑⱅⰻⱅⰵ, ⱂⰵⰽⱅⰵ i ⱂⱑⱅⰻⱅⰵ; d) sravni napokon ɛ s ѣ u: рекохъ ѣлѣе, текохъ i тѣлѣе, ведохъ i вѣсъ itd.

kako se ѣ izgovara? Odavle slědi, da je ⱑ ѣ po kolikoći uvěk dug, pa i za njegov (barem idealni) izgovor, kad bi se dèržali pomenute etimologičke vrědnosti, ustanovili bismo uzko *e* (t. j. sredinu izgovora medju običnim *e* i *i*), po današnjem izgovoru kajkavskih Hèrvatah u rěči: *lêpo, dête, vrême* itd.

S ovakova izgovora, čim ga još većma sauziš, doći ćeš fiziologički do čista *i*, kao što govore ikavci Hèrvati: *lipo, dite, vrime*; i u samom kajkavskom ide dugi *ê* bliže na *i*, a kratki bliže na *e*: sravni *dête* i *dèca*.

glag. ⱑ za cir. ѣ i ꙗ. Znamenito je ipak, da glagolska (bugarska i hèrvatska) azbuka za ono, što cirilica bilježi slovima ѣ i ꙗ, ima samo jedan znak ⱑ: ili je to dokaz manjega savèršenstva (a veće starine) azbuke glagolske od cirilske, ili ujedno prava slika starodavnoga izgovora, kad su još oba slučaja: *ê* i *ja* spojena bila, od prilike u jedan dvoglas *ê*ª ili *î*ª.

Kada je ⱑ, što cirilski ѣ, kad li što ꙗ glasio, odlučuje nauk o oblicih; može se ipak već i sada zapamtiti, da za ustnenimi, zubnimi i sičnimi suglasi ima ⱑ samo valjanost izgovora *ê*, nipošto *ja*: nemože se dakle ⰴⱎⱑ čitati *dusja* (jerbo tada trebalo bi da je *duša*), već *dusê*; nesmiješ тѣло čitati kao *tjalo* (jerbo tada trebalo bi, da je ⱎⰵⰾⰵ) već *têlo*.

Po uzoru glagolskom upotrebljuju veoma često i najstariji cirilski rukopisi ѣ u vrědnosti običnoga ꙗ: (kadšto su takovi spomenici očiti prepisi s glagolskoga izvornika), n. pr. codex suprasliensis, psaltir bolonjski itd.

Hèrv. jezik neima pravoga ⱑ-ѣ. §. 22. B. U hèrvatskom jeziku neizgovara se onaj glas, koji je prema starobug. ѣ, svuda jednako; već ga na sěverozapadu zaměnjuju uzkim *ê* (kajkavski), po južnom zapadu izgovara se kao *i* (ikavci), po sěveroistoku i istoku kao široki *e* (srěmsko-sèrbski ekavski izgovor), a južnom sredinom naroda hèrvatskoga i sèrbskoga izgovara se kao *ie—je*.

Već u dalekoj prošlosti nalazi se traga ovim narěčnim razlikam: izpod samoga upliva cèrkveno-slověnske književnosti pojavljuju se sve polagano osobine narodne.

Najstariji su priměri ikavštine u latinskih poveljah hèrvatske kraljevine iz XI. věka, kano rěči: stiniza (m. ст҃ѣница), svidoz (m. свѣдокъ) itd.

Razlikovati valja ipak spomenike nabožne od světskih: ondě bo ima upliva domaćega manje i zato se piše skoro uvěk [Glagolitic text] ѣ ili što mu je po izgovoru vèrlo srodno, prosti *e*. N. pr. u lobk. g. 1359. čitamo [Glagolitic text] itd. u evg. rem. [Glagolitic text]. — A opet [Glagolitic text] gdě bi valjalo da je [Glagolitic text]: [Glagolitic text] (m. [Glagolitic text], nego), [Glagolitic text] itd. — Odatle se vidi, da već starohèrvatski jezik nije pojmio naravi starobugarskoga [Glagolitic text] ѣ, pak je zato postupao, kao da mu je pravi [Glagolitic text]-є. A to isto čine i najstariji glagolski světski spomenici n. pr. [Glagolitic text] (m. лѣта) gl. sp. 1. 2. 3. a [Glagolitic text] (m. течеть) sp. 3., [Glagolitic text] (m. местѣ) 3. uz: [Glagolitic text] 4. (m. междѫ), i t. d. [Glagolitic text] měša se sa [Glagolitic text]

1. U cirilskih listinah sèrbskih ima mnogo traga u 13 i 14. věku, da se ѣ kao *e* izgovoralo, a u pisanju měšalo jedno s drugim: повелѣник i повѣлєник, неврегѣни m. неврѣгени, гневомь m. гнѣвомь, сѣ m. се, где m. гдѣ (iz g. 1253. Stefan Uroš tèrgovcem dubrovačkim) i t. d. (sr. Književ. I. 18).

2. U cirilskih listinah hèrvatskih (bosanskih i dalmatinskih), zatim u glagolskih iz hèrvatskoga primorja dolaze već u 14. věku mnogi priměri s и ꙋ: мисеца, сименꙋ викꙋ (1332: ban bosanski Stěpan s Dubrovnikom); [Glagolitic text] (g. 1309 iz Vinodola).

3. U cirilskih listinah iz južne Bosne ili Hercegovine i dalmatinskoga primorja pojavlja se koncem 14. i u 15. věku današnji jekavski izgovor, koji je sprijate-

ljio istok sa zapadom i uslĕd toga stekao pravo na obćenu porabu u jeziku književnom. Sr. Knjiž. I. 21.

4. Ovaj *j*ekavski izgovor prigèrli i dubrovačko pĕsništvo, kada se koncem 16. stolĕtja najkrasnije razcvalo i uzodlikovalo pĕsnici, kao što su Gundulić, Bunić, Palmotić, itd. dočim je prije ovoga vremena bila sva dalmatinska književnost ikavska.

ѣ krivoupotrĕbljen m. и ili іє

Upotrebljujuć pismena u drugom znamenovanju, nego što im bijaše iz pèrva namĕnjeno, lahko se dodje do zabunah: što nam dokazuju u cirilskih i glagolskih spomenicih ovakovi primĕri: владѣцѣ и нѣю дѣтьци m. 210, (čitaj: vladici i njiju dit'ci) sr. mon. 211, 220, 224, 225, 226, 237, 243, 256, 363; ili: дѹбровачцѣехь, wбѣю m. 314 (čitaj: dubrovačcieh, obiju). Sr. непрѣıатєлıа m. 343. прѣıазань 348, тѣемь реченѣемь дѹкатомь 347. Ovdĕ je svuda ѣ = и, a ima premda redje primĕrah za ѣ=іє: нашѣмь. Puc. Sp. 7. 12.; прьвѣхъ вашѣхъ 15, почьтенѣмь wбичаемь 374 i 375: ѣдно, мѣсто трѣбѹѣ моѣга; 389: що имь ѣ ѹ рѹкахъ вѣрѹѣте; 434: вь име твоѣ, видѣниіе моіе, по листѣхъ коѣ itd. Najposlije ima i primĕrah, gdĕ se protivnim piše: іє m. ѣ: намь рєчєніємь mon. 267. коієхь ib., обгіє Puc. sp. 1. ніекѹ 162; нашіеми очима 15. чловіека 40 itd.

ѣ kao lat. *j*

Kada je toli nesmiljena sudbina progonila tudjinsko pisme ѣ nije napokon ni čudo, što ga upotrĕbiše za vrĕdost latinskoga *j*; tà od *i* do *j* neima velika skoka. U glag. spom. čitamo: ⰰⰼ (*ja*) 3, 37, ⰰⱋⱎⰿⰵ (jošće) 37. ⰸⰵⰿⰵⰼⰵⱃⰰⰼ 60. ⰰⰼⱃⰰⰴⰻⰻ 60. govorenja, jandriji) itd. u cirilskih: кнеѕь Радивоѣ, воѣскомь, братьѣомь, своѣ опѣини mon. 365. itd. Odatle udje kod kasnije bosanske cirilice (ćurilice) u običaj, da su u pisanih i štampanih knjigah upotrebljivali ѣ za jota-

ciju glasovah л, н, д, ali stavljajuć ga sprěda, ovako: ѣл (љ), ѣн (њ), ѣд (ђ).

§. 23. 3. Dvoglas ꙑ y. S fonetičkoga gledišta čini *y* prelaz iz *u* na *i*, a tko izgovarajuć taj glas nepazi na osobiti položaj ustnicah, izgovarati će město *y* zbilja čisti *i*. dvoglas ꙑ

S etimologičkoga gledišta potvèrdjuje se ta istina na dva načina.

1. ꙑ-glas stoji zbilja u sredini medju ъ i оү, te odgovara pèrvobitnomu kratkomu *u*, koji je u gèrčkom takodjer zaměnjen s υ: sravni gr. φύ-ω slov. бꙑти, gèrčki θυ-μός slov. дꙑмъ gr. μῦς slov. мꙑшь (ali lat. mus), gr. κλύ-ειν slov. слꙑшати i t. d. koja je vrědnost dvogl. ꙑ

2. ꙑ postaje kadšto sasvim očevidno od ъ i и, pak se to zajedno spaja u cirilskoj azbuci u ъи ili običnije u ꙑ a u glagolskoj skoro bez razlike u ꙑ, n. pr. u sklonitbi pridavnoga imena добръ sa и čini добрꙑ, a kad se ova dva glasa u izgovoru svežu, izilazi neki *ŭi* na vidělo.

Zato u friz. odlomcih X. v., jeditih ostancih stare slovenstine, piše se ꙑ lat. pismom kadšto kao *ui* n. pr. *mui* t. j. мꙑ, *buiti* t. j. бꙑти.

Ali u starom bugarskom jeziku, kada nije ꙑ u osnovu, već se u pregibu sastao ъ sa и, vole za jasnoću izgovora u običnih najstarijih spomenicih nasporiti ъ pred и u ꙑ, dakle ukupno ꙑй, lat. pismom *yi*: добрꙑй, добрꙑихъ itd.

Hèrvatski jezik, što mu je uspomene od najstarijega vremena, nepodnosi mukloga *y*, zaměniv ga svagdě prostim *i*-glasom. hèrv. jezik neima ꙑ—*y*

To dokazuju slědeći osnovi starobug. s ꙑ, kojim odgovara hèrvatki *i*: ⰱⱃⱏⰹⱄⰰⱅⰹ (brisati), ⰱⱏⰹⰲⱁⰾⱏ (b*i*vol), бꙑти (b*i*ti), вꙑкнѫти (n a v *i* k n u t i), вꙑ (v *i*) вꙑсокъ (v *i* s o k), ⰲⱏⰹⰰ (v *i* j a, v r a t), грꙑсти (g r *i* z e m), ⰴⱏⰹⱀⱔ (d*i*nja) зꙑбати (z *i* b a t i) крꙑти (k r *i* t i), ⰽⱏⰹⰴⰰⱅⰹ (k *i* d a t i), кꙑй (k *i* j a č a), ⰽⱏⰹⰽⰰ (k *i* k a), кꙑпѣти (k *i* p ě t i), кꙑ-

ih je od najslabijega do najjačega směstiti u tri glavna reda.

To je druga i važnija vèrst stupnjevanja; a za samoglas jači veli se ovdě, da je nasporio od slabijega, za slabiji da je oslabio od jačega.

Ovaj ćemo si nutarnji život samoglasah predočiti u skrižaljci; samo valja zapamtiti, da netreba da bude od svakoga korena red rěčih podpun, nego čas manjka ovaj čas onaj samoglas.

[illegible]da [illegible]o- [illegible] no[illegible] naspo-ra §. 25. U I. redu izměnjuju se samoglasi u korěnu ovako: ъ, е, о, а. *(a-red)*

U II. redu izměnjuju se samoglasi u korenu ovako: ь, и, ѣ (ой), ай *(i-red)*.

U III. redu izměnjuju se samoglasi u korenu ovako: ъ, ꙑ, оу (ов), ав, *(u-red)*.

I. *Red-A.*

naspor ъ-e-o-a koren	ъ	е	о	а
br	брати (m. бър-ати)		борѭ (borim)	обарати
ved.		ведѫ	водити	uvadjati
žen.	гнати	женѫ	погонъ	поганꙗти
ili *gъn.*	(m. гънати)	(ženem)	(pogon)	(poganjati)
gr	грѣти	жеравию	горькъ	възгарати.
ili *žer*	(m. гър-ѣти)	(žeravica)	(gorak, a, o)	(garište itd.)
vrъt	врътѣти	vreteno		вратъ.
vlъg	влъгъкъ			влага.
mlъz	млъзѫ (inf. млѣсти sr. млѣзиво m. млъзиво)			mlaz.
mek		намекнѫти	мокръ	омакати.
nes.		несѫ	носити	donašati.
tvr	твръдъ		затворъ	затварꙗти.
ili *tvъr*	(m. твърдъ)			

koren	Ъ	Е	О	А
hod i *šьd*	ДОШЬДЪ (došad)		ХОДЪ	ДОХАЖДАТИ. (dohadjati)
vęd (t. j. *vend*)		ВАНѪТИ (m. vendнѫти)	ВѪДИТИ (m. vonditi)	
vęz (t. j. *venz*)		ВѦЗАТИ (m. venzati)	ВѪЗА (m. vonza)	
męk (t. j. *menk*)		МѦКЪКЪ (t. j. menkъкъ)	МѪКА (t. j. monka).	
tek		ТЕКѪ	ТОКЪ	ИСТАЧАТИ (ИСТАКАТИ).

II. *Red-J.*

koren	Ь	И	Ѣ (ОЙ)	АЙ	naspor ь-i-ě (oi)-ai
mьg	МЬГНѪТИ (МЬЖАТИ)	МИЗАТИ (ili migati)	СЪМѢЖИТИ.		
mьn	МЬНѢТИ ili ПАМѦТЬ t. j. pa-mьntь	ПОМИНАТИ (spominjati)	МѢНИТИ μνημονεύω ПОМѢНЪ		
cvьt	ЦВЬТѪ (ЦВѢСТИ)	ПРОЦВИТАТИ	ЦВѢТЪ		
bid		ОБИДѢТИ	БѢДА.		
svьt	СВЬТѢТИСѦ (СВЬНѪТИ t. j. *svьt-nǫti*)	СВИТАТИ	СВѢТЪ (světlost)		
vi		ВИТИ	ВѢНЬЦЬ (zbog slědećega suglasa) ЗА-ВОЙ (zbog slědećega samoglasa)		
pi		ПИТИ	НАПОЙ	НАПАꙖТИ	
sti			ili СТОꙖТИ СТѢНА	postájati	
di ili *dê*			ДѢТѦ: ДОИТИ	ЗАДАꙖТИ..	

koren	ь	и	ѣ (ой)	ай
či		починѫти	по-кой	
ži		живъ	гой uzgajati (goj)	
dvi			двой udvajati.	

III. *Red-U*

naspor ъ-ꙋ-u (ov)-av

koren	ъ	ъі	оу (ов)	ав
bъd	бъдѣти	възбъідати	боудьнъ.	
	възбънѫти (m. възбъд-нѫти)	бъістръ (m. бъід-тръ)		
brъs.	бръснѫти	бръісати	оуброусъ	
glъh.	оглъхнѫти		глоухъ	
dъh	дъхнѫти	дъіхати	доухъ	
gъb.	гънѫти (m. gъbnǫti)	съгъібати	sugub, dvogub.	
sъl	сълъ	по-съілати		
dъm i *du*	надъменъ	надъімати	надоути	оудава
plu		пласівати	плоути (sad. vr. пловѫ)	плавити
slu			слоути (sad. vr. словѫ)	славити.
tru			на-троути (sad. vr. натровѫ)	отрава.
ty		тъіти	тоукъ ili товити	otava (?)

§. 26. a) Ova tri reda samoglasah mogu se uzporediti trima okruzima, u kojih se život samoglasni kreće, svagdě na svoj način; od navedenih i njim sličnih korenah nesmije se naći nikakovih novih tvorinah, da bi jim osnovni samoglas iz svojega reda preskočio u drugi.

naspor ide svojim pravilnim putem

U hèrvatskom jeziku ima prividnih iznimakah ondě, gdě je već osnovni poluglas po naravi našega jezika

(§. 19. 1.) zaměnjen u *a*, n. p. d*a*hnuti, cv*a*sti prema bug. дъхнѫти, цвьсти (obično цвѣсти).

Ako od къіснѫти postaje квасъ, od хъітити pako хватати itd., tu je *va* premetnut město *av: kvas* m. *kavs*, *hvat* m. *havt.*

b). Nego ima i takovih korenah, koji potěraše nove ogranke iz inoga reda samoglasah, tako da je sastavljen red-A i red-J u neki složeni red samoglasnih okretajah ovako: ъ-ь; е, о, а; и—ѣ. **naspor po *a*-redu i po *i*-redu**

Na priměr:

koren	ъ-ь	е	о	а	и	і	ѣ
rek	рьци	рекѫ	рокъ		прорицати		рѣчь
	zap nač.	sad. vr.	samost.		glag.		ili n. p. narěkovati.
plet		плетѫ	плотъ		оплитати	i	оплѣтати
br ili *ber*	брати	берѫ	изборъ		избирати		
ml	млѣти	мелѭ	моль	(млатъ (?)	съмилати		
pek	пьцѣти сѧ	печаль			pripicati	i	pripěcati
mr	мрътвъ		морити	umarati	umirati.		
pьn	пѧти (t. j. *pьnti)*		опона	opanak	напинати.		
stl		стелѭ	столъ	slama (?)	постилати.		
dr	razdrt	дерѫ	раздоръ	udarac	въздирати		

Ovdě valja prije svega uvažiti veliku i fiizologičku srodnost medju dugim и i dvoglasom ѣ, koja se vidi i u priměrih: лиıати uz лѣıѫ, погрибати uz погрѣбати, цвѣлити i cviliti, зѣıати i зиıати itd. **srodnost medju *i* i *ě***

Inače su poluglasi ъ i ь najslabiji; zatim je *e* i *o* s jedne и s druge strane; napokon dolaze а ѫ i ѣ, od kojih većega naspora neima. Jeda li pako i ѣ naspori u а, to se nemože za sigurno reći; barem se nekoji ovamo

spadajući priměri mogu drugačije tumačiti. Ako uz inf. cѣсти (sad. vr. сѧдѫ) dolazi samostav садъ, to s obzirom na lat. gèrčki itd. jezik moramo zaključiti, da je bug. ѣ novijega izvora i da ima vrědnost dugoga *e* (sravni i u gèrčkom εε = ει uz η); vlak (oblak) spada k влък, isto tako стража k стрьг, a влѣшти i стрѣшти biti će samo eufoničke vrědnosti město влъшти, стрьшти (Sr. o tom u spregi). Napokon i лѣсти i лазити lahko je sravniti s litavskim listi (m. lindti) lendu, landźoti.

Naspor je dvoji: nutarnji i vanjski

Ovaj trogubi naspor osnovnih samoglasah, kada se gleda dalje na njihov postanak, biva u slověnskih jezicih dvojim načinom: 1° zaměnjivanjem samoglasah, kano ti je prelaz od osnovnoga *e* na *o* i na *a* (to biva u reda *A*); 2° priděvanjem inih samoglasah do osnovnoga: to biva u redu *J*, kada se osnovniku *i* pridoděne spréda *a* ili *o*, dakle: *ai*, *oi*. Nu u srědini rěči postaje od *ai* dvoglas ê ѣ: n. pr. v*i*sêti ali v*ai*siti t. j. v*ě*siti; v*i*ti ali v*ai*ньсь t. j. vêньсь; a na kraju rěči ili pred slědećim samoglasom predje od *oi* i *ai* osnovni *i* u *j*, dakle: p*i*ti: nap*o*j, nap*aj*ati. To isto biva i u redu *U*, kada se osnovniku *u* ili *y* (mislite si gèrčki υ) priděne spréda *o* ili *a*, dakle *ou*, *oy* (ου), *au ay* (αυ), pak i ovdě pred slědećim samoglasom predje osnovnik *u* i *y* u *v*; n. pr. dyhati i доухъ (jerbo je zatim suglas), ali kryti i кровъ (jerbo je zatim samoglas), što bi strogo bilo: кроу-ъ; isto je tako u: sl*o*v*o* i sl*a*v*a* samoglas *o* i *a* priděnut a osnovni *u* pretvoren u *v*. — Kod *l* i *r* naspori poluglas i dodje spréda, ako li za *l* i *r* slědi samoglas (n. pr. zatvòr zatvarati); a straga, ako je za *l* i *r* suglas: vreteno, vrat.

protivno je nasporu, da samoglas oslabi

§. 27. Prema pravilom naspora lahko je iztumačiti i naopako nekoliko onih slučajevah, gdě samoglas oslabi.

Kada bismo imali ovdě uzporedjivati starobugarski jezik sa srodnimi indoevropskimi, protumačilo bi se, da je čitav slověnski vokalizam prema jeziku staroindijskomu, gèrčkomu ili gotskomu znatno oslabljen; ova se je slabost jače kosnula kraja, nego li srědine rěči: o tom biti će još govora.

U starobugarskom oslabi и rado na ь pred jotovanimi samoglasi: *ja*, *je*, *ji* itd. što dokazuju slědeći priměri: безаконьıе и oslabi rado na ь
дрѫзновеньемь, братьа, болѣзньıѫ, людьıе i t. d. iz cod. sup. оунчиьженье, любовьıѫ, хѫітростьи, грѫдостьıѫ, сѫмѣреньıа itd. iz Antioch. pandkt. (ovdě bi svagdě město ь imao stojati и). Ovakih su priměrah puni puncati već najstariji spomenici, osobito u kojih se nalazi upliva ruskoga ili hèrvatskoga (Glag. Cloz.)

Istim je putem udario i stari hèrvatski jezik, oslabiv mu u hèrv. jez. izpade
ъ najprije u ı ili ', a zatim nestav sasvim: gdě je tako iznova zatim i poluglas.
došao zubni *t* ili *d* u doticaj s jotovanim suglasom, udari istom štokavština novijega vremena (od XVIII. i XIX. věka) u pretvor, koji zahtěvaju glasovni zakoni, najme ћ i ђ (ć i dj.); u starom jeziku, zatim u priměrih iz hèrvatske književnosti 15. 16 i 17. věka izgovarahu i pisahu rastavljeno: tj-dj (тј. i дј.) n. p. насильк mon. 28. повеленьемь 41, божье, злотворенье ib. вѣдѣнье, людье 45. i bez ь: порогенıа, хотенк, владанı 85, печатю, поменутıа, распетк (iz 14 i 15. věka): ⰰ' ⰱⱃⰰⱅ'ⰵ glag. sp. 8, ⱂⰵⱀⱅⰵ ⰱⱃⰰⱅⰵ (čit. brat-je).

Odatle slědi pravilo, da se u ovakih rěčih smije i i danas razlikuje se ć od tj
danas još pisati tj, dakle: krěpostju, cvětje, bratja itd. ali su posve drugojačiji priměri: plaća i plaćati, sviće i svećenik itd.

Ovamo spadaju nadalje priměri kano ti: сью, дьѣкь, трыıе itd. u mon.; ⰴⰻⰰⰲⱁⰾⱏ hom. ljub. (m. διάβολος) ⰸⰾⱁⰴⱑⰻⱄⱅⰲⱁ tekl. dapače ⱆⰱⰻⰵⱀⰵ (m. оубиıеніе) odl. ljub. itd. Svemu tomu ima traga u bugarskom i starohèrv. jeziku.

Zapamtiti valja u starobug. jeziku nekoliko glagolah, koji samoglase е i и pokraćuju u ь:

a) u zapovědnom načinu: пьци сѧ: пьцѣте сѧ (od infinitiva пешти сѧ sr. našu rěč: pečal), тьцѣмъ (od тешти: i danas još kaže kajkavac: tьcête!), рьцѣмѫ: рьцѣте, sast. нарьци (od решти;). Sr. tomu u Ostr. evangj. ничьсоже m. ничесоже. Rěč цѣсарь ili цесарь oslabi najprije u цьсарь i već u XII. v. priměrah) i onda u царь.

b) sad. vr. glagola ѩти-имѫ kada se sastavi s predlozi: изьмѫ, отьмѫ, възьмѫ itd. město: izimǫ, otimǫ, vъzimǫ itd.

c) od glag. шити ima part. tèrpni: шьвенъ, od жешти imadu oblici: пожьже, съжьженъ itd. prema чисти, число ima sad. vr. чьтѫ itd. prema цвисти sad. vr. цвьтѫ i t. d.

Iz navedenih pravilah §. 18. i 19. lahko je razuměti, zašto hèrv. jezik govori: otmem, uzmem ali cvatem, čitam; reci, recite itd.

II. Preglas.

što je preglas?

§. 28. Od samoglasnoga naspora razlikuje se preglas tim, što mu nikakova nutarnjega znamenovanja, nikakove simboličke vrědnosti, nepripisujemo: preglas ostaje na povèršini, naspor siže dublje u nutarnjost.

koliko je vèrstih asimilacije?

Svi pojavi preglasa osnivaju se na srodnosti glasovah, uslěd koje se privlače ili odbijaju: odatle prilagoda iliti asimilacija i disimilacija.

1. Asimilacija pako može biti:
   a) samoglasna t. j. samoglas děluje na samoglas.
   b) suglasno-samoglasna t. j. suglas děluje na samoglas.
   c) samoglasno-suglasna t. j. samoglas děluje na suglas.
   d) suglasna t. j. suglas děluje na suglas.

2. Asimilacija može biti zatim:
   a) nalika t. j. da jedan glas sasvim naliči drugomu: dobr*uu*mu město dobr*ue*mu;
   b) dolika t. j. da jedan glas drugomu dolikuje: istok město: iztok itd.

3. Asimilacija može biti na-
pokon: a) unazad (regresivna), t. j. da potonji glas děluje na prednjega.
b) unaprěd t. j. (progresivna) da prednji suglas děluje na potonjega.

Mi razumĕvamo ovdě kao preglas u užem smislu asimilaciju pod 1. a) i 1. b), t. j. proměnu samoglasa, koju prouzročuje nekoji drugi samoglas ili suglas: a to su stranom slučajevi dolike (A), stranom slučajevi nalike (B).

preglas samoglasah uz *i-j*

A. 1. U starobugarskom jeziku ima važnih slučajevah samoglasnoga preglasa unaprěd, najpače děluje *i* (*j*) na slěđeći samoglas, kada je s njim u neposrednom doticaju tako, da *jo* preglasi u *je*, *j*ѣ u *j*и, *j*ꙑ u *j*ѫ.

Valja pako znati, da neimajući glagolska i cirilska azbuka latinskoga *j*, spaja u cirilskom pismu ı s nekojimi samoglasi ovako: ꙗ, ѥ, ю (to znači *ju*; a za *jo* neima niti joj netreba ništa, jerbo toga organizam starobugarski nepodnosi, već preglasi svagda *jo* u *je*), ѩ, ѭ; u glagolskom samo ⰵ, ⱔ i ⱓ.

Dočim dakle cirilici manjka *ji* (ima samo и), nestaje glagolici pismenoga izraza i za *ju*, *je*: to je i opet dokaz, da je glagolica nesavèršenija i starija.

jo* preglasi u *je

Za preglas iz j*o* u j*e* (ѥ) ima nebrojenih priměrah u čitavom području starobugarskoga jezika n. pr. село sravni s полѥ, богомъ i кралѥмъ, жено i змиѥ, того i ѥго, той i ѥй, плетомъ i пиѥмъ, богословьць i воѥ–вода, чрьность i горесть itd.

jě* preglasi u *ji

Za prěglas od *j*–ѣ u *j*и (u pismu samo и) ima više dokazah u starobugarskoj deklinaciji. kano ti: local свѣтѣ uz краи (izg. kraji), свѣтѣхъ uz краихъ (izg. krajih), добрѣхъ uz доблихъ (izg. dobljih), dat. lok. рыбѣ uz змии (t. j. zmiji); sr. тѣмь, тѣхъ sa имь, ихъ (izg. jim, jih) itd.

jy* kada zastupa *ją*, preglasi u *ję

Za preglas od *j*–ꙑ u ѩ imade upravo toliko dokazah koliko je slučajevah, gdě poslije tvèrdih suglasah stoji ꙑ naměsto ѫ naročito:

a) akuz. množ. od ъ-deklinacije: рабꙑ sr. sa конıѧ.
b) gen. jed. i nom. ak. mn. od а-deklinacije: женꙑ sr. sa змиıѧ
c) akuz. množ. тꙑ uz ıѧ.
d) part. sad. vr. пекꙑ, рекꙑ (sr. ženski spol пекѫшти, рекѫшти) uz: пиıѧ, биıѧ itd.
e) nom. камꙑ (osnov. камен) znamenito prema знамѧ (osnov. знамен), i корѧ (osn. корен).

isti preglas valja i poslije sugl. *č, š, ž.* 2. Buduć da se s etimologičkoga gledišta slověnske gramatike jezični glasovi *č, š, ž* smatraju, kao da već sadèržavaju u sebi sakrivenu silu *j*, to se sve rečeno u točki 1. proteže i onda na pomenute samoglase, kada su u neposrednom doticaju sa *č, š, ž*, n. pr. женоıѭ uz доушеıѭ; доуховьнъ uz доушевьнъ; lok. мѫжи, сърѧшти; akuz. množ. мѫжѧ, gen. jedn. nom. ak. množ. доушѧ; кого uz чего, participij sad. vr. пишѧ–пишѫшти prema берꙑ–берѫшти itd.

preglas uz *c* i *z* 3. S etimologičkoga gledišta imadu ц i з kadšto vrědnost jotovaną к i г (kao кј, гј), osobito u dometcih, kojimi se rěči proizvode ьць, ьца, ьце, ица, n. pr. отьць, сръдьце, овьца, любица,), ili sa з: u кънѧзь, i пѣнѧзь, zatim u стьза (m. стьг-ј-а), ıѧза (m. ıаг-ј-а), польза (m. по-льг-ј-а).— U ovakovih priměrih valja isti preglas, što je spomenut pod točkom 1. i 2., dakle: lok отьци, ak. množ. отьцѧ; gen. стьзѧ itd.

Inače nespada з medju mekane suglase, nego se kaže n. za *c* nemože doći *o* niti *y* образъ, образѣ, образꙑ itd.; a poslije ц može stojati bàrem ѣ i u korenu n. pr, цѣлъ, i u pregibu, gdě je iz к izašao, n. pr. рьцѣте, рѫцѣ, чловѣцѣ itd.; nu о i ꙑ nemogu poslije ц nikada slěditi.

i hèrv. jezik gleda na preglas posl. *j, č, š, ž.* §. 29. U starom hèrvatskom jeziku imade pomenuto načelo samoglasnoga preglasa podpunu valjanost, da se za *j* i jezičnimi *č, š, ž* nemože podněti glas *o a,* za ѣ i ꙑ rekosmo, da jih hèrv. jezik niti neima.

a) Ali što u načelu valja, od toga ima pojedince mnogo iznimakah tako, da je sila većine, koju zovemo analogijom, preotela mah i u onakove priměre gdě su proti

strogomu pravilu o preglasu. N. pr. premda hèrv. jezik još i danas razlikuje: bog*o*m od boj*e*m, mrak*o*m od klju-č*e*m, grad*o*m od muž*e*m itd., ipak čitamo u izvornoj glag. listini već od g. 1321 dativ прѧѫ (město ѫѫ) prema tvèrdomu оуѫѫ; ki joj manjkaju. Vin. 367; всой wпкинѣ. Mon. 31. itd. slučaji hèrv. jezika proti preglasu

b) Danas veli se bez razlike dušom, kraljicom itd. nekoč: доушеѭ, a zanimivi su prelazni oblici: милостию божиѥвь mon. 20. коѥвь ib. uz. сиѥвь землозь срьбьсковь mon. 4., своовь воловь 12. сь моиовь братиовь 32 (sve već iz XIII. stolětja!)

Buduć da u azbuci neima *jo*, izrazuju ga ili prostim w ili иw ili ио: кwwмь любо злѣдію mon. 22 сь своиовь воловь 39, своwвь, главовь, сѫ коwвь 44.

c) Osobito je nećutljivim postao naš jezik u sastavljenikah, gdě se malo ne uvěk rěči vežu samoglasom *o*; n. p. nekoč bijaše доушеоубиица, a danas: novac duš*o*gubac: kokin tanc*o*vodja; sovo buć*o*glava itd. tako je već mon. 62. тоугоземлѧнинъ (izg tudjozemljanin) itd.

d) Město starobug. ѫі, koji je postao od ѫ, upotrebljuje hèrv. deklinacija već od najstarije dobe *e*, koji inače odgovara bugarskomu ѫ, dakle: žene, ribe (bug. женѫі, рѫібѫі) itd. I to je neka vèrst asimilacije, koja je po slědica one ubitačne analogije u jeziku, što zatira mnoge tragove starinskih osobinah i nekošnje pravilnosti. město ѫі u hèrv. deklinaciji *e*

§. 30. 4. Preglasu od samoglasa *a* na *e* poslije pomenutih suglasah *j, c, č š, ž*, ima nebrojenih priměrah u staro- i novočeskom jeziku, ali u starobugarskom, u starom i novom hèrvatskom veoma malo. preglas od *a* na *e*

Ovamo će spadati u starobug. glag. чекати uz чакати, u hèrv. samo čekati (kajk. i čakati habd.);

ѥноуарь m. ꙗноуарь, u starohèrv. jenvar; zatim nekoliko osnovah, što počimaju s ѣ, kano ti: ѣсти, ѣдро, ѣздити, ѣхати, koji su se po svoj prilici već u starobug. měšali u izgovoru i kao: jasti (ꙗсти), jadro (ꙗдро), jazditi (ꙗздити) jahati (ꙗхати), i kao: jesti, jedro, jezditi, jehati. — U hèrv. jeziku kaže se samo jesti i po ikavskom izgovoru: jisti, ali jasle; i jadan uz jedak, jad uz jed; jedro ili jidro; jezditi uz jahati. — Ovamo spada i rěč: jagla prema jigla ili igla (lat. acus).

u najstarijih spom. ciril. piše se za samogl. ѣ m. ꙗ.

Znamenit je i čini se više fonetički nego li grafički pojav najstarijih spomenikah cirilskih iz XII. i XIII. věka, što na početku rěči i poslije samoglasah pišu uvěk ѣ město po današnjem izgovoru potrebitoga ꙗ: n. p. ѣзь od g. 1186; ѣ (t. j. ꙗ ego) 3 puta u list 1189: ѣко, ѣже, всакоѣко, молениѣ, ѣсно, покаѣние itd. od. g. 1198. Nije li i to preglas? nalik istodobnomu českomu *e* m. *a*.

preglas *u* na *i*

5. Preglas od *u* na *i* poslije mekanih suglasah ograničen je takodjer u starobugarskom jeziku na nekoliko slučajevah: вьзлибити uz възлюбити, либо m. любо, плинѫти m. плюнѫти; слина m. сплюна; sr. штитъ s lat. scutum; римьскъ i роумьскъ (romanus) itd. Hèrvatski jezik odustao je i od tih rědkih priměrah, pišuć samo: uzlj*u*biti, plj*u*nuti; ipak slina, štit.

u starohèrv. jeziku preglasi ѧ u *a* iza mekanih suglasah

6. Osobita je vèrst starohèrvatskoga preglasa, da s očitim uplivom mekana suglasa *j*, *č*, *ž* na slědeći nosovni samoglas ę, nepreglasi ѧ kao što inače svagdě u hèrv. jeziku na *e* nego na *a*. Ovakove su rěči: ꙗзикъ (m. ljenzyk sr. lat. lingua), koji već hom.ljub. piše ⰰⰸⰻⰽⱏ, i svi kasniji nabožni i světski spomenici glagolski (n. p. spom. kuk. 12, 107, 274. vinod. 139 itd.); isto tako pišu jazik svi starohèrvatski pěsnici u 15. věku (u primorskih stranah

čuje se to još i danas); starobug. ЧѦТИ sa cělim rodom izvodah glasi u starohèrv. jeziku; [Glagolitic], [Glagolitic] spom, kuk. 31; [Glagolitic] 55, [Glagolitic] 60, i kod starih pěsnikah itd.; starobg. ѨТИ glasi u starohèrv. jati ([Glagolitic]): [Glagolitic] hom.ljub., [Glagolitic] glag. sp. 37., [Glagolitic] 48. [Glagolitic] 60., [Glagolitic] 217 itd. Strbg. ЖѦДАТИ ЖѦДЬНЪ u starohèrv.: [Glagolitic] [Glagolitic] [Glagolitic] mis. kož. [Glagolitic] mis. rim, žaja, žadan, žajati pist. pěsn. itd. žati, žatva (starobug. ЖѦТИ), čado (m. ЧѦДО), jatra (m. ѨТРА) luc.; jačmen-jačmenjak (ѨЧЬМЫ-ЕНЕ).

Može biti, da je ovde Ѥ Ѧ onako preglasio na Ѩ (ja), kao što biva redovito u ruskom jeziku, gděno se već u veoma starih slověnskih rukopisih čitaju ovaki priměri: НАЧАЛО ЖАТВЪІ itd. Antioch. pand.; a što je istomu pojavu i u nas traga, da su ostanci starine, koja nas opominje na davno predpověstno doba hèrvatskoga jezika.

pre-glas regre-sivni rědak

7. Preglasu u nazad ima u starobugarštini jedva několiko tragovah, gdě se može srodnost dokazati medju prednjim samoglasom i slědećim *i* ili *j* ili jotovanim suglasom *c* i *z*, tako da slov. ѣ preglasi u и. Sr. od korena РЕК glag. НАРѢКОВАТИ i НАРИЦАТИ; od kor. ТЕК glagol: ИСТѢКАТИ i ИСТИЦАТИ; sravni ЗИѨТИ (m. ЗѢѨТИ) i ЗѢВНѪТИ itd.

hèrv. jez. netèrpi *ě* izprěd *j*, već preglasi u *i*

Taj preglas nalazi se i u hèrv. jeziku toli redovito, da *j* nikako netèrpi izpred sebe *ě*-a (razuměvam *ie-je*). Veli se dakle: grijati (ГРѢѨТИ) ali ogrievati, smijati se ali podsmievati se; sijati ili sьjati, ali sievati itd.

B Preglas po nalici:

samogl. preglas po nalici

§. 31. Gdě prednji samoglas u rěči děluje na slědećega tako, da mu posve naličnim izilazi — taj se slučaj samoglasne proměne zove samogl. preglasom po nalici. Ne-

koliko ovakih slučajevah ima u sklonitbi, osobito imena pridavnoga, i u glagola:

aego preglasi u aago 1. U gen. jedn. mužk. spola preglasi po nalici ⲁⲓⲉⲅⲟ u ⲁⲁⲅⲟ, te su i u najstarijih spomenicih veoma rědki priměri za pèrvobitni oblik: n. p. ⰳⰾⰰⰴⱀⰰⰰⰳⱁ cloz. II. 203; ⱄⰰⰿⰰⰰⰳⱁ grig. evang., ВЪЗЛЮБЛЕНАЕГО ps. tum. XII. st.

uemu pregl. u uumu 2. U dat. jedn. m. spola preglasi po nalici ОУІЕМОУ u ОУОУМОУ, a ovdě su pèrvobitni oblici veoma rědki: n. pr. ОУСѪЖДЕНОУЮМОУ supr. БЪІВЪШОУЮМОУ exarch.

ěemь pregl. u ěěmь 3. U lokalu jed. m. sp. preglasi po nalici ѢІЕМЬ u ѢѢМЬ, i taj je oblik mnogo običniji od onoga pèrvobitnoga: ГРѢШЬНѢѢМЬ. ДОБРѢѢМЬ, НЕБЕСЬНѢѢМЬ itd. supr. Město ⰰⰰⱎⰵ ima kadšto ⰰⱎⰵ, osobito u evang. assem.

ijemь u iimь Kod pridavnih mekana suglasa, gdě prosti lokal izilazi na И (§. 28. 1.) preglasi ИЮМЬ u ИИМЬ, i to je pravilni oblik: ПОСЛѢДЬНИИМЬ m. ПОСЛѢДЬНИ-ЮМЬ.

ijehъ u iihъ 4. Instrumental jedn. i lok. množ. samostavah na ИЮ glasi s preglasom po nalici na ИИМЬ i ИИХЪ m. ИЮМЬ, ИЮХЪ, n. pr. ДРЪЗНОВЕНИИМЬ supr. ДѢАНИІХЪ supr.

ije u ii aje u aa 5. Kod glagolah IV. i V. 1 reda biva u sad. vrem. preglas iz ИІЕ u ИИ, iz АІЕ u АА, kano ti: ТВОРИИШИ (m. ТВОРИЮШИ), ХВАЛИИТЬ (m. ХВАЛИЮТЬ) itd samo što ovdě niti u najstarijih rukopisih nedolaze drugačiji van stegnuti oblici: ТВОРИШИ, ХВАЛИТЬ itd.; nasuprot oblici nepreglašenoga АЮШИ, АЮТЬ, АЮМЪ, АЮТЕ običniji su od preglašenih ААШИ, ААТЬ itd. samo glagol ИМАТИ ima obično stegnute i nestegnute oblike: АШИ i ААШИ, АТЬ i ААТЬ: ИМАШИ i ИМААШИ, ИМААТЬ uz ИМАТЬ itd. Priměri na ААТЬ: ⱂⱁⰿⰰⰳⰰⰰⱅⱏ, ⱄⱁⰿⱏⱄⰾⰰⰰⱅⱏ, ⱂⱁⰶⰹⰴⰰⰰⱅⱏ itd. grig. evang. ⱄⱁⱎⰰⰶⰴⰰⰰⱅⱏ ev. mih. itd.

ajehъ u aahъ 6. U imperfekt. preglasi ААХЪ iz АІЕХЪ, ѢѢХЪ iz ѢІЕХЪ, a mêsto ѢѢХЪ postaje veoma rado: ѢАХЪ. dakle: ВИДѢѢХЪ (m. ВИДѢЮХЪ) a iz toga ВИДѢАХЪ; РАСТѢѢШЕ (m. РАСТѢЮШЕ) i РАСТѢАШЕ; ПИСААСТЕ (m. ПИСАЮСТЕ).

Štogod je u ovo šest slučajevah udvojenih samoglasah — a tako se piše u najstarijih rukopisih malo ne uvěk — svagdě čine uzevši jih zajedno dugu slovku, kako joj se trag sačuvao u hèrvatskom jeziku još i danas.

7. Čini se, da ovamo k preglasu spada i oblik nominativni samostavah na ЪІНИ m. ЪІНІѦ: ПОУСТЪІНИ (m. ПОУСТЪІНꙖ), zatim na ИЙ (m. ИꙖ): СѪДИЙ (m. СѪДИꙖ) МЛЪНИЙ (m. МЛЪНИꙖ); a može biti i nominativ na *í* m. *ije* ili *ie*, n. pr. [illegible] Sp. 8., [illegible] ib. (iz Baške na otoku Kèrku); [illegible] (uvratje) Sp. 32.

preglas od *ynja* na *ynji?*

§. 32. 8. U nevedenih (1—7.) priměrih proměnjivao se drugi samoglas, da bude prema pèrvomu; ali imade i tako, da se prednji samoglas měnja preglasom po nalici, da bude prema drugomu.

nalika samoglasa pèrvoga na drugi

Najznamenitiji je priměr ovakova nazadnoga preglasa po nalici u sastavljenoj sklonitbi pridavnih imenah, kad no izpred dodatka zaimenoga и predje osnovni ь iopet u и, n. p. лъжь-и preglasi u лъжий; лъжь-имь u лъжи-имь itd. Osobito je poučno zaime upitno korena къ sastavljeno sa zaimenom и, ꙗ, ѥ, gdě pred padežnim и preglasi koren къ u кꙑ (кꙑй, кꙑимь, кꙑихъ, кꙑими), pred ꙗ u ѧ: каꙗ nom. jedn. žen. sp., nom· akuz. množ. sr. sp., nom. ak. dvoj. m. sp.; pred ѥ (t. j. *jo*) u ко (ко-ѥго, ко-ѥмоу, ко-ѥмь, ко-ѥѩ, коѥй).

Po onom, kako poznajemo srodnost glasovah ꙑ i ѧ lahko je protumačiti akuz. množ. muž. sp. zatim. nom. i ak. mn. ž. sp. najme oblik кꙑѩ.

9. Govoreć o nalici samoglasnoj, napomenut ćemo i sasvim nov pojav proměnah glasovah jezika hèrvatskoga, gdě nije neposredno niti u istoj rěći uticao samoglas na samoglas, već je upliv većine utamanio manjinu; tako je dakle bi reć nevidivim načinom izašao preglas jednoga samoglasa po nalici na drugi.

preglas po analogiji većine

Tomu je u hèrv. jeziku mnogo priměrah, kad se uzporedi što je pravo hèrvatski sa starobugarskim; evo jih samo nekoliko:

a) u akazativu množ. m. sp.; nom. i ak. množ, ž. spol. preglasio je po nalici na ѧ (э) padežni dočetak ꙑ u prosti *e* (město u prosti *i*): kaže se: s i n e (m. сꙑнꙑ), že'n e (m. женꙑ) itd. dobro je: m u ž e (prema мѫжѧ), d u š e (prema доушѧ). Ima ipak u starohèrvatskom jeziku mnogo put oblik na *i* i gd bi smio i gdě nebi smio stojati prema bug. slověnštini.

b.) Po nalici na zaimènu sklonitbu того, ѥго (ili po hèrvatskom тога ѥга) preglasili su dotični padeži pridavah ovako: светого (m. bug. свѧтаго) великѥго (m. bug. велииаго) ili pravo po hrv.: ⰔⰂⰅⰕⰑⰃⰀ ⰂⰅⰎⰋⰅⰃⰀ.

Tomu su preglasu tragovi u spomenicih iz najstarije dobe, kano te iz XII. vieka: светога, вьсега, зьлога. mon 4. всакога, велиега 9. [illegible] sp. kuk. 3:, ⰓⰅⰝⰅⰐⰑⰃⰀ ib., ⰑⰄ' [illegible] 4.

c) Prema zaimenomu dativu томоу, ѥмоу glasi u hèrv. jeziku takodjer pridav u tom padežu isto ovako: ⰄⰑⰁⰓⰑⰮⰖ, ⰁⰑⰎⰅⰮⰖ.

Ovdě se niti u cèrkvenih niti u světskih spomenicih neupotrebljuje drugačiji oblik van na омоу (емоу): n. p. već u tekli ima [illegible] uz [illegible] od god. 1189. mon. велиемоу; znameniti su oblici participijalni i komparativni: даюштомоу mon. 22. младѣишомоу, прѣдрьжештомоу 48. — to je borba medju pravim hèrvatskim i uplivom starobugarskim.

d) To isto valja znati za dativ i lokal ženskoga spola, gdě je prema zaimenom тои hèrv. jezik preglasio dotične oblike na ой: ⰄⰑⰁⰓⰑⰊ (m. [illegible]) i b o l j o i (m. [illegible]); zatim u lok. muž. spola m. тѣмь imade hèrv. jezik, prema томь oblik ⰄⰑⰁⰓⰑⰮⰋ (m. [illegible]) itd.

Već se u mon. 9. (od god. 1199.) čita: светои богородици, на страшьномь соудишти; mon. 12. градьскои; mon. 18 (god. 1222) ѡ всакомь доуховномь исправлени, прьвои, uz bugarizme ѡ поповьсцѣмь поставлени; божьствьнѣи и неизреченѣи славѣ itd.

§. 33. Imade slučajevah, da se u rěči dva samo- glasa zasebice nerado sastanu, što biva osobito kod samoglasah *ii* (8 8); tomu će se jezik ukloniti preglasiv *ii* u *ei* (ili *oi*), a to se zove d i s i m l a c i j a. N. pr. město ВЕЛИИ čita se u assem. takodjer ⰲⰵⰾⰵⰹ, m. ostr. КРѢПЛИИ u assem. ⰽⱃⱑⱂⰾⰵⰹ. město ОУБИИЦА ima hèrv. jezik ȣБОИЦА (n. pr. Puc. sp. 12.) pamti gen. množ. ЗАПОВѢДЕЙ mon. 9. СѢТЕЙ ВРАЖИХЪ glasn. XIII. 364; ЛЮДЕЙ V. 20. St. vit. sym. 7.; ЛАК'ТЕЙ glasnik. X. 219; ДѢIАНЕЙ XIII 366. ПОВЕЛѢНЕЙ St. sym. 21. БЕС-КОНЕЙ mon.. 63. disimilacija samoglasna

III. *Stezanje samoglasah.*

§. 34. Slověnski jezici neprianjaju za one, što suglas medju samoglasima rado izbace, ili premetnu kano ti n. pr. jezik gèrčki u λέγεαι město: λέγεσαι, λύεις m. λυεσι itd. Zato su i rědki priměri, da se u jednoj rěči dva samoglasa zasebice sastanu, ograničeni na sastavljenike, gdě se pojedine sastavine jošter osěćaju: n a - u č i t i, ВЪИМЕННТИ, ДОИЖДИТИ. slov. jezici netèrpe po dva samogl. zasebice

Gdě toga neima, zahtěva narav slověnskih jezikah, da se oba samoglasa budi sastave iliti s t e g n u u jedan, budi rastave suglasom: ono se pèrvo zove s t e z a n j e samoglasah, a drugomu velimo, da je naměnjeno proti nepodnosivomu zěvu (hiatu).

Stezanju dvajuh samoglasah ima više priměrah u hèrvatskom nego li u starobugarskom jeziku: ovdě bo osěća se vrědnost i znamenovanje pojedinih sastavinah mnogo tanahnije nego li u nas.

1. Što je u §. 31. 1-6 kazano za starobug. jezik o samoglasnom preglasu po nalici, ondě je hèrv. jezik, u koliko su njegovi oblici sasvim osnovani na bugarskih, uvěk obadva samoglasa stegnuo u jedan. Zato se već u hom. ljub čita: [illegible], [illegible], [illegible], sve po

jedan ћ; ili mon. 19. (od godine 1199.): НАХОДЕЩАГО АПОСТОЛЬСКАГО, ЧЬСТЬНАГО, ГРѢШЬНАГО, СВЕТАГО, БЛАГАГО, isto tako ima u tekl. ꙅшшРћРРЖmЖ (m. СТРАНЬНОУОУМОУ), i u lokalu su oblici: эшшɪРпРэфꙅЧжэmɪ hom. ljub. жЬɪmРжэmɪ frag. zdr. — vèrlo rèdki svědoci starine; običan je pako stari lok. na жmɪ (kod tvèrdih) ili 8mɪ (kod mekanih:) n. pr. шЭ%Ь8ШɪШ8mɪ hom. ljub.

Na stezanju osniva se sad. vrěme glagolah V. I. reda, kano ti: ДА СЕ ОУЗИМА, ПОЗИВА mon. 18 (god. 1228, uz reminiscencije cèrkvene: ОУЗИМАЕТЬ, ПОСТАВААЕТЬ); ВЛАДА m. 20. ѠСВОБАГА 23. ИСЬПРАВЛА 23. ЗАПРѢЩАА, ИСПЛЬНИѬ, НАВРЬША 117. itd.

u imperf. aa u a, ěě i ěa u ě — Zatim u prošl. trajn vremenu steže se АА u А, ѢѢ i ѢА u Ѣ: ПРИВЕЗОВАШЕ СЕ mon. 9. СЛЫШАХОМЬ 74. ДАРѠВАШЕ 117, ЩО СЕ Ȣ НИХЬ ȢДРЬЖАШЕ 131; КОИ МȢ КЛАДѢХȢ 332. uz КЛАДЕХȢ 340 КЛАДИХȢ 365; 8шЬжШэ mis. kuk. ЬэшшЬ8Ж glag. spom. 28, 8m8ЬЖ 11. Ш8ЬЖ 16, %ЬэшЬ8Шэ 72.

U imperfektu ima stegnutih oblikah na *ih-iše-ihu* (m. ЖЬ8 ЖШэ-ЖЬЭЄ) osobito mnogo stari hèrvatski jezik iliti čakavsko narěčje: grediše, zoviše, pasiše, kladihu, tecihu itd. to su u hèrv. prozi i pěsničtvu 15-18. věka veoma obični oblici.

pridavní oblici sastav. deklinacije osnivaju se na stezanju. — 2. Povèrh toga ima u sastavljenoj sklonitbi imena pridavnoga više padežah stegnuta oblika, kano: dobra (m. dobraja — dobraa); dobrō (m. dobroje — dobroe-dobroo); gen. dobrē (m. dobryę, kano da je dobręę, što bi u hèrv. bilo: dobręę) sv. tudjē město tuždęę. — akuz. dobru stoji město dobrąją-dobrąą-dobruu. Hèrv. oblik dobrī odgovara dvěma starima: ДОБРЪІЙ i ДОБРИИ, jerbo je hèrv. *i* takodjer město bug. ЪІ — I u priměrih, kano ti: ꙅ mЭШ шЬЭШЬЖ шЭфЖ spom. 22. i 15. ima stezanje, m. *s'* mojeju (МОѤѪ) dobroju (ДОБРОѪ) voljeju (ВОЛѤѪ).

Kod svih slučajevah stegnuta samoglasa sačuva mu se u hèrvatskom jeziku trag u samoglasnoj dužini: sr. tòga s dòbrōga, tòmu s dòbrōmu, dobrī ἀγαθοί i dobrī οἱ ἀγαθοί. Neimamo razloga, zašto nebi věrovali, da se ovako razlikovao izgovor dotičnih oblikah već odavna.

svoj stvo stegnuta samoglasa je dužina

Ima nekojih rěčih, koje samo městimice dolaze u stegnutom obliku, kao osobina narěčna, kano ti čakavski *mâ* m. *moja*, *mû* m. *moju*; isto tako: *tvâ tvû*, *svû*, *kî kâ kû* itd. Ovakim je oblikom naći priměrah u svih glagolskih i cirilskih (zapadnih) listinah: n. pr. ⰿⱑ ⰿⰵⰸⰵⱃⱑ glag. sp. 19. ⰿⰰⰿⱆ 37; město заıацъ (ⱂⱁⰴⱁⰱⱁⰿⱁⰲⱁⰸⰵ ⰸⰰⱑⰵⱌⰵⰿⰹ ev. rems.) kaže se danas: zêc u. štok., zajec u kajk. narěčju. Naša rěč bân stegnuta je od bojan (gèrčki pisahu: βοεάνος). Rěči: nada, nadati se stegnute su od nadeja, nadêjati se; kajk, veli se još i danas: nad'-jati se, a u Vranč. stoji nadiati; sr. u spom. Puc. 60: томѹи смо се вьзда надиıали. Što neki pišu nadežda — nevalja za hèrv. jez. nikako; kajk. gospâ stegnuto je od gospoja, gospoa m. gospodja.

3. I dvoglas ѣ postade kadšto od dvajuh očevidno stegnutih samoglasah: već su §. 21. navedeni nekoji priměri zapovědnoga načina: плетѣте m. plet-e-i-te; зовѣте m. zov-e-i-te (sr. děla-i-te, razumě-i-te, kupu-i-te); ovamo spada lokal: ракѣ, рѫкѣ, gdě ѣ stoji město starijega *ai*; sr. gèrčki lok. οἴκοι, χαμαί lat. humi, domi, Romae itd.); zatim sastavljeno не і юсмь čini нѣсмь, 3. osoba pokraćena нѣ (m. нѣсть) mon. 32. ikavski ⱃⱆ: spom. 3. 108. vin. 102. — не i юдьнь sastavljeno glasi ikavski: нидьнь mon. 265., u starih pěsnikah (n. pr. u Ranjine) nidan, ali u starobug. neima нѣдинъ; ovako se i nîmam, nîmaš n. pr. ⰸⱆⰺ ⱃⱆⰿⱑⱎ sp. 35. osniva na nedokazanom нѣмамь (m. neimam), ekavski: nêmam.

ѣ-ě postaje kadšto od dvajuh samo glas.

IV. Zèv.

što je zěv? §. 35. Kada bi se u rěči sastala dva samoglasa, spadajuća zasebice raznima dvěma slovkama, nastati će po izgovoru zěv (hiatus), koji slověnski jezici u obće jedva i to samo od sastavljenikah podnose: samo*u*k, mod*roo*ka, n*eu*k itd. U prostih pako rěčih rastavlja oba ona samoglasa, da nebude zěva.

Zěvu odolěva *j* 1 suglas *j*. bi-j-em, kri-j-em, pi-j-eš; ku-j-emo, snu-j-emo; ovamo spadaju sva imena tudja na *ija*: Azija, *iji*: Dalmaciji, *iju*: Slavoniju i t. d.

Zěvu odolěva *v* 2 suglas *v*: bi-v-ati, ri-v-ati, zna-v-ati; ču-v-en uz ču-j-em, da-jati *i* da-v-ati (jedno u sad. vr. dajem, drugo: davam).

Pravo rekši ovdě *j* ili *v* nije upravo samo umetnut već preda slědeću slovku predmetnut, a to sve po onom poznatom pojavu slov. jezikah, što mu nepočimlje rado slovka samoglasom, te se zato i veli: Jana (m. Ana), Jegjupkinja, jajce (lat. ovum) i t. d. gled. §. 36.

preglas iz *i* u *j*, iz *u* u *v*, da se dokine zěv 3. Kadšto dokine se zěv tako, da jedan od dvajuh samoglasah predje u suglas, i to *i* u *j*, *u* i *y* u *v*, kano ti su: pokoj (od kor. či ili što bi po slov. glasoslovju nemoguće bilo, ki); goj (od kor. ži), krov (od kor. kry), kov (od kor. ku); sr. gen. svekrve s nominativom svekry, inf. забꙑти part. забъвенъ, рꙑти—ръвениіе. Ovamo spada: najme (m. na ime), najti (m. naiti ili premetnuto naći) i tudja imena: avgust, jenvar itd.

Izgovor ide uvěk i dalje, nego li ga smije pismo naslědovati; ali naši stari spomenici nedèrže se svagdě toga pravila, već izběgavaju zěv takodjer medju dvěma raznima rěčima ovako od prilike: ⱃⱑ-ⱃⰰⰿ ⰿⰵⰸⰴⱆ vin. 432, spom. 50. ⱅⱁ-ⰰⱅⱅⰰⰿⰹ spom. 51, ⱅⱅⱑ-ⱃⰰ ⱅⱏⰰⱋⱑ 117., и—ине ѡсвете mon. 243., на—нои странѣ 12, в—их 312.

Glava VI.

I. O samoglasu na početku i dočetku rěči.

§. 36. Kao u nutarnjih slovkah, tako zazire staro-bugarski i hèrvatski jezik od zěva takodjer na početku rěči, stavljajuć u izgovoru pred samoglase *a, e, ę, ą, ê, ĭ, i,* suglas *j*, što se u cirilskom pismu kod pèrva četiri samoglasa ovako izrazuje: ꙗ, ѥ, ѩ, ѭ, ali od *jê, jĭ,* i *ji* neima drugačijega pismenoga izraza, van prosti и; u glagolici pako neima niti za *je* izraza pismenoga osim prostoga ⰵ, a za *ja* može se po §. 2. 2. uzeti ⰴ ili samo prosti ⱑ. slov. jezik zazire od zěva na početku.

Poimence valja znati, da:

1. а ⰰ stoji na početku rěči samo u nekojih česticah: а, абиѥ, ⰰⱎⱅⰵ (ako), ali; zatim u tudjih rěčih: angjeo, apostol itd., inače mu je predpostavljen *j*, samo što u staro-bug. jeziku dolazi s *j* i bez njega nekoliko priměrah: азъ i ꙗзъ „(*ja*, lat. gr. ego-ἐγὼν), аицѥ i ꙗицѥ (jajce lat. ovum), аблъко i ꙗблъко (jabuka něm. apfel), агнѧ i ꙗгнѧ (jaganjac lat. agnus), адро i ꙗдро (jadro), азва i ꙗзва (jazva, t. j. rana) аворъ i ꙗворъ; авѣ i ꙗвѣ (javi), акъ i ꙗкъ, ако i ꙗко. *a* na početku rěd-ko

Stari glagol алъкати s čitavim rodom izvedenih rěčih dolazi u starohèrvat. jeziku samo u premetnutom obliku лакати; prid. ⰾⰰⰽⱏⰿⱏ sp. 70.; sravni jednako: камень litv. akmen, работа něm. arbeit itd.

2. е ⰵ i ѧ ⰵ nestoje na početku rěči bez *j*, koji ako gdě i nije izražen pismom, valja ga ipak dodati u izgovoru; n. pr. ѥгоуль, ѩза (lat. angor), ѩтро (gr. ἔντερον), ѥсмь (gr. εἰμὶ t. j. ἐσμι), ѥсть (lat. est), ѥлень litv. elnis itd. S *v* ima: вѧзати (m. ѧзати sr, ѫза); вельбѫдъ (déva) sr. got. ulbandus. Pamti ipak: *e, ei, eda, ele, eto, evo itd.* *e* na početku skoro nikada

3. ⰶ, ѫ nalazi se i s *j*, i s *v*, i bez njih; ѭза, вѫза, ѫза; ѫглъ lat. angulus, ѫтроба i ѭтроба. ѫ ⰶ na početku

na početku rěči ljubi kajk. narěčje vu m. u

Pošto starobugarskomu ⱘ odgovara naš ⱆ, to valja znati, da u staro- i novohèrvatskom jeziku t. j. u čakavskom i štokavskom narěčju samoglas *u* rado čist stoji, ali u kajkavskom narěčju predmetne mu se malo ne uvěk suglas *v*; dakle: ugao (kajk. vugel), uzak (kajk. vuzek), udica (kajk. vudica), utroba (kajk. vutroba) itd.

ě na početku nema.

4. ⱑ ѣ stoji na početku rěči samo u vrědnosti pravoga *ja*: ꙗ: ⱑⰴⱅⰻ ѣсти (jesti), ⱑⱃⱁⱄⱅⱐ ѣрость ili ꙗрость (jarost).

na početku i i ji

5. Najneizvěstniji jest početni и, koji se neimajući niti glagolica niti cirilica pismena *j*, sad čita kao *i* sad kao *ji*. U tom se nezna pravo za svaki slučaj, gdě valja izgovarati *i*, gdě li *ji*, jerbo se niti danas živući slověnski jezici neslažu posvem: rěči n. pr. игра, ⰻⰳⰾⰰ, ⰻⱄⰽⰰⱅⰻ izgovara Hèrvat s prostim *i*: igra, igla, iskati, ali Čeh predmiće svuda *j*, dapače gděšto i *v*, ili se drugačije pomaže, te veli: jiskati i viskati; jehla, hráti itd. Starobug. искати stoji město *j*-ѣскати sr. litv. jëszkoti.

o i u mogu stojati na početku

6. ⱁ ⱁ i оу ⱆ stoje i u starobugarskom i u hèrv. jeziku bez tudje pomoći, samo što se starobugarski оутро u nas uvěk govori i piše jutro; ipak se čuje: sutra i sjutra; glag. sp. 208: ⱑⱅⱃⱁⱀⱑ; starobug. ⱆⰶⰵ i ⱙⰶⰵ, hèrv. samo *jur*; najposlije pamti vonja od kor. *on*, dakle město onja.

pred y stoji uvěk v.

7. Pred ⱏⰻ stoji uvěk suglas *v*; sravni оучити s в-ꙑкнѫти; gèrč. lat. ἐν-in odgovara slov. вѫ ili въ; вꙑдра sr. sa litv. udra; ovamo spada i вꙑсокъ, itd.

U hèrvatskom jeziku, kada bi imao sprěda t. j. na početku rěči stojati *vь* ili *vu*, nepodnosi jih organizam jezika, već prelazi jedno i drugo na *u*: dakle predlozima въ i възъ odgovara danas *u* i *uz*, ali u starohèrvatskom jeziku takodjer va i vaz: n. pr. mon. 206: вазвращене (danas uzvraćene).

samoglasni dočetak

§. 37. Doslědno prema početku dočima svaka starobugarska rěč samoglasom (čistim ili nosnim) ili poluglasom, uzporediv pako staroj bugarštini srodne jezike indoevropske (n. pr. gèrčki-latinski-gotski) nadje se, da i samima poluglasima ъ i ь odgovaraju puni samoglasi inih

pomenutih jezikah, za kojima je često odpao konačni suglas *s* ili *t*, ili *m* (*n*).

1. Odatle točni zakon za starobugarski jezik, da mu se svaka rěč svèršuje bud na samoglas *a*, *e*, *i*, *o*, *u*, bud na dvoglas *ê*, *y*, bud na nosni glas *ę*, *ą*, bud na poluglas ъ ili ь; pak zato pišu poluglase i onda, kad jih više nisu izgovarali, dà i onamo, gdě jih nije trebalo, kao se vidi na tudjih rěčih, što su još podpuna dočetka: gèrčki ἀδάμας, pišu slov. адамасъ, a ovdě je ъ suvišan, ali u rěči авгоустъ ili анъгелъ nije ъ suvišan, već je zaměnik onoga *o* ili *u*, koji od pèrvobitne rěči i od zadnje slovke ostaje, odbaciv konačni *s*: αὐγουστο-ς, ἀγγελο-ς, augustu-s angelu-s. svaka se rěč u stbg. j. svèršuje samoglasno

Staroslov. авгоустъ, анъгелъ itd. razlikuje se samo konačnim poluglasom od talijanskoga: augusto, angelo.

Kada se ima na kraju rěči pisati ъ, kad li ь, o tom gledaj §. 15.-18., za razjašnjenje slědi jošter:

Taj pravopisni običaj — a drugo i nebijaše u kasnije doba, kad je poluglasima vrědnost nestala — uzčuva se u hèrvatskom jeziku cirilskoga pisma neobičnom tvèrdokornostju u slici jednoga poluglasa ь, koji bi pridopisivali kraju rěči, nemogav odolěti staroj navadi, i onda, ako je inače sasvim dokinut. N. pr. u mon. 403 od g. 1416 ima listina kralja ugarskoga Matije, pisana naskroz bez poluglasa, dapače дѹржати piše krivo město дрьжати, ipak na kraju rěčih dopisuje poluglas. Medju glagol. spomenici ima br. 136, 177 dvě listine s bosanskom cirilicom, koje samo na kraju rěčih pišu ь; ondě broj 222 ima samo dva put poluglas ь, a u br. 241, 244 itd. neima ga nigdě: tako je u bosanskih ćurilicom pisanih listinah od 16. věka naprěd i taj robski običaj svladan.

Dočim su ovako Hèrvati već od 16. věka u ćurilici izostavljali suvišne jerove, trebalo je kod Sèrbaljah žestoke borbe, dok jih i ondě ponajviše priměrom Vukovim do danas malo ne sasvim izagnaše.

U glagolskih spomenicih, gdě se narodni jezik mnogo slobodnije kretao, ode poluglas ⰺ i njegov zaměnik ’ mnogo ranije u nemar i zaborav.

2. Oduzevši to, da se starobugarski poluglasi ъ -ѳ i ь -ѳ u hèrvatskom jeziku na kraju rěčih niti izgovaraju niti pišu, stoji hèrvatski dočetak.

inače sasvim pravilo, da se dočetak starobugarski slaže s dočetkom istih rěčih u hèrv. jeziku; dakako prema redovitomu zaměnjivanju onih glasovah, kojih u hèrv. jeziku neima.

Tko dakle uzme u pamet protumačene zakone, što vladaju izmedju starobugarskoga i starohèrvatskoga jezika, znati će, da obliku влъкъ odgovara sasvim po pravilu najprije vlk i zatim vuk, da se starobug. врѣма slaže s našim vrěme, da starobug. женѫ odgovara naše: ženu itd.

različit dočetak u hèrv. §. 38. Tomu pravilu ima nekoliko dodatakah:

a) Mnogi oblici hèrvatskoga jezika nisu prema starobugarskim niti se mogu posvem iz njih izvesti: n. pr. instr. starobugarskomu женоѭ, доушеѭ odgovarao bi pravilno i da neima drugoga pravila, hèrv. ženoju, dušeju; i zbilja nalazi se traga obliku ženou iliti ženû, sasvim tim preoblada ovdě u hèrvat. jeziku analogija mužkih imenah, te današnji oblik ženom predpostavlja za staru bugarštinu nečuveni instrum. женомь onako, kao bogom dolazi iz богомь.

dočetno ѣ u nas *i* b) Po redovitom zaměnjivanju glasovah odgovara slověnskomu ѣ u nas prema trojemu narěčju sad *e* sad *i*, sad *ie-je*, ipak u padežnih dočetcih stoji u hèrv. jeziku uvěk *i* město ѣ: veli se ženi, ruci, nozi, meni, tebi itd. prema staromu ⰶⰵⱀⰰ, ⱃⱆⱌⰰ, ⱀⱁⰳⰰ, мънѣ, тебѣ.

Pokrajinski oblici, kano ti: mene, meneka, tebe tebeka itd što dolikuju sasvim ekavskomu narěčju, nepristaju u jezik književni niti se neupotrebljuju.

hèrv. jezik ljubi na kraju dočetni *a* c) Hèrvatski jezik, što je već nekoliko krat spominjano, podaje pretežnije gospodstvo samoglasu *a*, a tomu ima dokazah i u dočetku rěčih: n. pr. tog*a* m. того, i po tom dobrog*a* m. доброго; m. прѣмо (predlog) dolazi prem*a* (n. pr. mon. 83.); oblici кȢда, свȢда, инȢда itd. preobladaše dotičnike starobugarske na де ili дѣ; противa jest običnije od противȢ itd.

l prelazi u *o* d) Što je noviji razvoj hèrvatskoga jezika, vladaju pretežnije samoglasi od suglasah. Zato se onamo od 14. věka pretvara dočetni *l* u *o*: misao, kupovao; u 2. padežu množine prelazi poluglas ъ (ь) u puni *a*: ženъ-žena (ženah), nožь: noža (nožah); gdě je koji padež na *m*, rado mu se priděva

samoglas, da bude *ma*, *me*, *mi*, itd. Tako se veli u narodu ženama m. ženam; tome, ovome m. tom, ovom; nami, vami m. nam, vam itd.

Historičke je gramatike dužnost, da i to napomene, jerbo spada u život (makar i nevaljao) hèrv. jezika; ali u književni jezik ovaki oblici nepristaju nikako te jih se valja čuvati kao najvećih u gramatici barbarizmah. nije sve za književnost što je u narodu

Ima mnogo tomu sličnih nepodobštinah narodnjega izgovora (n. pr. osakaćeni oblici tog dobrog, i t. d.) kojih se svaki jezik književni jednako čuvati mora, zvao se on hèrvatski, zvao němački, bio on turski bio kinezki.

II. Samoglas oduzet ili dodan.

Češće se dogadja u jeziku, da po koji glas od rěči odpadne nego li da joj štogod pridoraste.

Što glasovi odpadaju, tomu je uzrok ona sve veća slabost a sve manja svěst za podpuni obseg rěči, koja je prirodjena jeziku kao naravska poslědica njegovih proměnah. zašto glasovi odpadaju

Što se glasovi dodavaju, biva ponajviše s nutarnjih zametakah, kao dalji razvoj iz korena; redje su to dodatci blagoglasni, naměnjeni lagljemu i ugodnijemu izgovoru. zašto se glasovi dodavaju

§. 39. Samoglas može u rěči nestati: a) sprěda iliti na početku, i to se zove odsuvak (aphäresis); b) straga iliti na kraju, i to se zove sasuvak (apokope), c) u srědini, a to je izsuvak (synkope).

1. odsuvak (aphäresis). Najviše mu je priměrah u tudjih rěčih, kano ti: пискȣпь (biškup) mon. 83. uz ѥпискоупь 18; vangjelije uz ѥваньгелиѥ m. 29. lemozina; stari novac перьпера město hyperpera; sr. пакъı i опакъı. Ovamo spadaju kraći oblici: sam (m. ѥсмь) si (m. ѥси), smo (m. ѥсмъ), odsuvak-aphaeresis

s t e (m. юстє), s u (сѫть m. юсѫть); r â l (sc. zemlje), r a l o, r a l i c a, r a t a r itd. dolazi od kor. o r a t i; današnjemu v o ć e odgovora starije овоще (n. pr u sav. typ. stud.) Sr. priměre, kano ti: ⰒⰀⰏⰠⰉⰏⰀ (m. ⰒⰀⰏⰠⰉ ⰀⰏⰀ) ⰂⰠⰉⰏⰠ sp. 225. ⰓⰉⰓⰀⰏⰉ m. ⰓⰉ ⰀⰓⰀⰏⰉ itd.

Pokrajinski izgovor odbacuje od predlogah *i z* i *u z* (възъ) samoglase ovako: Ⰰⰲ ⰓⰀⰏⰀⰂⰉ ⰂⰠⰉⰏⰠⰉ vin. 32, ⰀⰏⰀⰏⰓⰀⰂⰉ sp. 134.

2. s a s u v a k (apokope). O tom ima priměrah već u §. 37. 2 i 38. c. d., gdě je ujedno kazano, da većina slučajevah

sasu-vak.-apokope sasuvka samoglasnoga nepristaje u jezik književni. Ako se dakle od infinitiva na *ti* često u govoru odbacuje *i*, neima tomu města u jeziku književnom, niti zna za tu nepodobštinu stari hèrvatski jezik; isto je tako nedopušteno osakaćivanje padežnih dočetakah, kano ti odbacivanje samoglasa *u* u dativu zaimenah i sastavljene sklonitbe pridavah (dakle d o b r o m město d o b r o m u); jerbo se tim i měšaju dva različita padeža, kao su dativ i lokal. Niti u prislovah: o v a m o, o n a m o, k a m o, t a m o, o v a k o t a k o o n a k o s a d a, o n d a, k a d a, t a d a itd. neodbacuje se konačni samoglas u starom niti u novom hèrv. jeziku osim narěčja kajkavskoga; ali za starobug. кѫдѫ, тѫдѫ ili кѫдѣ, тѫдѣ stoji hrv. k u d a, t u d a itd. ili bez samoglasa: k u d, t u d, o v u d itd. ali ni to nije po štokavskom narěčju, već čakavski i kajkavski: ⰍⰀⰏⰠ ⰍⰀⰏⰀ Sp. 31. Město пакъі (što se još u starohèrv. jez. nalazi: ⰒⰉⰍⰀ sp. 86, 108 itd.), veli se: p a k (пакь mon. 32.) ili p a k a (kod dubrov. pěsnikah); starobug. юще (sast. юштеже) odgovora starohèrv. j o š ć e, novije j o š t e; město pokraćenoga: ѡщь mon. 268 312, ⰀⰞⰠ spom. 117 itd. dolazi i j o š; město m e d j u (staro междоу) ima m e d j i m e d (po sěvernih stranah); o b a p o l spom. 217 m. обаполa ili полъі?

Priĕpak же ⰆⰅ, pretvoriv se u hèrv. jeziku u *re*, dolazi i u pokraćenom obliku kao *r*: j u r (m. ⰎⰅⰆⰅ), nik-

жэ re r t o r e ili n i k t o r (m. ⰓⰀⰂⰠⰕⰑⰆⰅ), ⰓⰀⰞⰉⰅ (m. ничьтоже) itd. Podpunoga *re* ima u starom jeziku veoma mnogo: кире, коликоре mon. 4. ере, тере, 12. никоире чловѣкь

17. никоере неправьде 20. когаре 28. какоре 30. никимре 39. нищаре 43. [illegible] sp. 23. [illegible] 28. [illegible] 37. 49. [illegible], [illegible] 48. itd.

Medju slovničkimi oblici najvažniji je priměr samoglasnoga **sasuvka** druga osoba jedn. sad. vr. gdě je od dočetka ши odbačen konačni samoglas *i*, a tomu je naći traga već u najstarijih spomenicih iz XII.-XIII. věka: u mon, 28. (iz Dubrovnika XIII. v.) имашь, простишь, ѹзимашь uz cèrkvenoslověnske oblike: прибѣгнеши, възлюбиши, ѹстрѣбѹеши itd; mon. 41. od g. 1253: примешь, юсьхабишь, бѹдешь itd.

Do danas čuva se trag podpune druge osobe u glagola: юси, **jesi**.

3. **Izsuvak.** (synkope). Njemu ima mnogo, dà najviše priměrah, kod starobugarskih poluglasah, gdě jih po §. 17. i 18. hèrvatski jezik izbacuje. Ovamo spada i pomični *a*; jerbo hèrv. **otac-otca** itd, osniva se na jednom starom obliku отьць-отьца. izsuvak-synkope.

Već najstariji rukopisi starobugarskoga jezika izbacuju kadšto poluglas ъ ili ь n. pr. u rěči [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] itd. Osobito valja to za predloge, kada su sastavljeni s rěčmi: възъ (n. pr. въстокъ m. възътокъ), изъ (n. pr. изгнати m. изъгнати, a u nas **iz*a*gnati**), разъ (разбой m. разъбой, распатъ u nas: **raspet** i **raz*a*pet**.

U §. 27. naznačen je put, kojim izpade *i* iz staroslověnskih samostavah na ию: u spomenicih čita se [illegible] 12, [illegible] 32, [illegible] 28, ali [illegible] 27, [illegible] 28, [illegible] 59; МИЛОСТИЮ uz ДОБИТЬЕ, ВѢРОВАНЬЕ, ПЕЧАТЬЮ, ali ПЛАЋЕНИ mon. 347.

I latinicom pišući, bez organičkoga pravopisa, razlikovahu: **posféchien**, **vrachia**, **zaschichenyem** **skupschina** od: **dobitye**, **chitye**, **bratya**; isto tako: **xiuglienye** od **magne**, **uzdarxanye** od **oschuargnen** itd. pist.

Kada se od staroga [illegible], [illegible], [illegible] pokrati pèrvi nominativni [illegible] najprije u [illegible] i zatim izpadne, dolazimo do današnj. oblika **tretji**, **tretje**, **tretja**, a kada se odbaci konačni [illegible] postaje: **treti** **treta**, **treto** (čakavski) n. pr. sp. 32.

U imperfektu i aoristu 1[a] osobe množine odgovara današnji *smo* staromu хомъ, posredovanjem historičkih oblikah: *homo*, *hmo*. Narastak straga (t. j. *o* město starobug. ъ) dělovaše ovdě ubitačno na prednji samoglas, što je u savezu i s naglasom: sr. dvojinu ⰔⰊⰐⰏⰀ (u spom. glag.) prema staroslov. сынома, posredovanjem oblika сынъма.

Povèrh toga ima i pojedinih rěčih, gdě je samoglas izbačen: n. pr. dosta m. do sita, možda m. može (biti) da; pladne m. poladne; u rěčih: pokle, dokle, odkle ili odakle itd. izbačen je samoglas *o* koji bijaše u; поколѣ доколѣ i одъколѣ. u starosl. псати ili kako supr. piše ѱати m. писати, пьсати; sinoć osniva se na lokalu сеи нощи ili си нощи, skraćeno s izbačenim iz srědine *i*, dolazi oblik: snoćka n. pr. spom. 230.

§. 40. Samoglas može rěči pristupiti: a) sprěda t. j. na početku: tada ga zovemo predsuvak (prothesis); b) straga t. j. na kraju: tada je zasuvak (epithesis); c) u srědini i tada je usuvak (epenthesis).

samoglasni predsuvak 1. Predsuvak (prothesis). Malo mu je priměrah n. pr. obrve prema starobug. dualu бръви, исполинъ (gigas) m. сполинъ (po Šafař. Starož I. 157 iz vlastitoga imena Spali).

samoglas. zasuvak. 2. Zasuvak (epithesis). Najznamenitiji mu je priměr onaj prilěpak *i*, koji se nalazi kod někih padežah u zaimenih, a osobito ga je mnogo u spomenicih od 14. věka naprěd: n. pr. mon. 85: тои да се зна, таи правда, ѡвомꙋи, снюи, саи. Ovako se i danas još veli taj, ovaj, onaj, saj, m. *ta* (тъ) *ova* (овъ) itd.

Kada se tomu uzporede priměri: ⰒⰑⰊⰄⰅ gl. sp. 51. ⰒⰓⰊⰄⰅ 60. 69. 81 itd., čini se, da je *i* (*-j*) i *je* ostatak staroga жде, kojemu odgovara po organizmu hèrv. jezika *dje*, a u hèrv. najpače primorskih i bosanskih spomenicih zaměnjen je *dj* često samim *j*: sr. такожде mon. 18, sa такое mon. 353. ⰒⰑⰄⰊⰅ sp. 48. i такои m. 366. ⰒⰑⰄⰊⰅⰓ sp. 60. Ili mon. 237: толикою да пою (t. j. podju), мею uz: онаи села, тои наидосмо. Još očitiji su priměri: овакиге izgov. ovakidje mon. 338.

3. Usuvak (epenthesis). Mnogo mu je priměrah, gdě zauzima samoglas *a* u hèrv. jeziku město poluglasa, pak i povèrh toga ondě, gdě se nadju po dva nepogodna suglasa: n. pr. jes*a*m (staroslov. ІЕСМЬ, mis. kuk. [illegible] [illegible]); u množini netreba usuvka, jerbo je ъ zaměnjen u *o*: jesmo (starobg. ІЕСМЪ), ali u mis. 1483: [illegible] [illegible] [illegible]. lobk. [illegible] [illegible] [illegible]; mon. 75. ГА САМЬ КѸПИО. Ovako je sedam, osam (staro. СЕДМЬ, ОСМЬ), [illegible] [illegible] psalt. zadr. ali [illegible] lobk.; vosak ([illegible] lobk., kajk. vojsk), mozak (МОЗГЪ), misal (МЪІСЛЬ), jakovalj pist. (ІАКОВЛЬ) itd. usuvak epenthesis.

Već su protumačeni ovamo spadajući priměri, kano ti: ob*a* tu meju spom. 3., od*a* v'sih' 48, služ*a*b' 137, z*i*braše 117, iz*i*brani 184, z*i*gna (t. j. iz*a*gna) 115, itd. I u starobug. ima: ОБИКОЛИТИ, ИЗИБРАТИ, ОБИХОДИТИ ОБИШЬДЪ itd.

Glava VII.

Kolikoća samoglasah i naglas.

§. 41. Naglas posve je različit od kakvoće i kolikoće samoglasa. Budući posve samostalan od glasa, neimadjaše iz pèrva niti nikakvoga nanj upliva. Zato može u staroklasičkih jezicih: indijskom, gèrčkom i latinskom naglašena biti i slovka, koja je inače kratka, a bez naglasa slovka, koja je inače duga, bilo položajem bilo naravskom dužinom. kolikoća i naglas.

To se tečajem jezičnoga života měnja, a gospodstvo se naglasa širi i raste tako, da mu se kolikoća, kadšto i sama kakvoća glasa pokorava na toliku službu, te se samo naglašena slovka smatra dugom, kao n. p. u današnjem němačkom jeziku; a bivše od prije nenaglašene

nu ipak duge slovke, spadaju u kratke, dočim pèrvobitne kratke gděšto sasvim izčezavaju.

Prema ovim načelom, nestoje svi slověnski jezici na istom stupnju razvoja. Dočim ruski ili poljski jezik, nerazlikujuć kolikoće slovčane, děli jih na naglašene i na nenaglašene; dočim slovenski jezik neima dužinę izvan naglasa: odlikuju se česki i hèrvatski jezik tim, što imadu dužinu i izvan naglasa, dapače **hèrvatski** jezik spaja jošter u sebi **dvě** prednosti, nadkriljujuć i slovenskí i česki jezik, te znade ne samo za samostalnu, nenaglašenu, dužinu, već su mu takodjer naglašene slovke, čas duge čas kratke.

Hèrvatski je dakle jezik u tom jednako savèršen i bogat, dà još i nježniji ter bogatiji od samoga starogèrčkoga.

Znamenito, što se ova prednost hèrvatskoga jezika ima razuměvati samo za njegovo novije **štokavsko** narěčje, koje se kako u svem, tako i u naglasu razvilo iza starijega čakavskoga. (Gl. slovnicu od A. Mažuranića.

hèrv. jezik ima četiri naglasa: dva za duge, dva za kratke slovke.

Od četirijuh naglash današnjega hèrvatskoga jezika, spojena su **dva** ' i " s kratkoćom i dva (^, ') s dužinom slovakah, tako da se svaka duga slovka, uzevši město nje dvě kratke, može svestina pèrva dva naglasa ' i ": **brȁt**, **vòda**; **bôg**, **dúša**, iliti **bȍog**, **duùša**, što bi se moglo i ovako bilježiti: **bȍ̄g**, **dù̄ša**.

Strogo uzevši imamo dakle i mi, kao i Gèrci, samo **dva naglasa**: jedan je **oštar** (acutus), drugi **težak** ili **utažen** (gravis); nu ako bijaše njim dopušteno, da **oštronaglašenu dugu** bilježe svojim zavinutim naglasom, zašto je nebi i mi razlikovali posebnim znakom? ta ovako je naglasom označena ujedno i samoglasna dužina. Gèrk bi dakle našu rěč **bôg** ovako napisao i naglasio: βῶγ, a rěč **jéla** ovako: ἤλα; gèrčkomu zavinutomu naglasu odgovara podpuno i naš zavinuti, sr. Corssen II. 208.

§. 42. Stariji hèrvatski jezik, tako zvano narěčje čakavsko, razlikovaše se u naglasu znatno od današnjega, a na koliko je još danas ono starije narěčje i naglašivanje poznato, za čudo je srodno s jezikom ruskim, pak u gděkojih pojavih sěća na jezik gèrčki i staroindijski. Glavna je prednost naglasa čakavskoga od štokavskoga, što i kod višeslovčanih rěčih može stojati na samoj poslědnjoj slovci. U takovih je slučajih, kao što inače, narěčje štokavsko pomaknulo naglas za jednu slovku naprěd, pridèržav ipak prijašnju slovčanu dužinu. N. pr. čak. v o d à štok. v ò d a, čak. gen. v o d ê štok. v ò d ē itd.

narěčje čakavsko u naglasu razlikuje se od štokav.

Naglas čakavski bijaše jamačno nekoč obćenit po čitavom hèrvatskom i sèrbskom jugu; zato mu je, bilo u pojedinih rěčih bilo městimice i naskroz, svuda traga naći medju najčistijimi štokavci. Ovoj istini svědoče takodjer stare štampane knjige, na koliko se može razabrati smisao njihovih obiljno bilježenih naglasah. N. pr. u Zlatarićevih pjesmah, štampanih „U Bnecieh po Aldu“ god. 1597 nalaze se nekoje rěči ovako naglašene: s v e l i k ó m p o m g n i ó m; t i e h r o d i t é g l; l e x é c h i h u d ó m u c l o v i k u; n a s c é s l a v é g l a s. Kašić u gramatici 1604 bilježi: o v í g o s p o d á r; t e l è t a, d i t è t a; v o d ì c a, d i v ì c a; j e d í n i, j e d í n a, j e d í n o: j e d n á k, j e d n á k a, j e d n á k o; d v à g o s p o d ì n a; d v a d e s é t, p e t d e s é t itd., s t o t i s ú c c h; b l a x e n n í y i b l a x e n í y a, b l a x e n í y e; s' m a n ó m, s' t o b b ó m, s à s o b b ó m itd.

čakavski je naglas stariji i nekoč bijaše obćeniji

§. 43. Preko narěčja čakavskoga dalje nije nam ništa poznato niti o kolikoći, kamo li o naglasu jezika starobugarskoga. Da je razlikovao dužinu i kraćinu slovakah, o tom neima dvojbe: pèrvobitno barem čini se, da bijahu uvěk dugi glasovi: ѧ, ѣ, ѫ, оу; za dužinu uzimahu dakako takodjer udvojene samoglase: ++. 88, ѫѫ u sklonitbi i spregi.

naglas staroslověnski nije poznat

Povèrh toga bijahu doista i prosti samoglasi u mno-

gih korenih već od naravi dugi, samo da se to nije posebnim znakom izrazivalo; gdě se u kolikoći slovčanoj još i danas slažu jezik hèrvatski i slovenski (a to biva malo da ne uvěk), ondě nije nevěrojatno pomisliti, da je iste kolikoće bila i starobugarska slovka.

U nekojih kasnijih cirilskih spomenicih udje u običaj udvajanje samoglasah, da se izrazi dužina slovke n. pr. u Mon. 314. (od god. 1432) ima ovakovih priměrah: своwга слатковга, люȣди, с коwга, заaписе, нищоwрь, мноwмь, краалю, поклисаара, добрȣȣ и приятелскȣȣ любавь, на всее, примаамь, могаахь, даали, слобоћаваа, заобаве, згоwрь, дань сȣȣћни i t. d.

Glava VIII.

Suglasi u obće.

§. 44. Kako se děle suglasi, gledaj §. 9—11.

Sve vèrsti suglasah nisu u svakom jeziku zastupane.

Neimaju svi jezici jednaka broja suglasah; gděkojim zatèrla se jedna vèrst, a na njezino město razvila druga. N. pr. što su u gèrčkom jeziku φ ϑ χ, toga neima u slověnskih jezicih, već jih zaměnjuju *b*, *d*, *g*: sravni gèrč. ὀφρὺς i slov. obrve, νέφος-nebo, fugio-běžim, ϑρασύς-drzak, ϑυγάτηρ - дъшти, δολιχός-dlg (dug), ὀμίχλη- mьgla itd. Nasuprot noviji je slověnski prirast, što prelazi *g* u *ž* i *z*, a *k* u *č* i *c*, jerbo toga neima niti u najbližem susědstvu litavskom.

konzonantizam bug. i hèrv. u obće se slažu.

§. 45. Suglasom starobugarskim odgovaraju po pravilu isti u našem jeziku, a dok se god protivno nenapomene, valja dèržati, da su suglasi starobugarski posve istovětni s hèrvatskimi.

Kod suglasah mnogo je običnije medjusobno zaměnjivanje, nego li kod samoglasah: to je neka igra u jeziku, s kojom su spojeni biljezi narěčni, kadšto i tanahne razlike u znamenovanju. Pravi povod ovakovim zaměnam može se reći, da je ponajvišekrat težnja u jeziku za lahkim i udobnim izgovorom. O prilagodjivanju suglasah govoriti će se niže; ovdě istom o zaměni samoj o sebi: suglasna zaměna.

a) mnogo se izměnjuju poluglasi *l* i *r*, kojima pověst jezikah jedan izvor pripisuje. Sr. клинжти i крикнжти, prepelica i plepelica (dapače i pepelica), strěti i stlěti (postilati), srebro i Silber, Gligorije i Gliša prema Gregorius, χρυσός i zlato; βραδύς i mlad; a opet: peкж i loquor, gräd i χάλαζα (lat. grando).) — sr. u spom. glag. 297. lihtar (něm. richter), i 284. legistroma (register), 258 porkolap: burggraf. Napokon gèrč. lat. dometak trum ter, slov. dlo telь; — *l* je u bližnjem savezu s *v*, kano ti: свобода i sloboda. — Starobugarskomu же odgovara hèrv. *re* u samoj čestici, (vidi §. 39. 2) i u glagolu moći-mogu: морешь mon. 44 (iz XIII. v.); ⰿⰵⰱⰵ vin. 63.; m. izžene (u starobugar. иждене) kaže se hèrv. obično izrene; město neže (danas nego) isto tako: ⱃⰵⰱⰵ vin. 67., sp. 59, město даже ima starohèrv. jezik dori. *l* i *r* zaměnjeni; *že—re* zaměnjeno

b) Gèrleni *k*, *g*, *h* měnjaju se toli medjusobno, koli prema svojim jezičnim i sikavim: гавранъ prema corvus (kajkavski takodjer: kavran); gusar prema хѹрсарь (u mon.) lat. cursarius; štok. grč, kajk. krč; štok. kruška kajk. hruška (хроуша), mazga uz masak; štok. siroma(h), kajk. siromâk; město kto ili tko kajk. gdo, itd.; uz garište dolazi: žarilo, uz gèrlo imamo: žrělo, uz zvězda poljski gwiazda, město драселъ ima i драхлъ; kajk. dihati, štok. disati; uz kaditi dolaze čadje, uz kavka dolazi čavka, uz cviliti česki kvíliti itd. Iskvarena je kao od nemara, latinska rěč September, kada čitamo: ⰿⱄⰲⱆ ⱄⰵⰸⰿⰿⰵⱎⰱⱆ sp. 9. *g* i *k*; *k* i *h*; *g* i *ž*; *k* i *č*

c) Ustneni *t* i *d* izměnjuju se: u predlogu *od* prema *d* i *t*

starobug. отъ (kaže se još ipak: otiti, otišao), drop i trop, drčati i trčati, komad uz комать (što je u spomenicih običnije: gr. κομμάτιον) itd.

g i *d* Kadšto izměnjuju se zubni i gèrleni: mezgra (staro мѧздра), drozd i drozak (drozga) stbg. дрозгъ, stbg. длато glasi u nas: dlěto i glěto, kajk. glětva. Sravni пєтѥ (πέντε) i litv. penki lat. quinque Zubni zaměnjen je ustnenim u glagolu: pašćiti se se (n. pr. ⰒⰀⰞⰕⰋⰕⰋ ⰔⰅ-ⰒⰓⰅ ⰒⰀⰞⰕⰋⰕⰋ gl. sp. 214): u bugar. slov. тъштати сѧ.

s i *š* d) Sikavi *s* prelazi u tudjih rěčih često u *š* i *ž*: ruža (i rusa): rosa, križ: crux (chriuze u něm.) pasulj i bažulj (faseolus), apoštol, pištula; staro хъıза, хъıжа i хъıша (iz něm.) itd. Početni чр.

čr i *cr* prelazi u naš цр: чрьвь : crv, чрьвенъ, crven, чрънъ: crn, чръта: crta, чрѣво: crěvo.

Slověnski *s* često je zaměnikom gèrlenoga suglasa *k*: srdce: καρδία lat. cordis (cor); осмь: ὀκτώ (octo), десѧть: δέκα (decem) сѫ i сѫ: lat. cum itd.

e) Već je u §. 44 kazano, da sl. jezici neimaju φ *ph*, nego mu je u rěčih od starine srodnih zaměnikom *b*, в; ali u drugih, osobito kasnije uzajmitih rěčih zaměnjuje ga *p*: Pilip-Φίλιππος, Stěpan-Στέφανος, ponistra-fenestra, post-Fasten, pop, opica itd.;

ph u *p* ali pamti ufanje (prema оупъванию), koja je rěč po svem zapadu dobro poznata.

β u gèrčkih rěčih izgovara slověnin kao *v* Gèrčki β bijaše tako izgovaran, da su ga Slověni bližim dèržali svomu в ѵ, nego li б ѣ: вапьсати: βάπτω, varvar-βάρβαρος, ⰲⰀⰔⰋⰎⰋⰅ-βασίλειος, перварь sr. s februarius; вилеемъ, власвимия itd.

Města *v* ima *b* u brime (po Dalm. m vrime); *p* u pedepsati (m. pedevsati gr. παιδεῦσαι); captěti, Captat (m. cavtěti, Cavtat) itd. S Judaeus sravni: žid, židov; s jejunium: žežin: *j* i *v*: japno vapno; *n* m. *m* na kraju rěči kod čak. narěčja: iden gaudenc. 127.

§. 46. Starobugarski jezik neima hèrvatskih suglasah *ć* (ћ) i *dj* (ђ), koji su fiziologički tako postali, da se *j*

poradi *t* pretvorio i prilagodio u *ś*, a poradi *d*-a u *ź*; zato je po fiziologiji *ć* jednako sastavljenima *tś*, a *dj* sastavljenima *dź*, ili po krupnijem kajkavskom izgovoru: *tš* i *dž*. staro-bug. j. neima ћ niti ђ

Ali stara bugarština nepodnosi ovakovih glasovnih sastavinah, nego premetnuvši jih voli: *št* i *žd*: **leća**: лашта, **medja** [illegible].

Ove osobine dèrže se beziznimice svi pravi starobugarski spomenici, razlikujuć se toli od staroslovenskih, koli od staroruskih, i svih inih slovênskih književnih starinah.

Jezik **slovenski** razlikuje se uprav u ta dva glasa ponajbitnije od **bugarskoga**, te je bliži i srodniji **hèrvatskomu**. U frizinskih odlomcih čita se n. pr. **choku** (izgovori **hoču** hrv. **hoću** ali bug. хощѫ), **crisken** i (izg. **krščen** hrv. **kršćen** bug. крьщенъ), **prigemlioki** (izg. **prijemljoči**, hrv. **prijemljući** bug. приюмлѩщи) itd.; to su nepobitni dokazi, da izmedju starobugarskoga i staroslovenskoga jezika ima znatnih razlikah. razlika medju staro-bugarskim i staro-slovenskim

Kada je stara bugarština kao jezik cèrkveni, kojim bijaše pisano već nekoliko knjigah, zavladala narodom hèrvatskim, nametnu mu uz druge bugarizme i taj biljeg tudjinstva, sastojeći se od nehèrvatskih glasovah: *št* i *žd* (ⱋ щ, ⰶⰴ жд). U najstarijih glag. spom. hèrvatskih čitamo: [illegible], [illegible], [illegible] mis. kuk., [illegible] tekl., [illegible] odl. ljub., [illegible], [illegible] brev. prag., [illegible] lobk., [illegible] mis. nov., uz to dolaze ipak već i hèrvatizmi: [illegible] lobk., [illegible] ib., [illegible] ib., [illegible] mis. nov. itd. *št* i *žd* u starohèrvat. jest bugarizam.

Tanahni izgovor *dj* kao *j* nije ograničen samo na hèrvatsko Primorje, već se nalazi tragomice po svih krajevih hèrvatskoga naroda, osobito po Dalmaciji i Bosni. N. pr. u cirilskih spomenicih br. 159 (od g. 1367 listina Tvrtka, bana Bosanskoga). ѡть пороениѣ, моѥ;

br. 204 (g. 1301. Sankovići ugovaraju s Dubrovnikom) граѣне, потврьюкмо, меѣми; sr. mon. 210, 211, 224, 225, 226, 237, 243, 254 itd.; zatim u pretežnijoj većini književnih proizvodah hèrvatske Dalmacije, sve od 15. do 18. věka.

ш znači hèrv. ć i šć. Město rastavljenih шт, шт pišu hèrvatski, cèrkveni i světski spomenici uvěk ш, щ (sr. §. 5), upotrebljujući ga toli za glas *ć*, koli za *šć*, bez razlike, a samo rodjeni Hèrvat mogao je razaznati, kada mu č i tajući treba izgovarati *ć*, kad li *šć*. N. pr. kao *šć* moraju se izgovoriti ove rěči: РЯШЭ vin. 66, МЯБЯШЭ spom. 69, ШБЋРЯШЭ ШЯБ ЯЉЯ 10, Ш ШЬБЋ ЯЯ ШЋШЋРЯЉЯЯ 11, ЯШЬШЯШЋШЯ 57, ЯЯШЭ 28, 34. itd.

Da se toj neprilici doskoči, udje u hèrvatskoj glagolici od 14. věka napred (osobito u 15 i 16 v.) u običaj ш samo uzimati za današnji *ć*, a kada bi trebalo izraziti *šć*, predpisivahu mu još Ш, ukupno ШШ: ШЋШЯШШЋ, ЉБ'ШШЭРЋ Spom. 5, ЯЯШШЭ ШЯШШЋМ' 37, МЋШЯРЯШШЭ 40, ЉБЋШШЋЉЋ 31. itd.

Gdě bi trebalo izraziti *št*, pisahu od toga časa rastavljeno ШШ: РЯШШЋБЭ spom. 48, РЯШШЋБ vin. 85, ШШЯФЋР spom. 32.

cir. к = ć Cirilski (světski) spomenici, želeći odolěti istoj pometnji kod pismena щ, upotrebljivahu za *ć* u prastaro doba к, n. pr. u mon. 4., 23., 28., 31., 41., itd. sr. u dušan. тисоущоу коукь (ovdě jest jedno s drugim: tisuću kuć); znak ћ, koji je najprije značio *dj* sr. §. 4, zavlada kao *ć* istom od 14. věka, i to u zapadnih listinah: mon. br. 159 (g. 1367) добровоевиħь, прибиниħь, боиħь, моħехь, кльнѹħе, кѹħи; (u mon. 88 ima гоцетиħа, лѹкаревиħа itd. uz: меħе, меħамн, dakle u istom pismu ђ = *dj* i ħ = *ć*.

Imajući cirilica za *ć* ovako poseban znak, neuztreba joj za *šć* udvojena znaka, nego bijaše dovoljno pisme щ.

§. 47. Još nam je nešto spomenuti o gèrlenom suglasu χ *h* *h*. Taj slovenski suglas etimologički je posvem različit od gèrčkoga χ, premda je njegov znak u

cirilici očivěstno uzajmljen iz gèrčkoga alfabeta; a prema tomu bijaše mu po svoj prilici i izgovor drugačiji. Gèrčki najme χ, kao no etimologički odgovara pradavnomu indoevropskomu *gh*, tako bijaše i fonetički oštro izgovaran, nalik na *kh*; ali slověnski χ *h* zaměnik je sikavoga glasa *s* po vrědnosti etimologičkoj, po fonetičkom pako znamenovanju bijaše u starobugarskom od prilike u sredini medju *kh* i medju *h* iliti gèrčkim hakom oštrim, dakle u českom jeziku dobro biljeŽen kao *ch*. gèrčki χ nije slov. *h*.

Neima dvojbe, da se i u starohèrvatskom jeziku *h* oštrije izgovarao, t. j. kao *ch*, ne pako kao prosti hak (*h*): tomu svědoči pravilno upotrebljivanje njegovo ne samo u svih glagolskih i cirilskih spomenicih, već takodjer u starom hèrvatskom pěsničtvu 15. i 16. věka i u svih prozom pisanih knjigah istoga vremena. kako se izgovara slov. *h*

U 17. i 18. věku, koliko se može razabrati iz nesklapnoga pravopisa, čulo se još samo *h* (oštar hak), pak i to dakako slabije koncem nego li početkom i sredinom rěči, dok se nepokon u naše vrěme i taj oštri hak *h* u velikoj većini hèrvatskoga naroda iz izgovora izgubio, zaměnjujuć ga u izgovoru kadšto *v*: m ù v a, s ú v a (m u h a s u h a), kadšto *j*: s m e j, g r e j, s n a j a (m. s m ě h, g r ě h s n a h a), kadšto *g*: o r a g, p r â g (m. o r a h, p r a h), kadšto *k* itd. danas se *h* rědko čuje

Što je ipak dalje prema zapadu, zatim u cvětnjaku hèrvatske književnosti u Dubrovniku, čuje se u izgovoru *h* dobrano još i danas, a razgovětnost pismenoga jezika zahtěva, da se piše svagdě, gdě mu je po etimologiji města, te je znak skrajne surovosti, tko bi u knjizi ovako pisao: l e b a (m. h l ě b a), r á n a (m. h r a n a), k r u v a (m. k r u h a) itd.

Gdě da je *h* po etimologiji, to nalazi znanost i pověst jezika; dapače u latinski pravopis uobičajilo se i uzakonilo pisati *h* još i u genitivu množine imenah samostavnih, što nije po etimilogiji.

Glava IX.

Proměne suglasne.

1. Dolika od suglasa na suglas.

§. 48. Obćenit je zakon izgovora, da medju dvěma neposredno se dotičućima suglasima vlada fonetička srodnost; zato kada se u izgovoru sastanu dva suglasa raznih organah (n. pr. gèrleni i ustneni itd.) treba, da su oba dva bilo něma bilo zvučna, ili kako drugi zovu: bilo tvèrda bilo meka, bilo jaka bilo slaba.

suglasna dolika — Nije li tako po korenu rěči, to zahtěva izgovor suglasnu doliku:

a) prednjega suglasa na potonji, koju zovemo nazadnom ili unazad.

b) potonjega suglasa na prednji, koju zovemo naprednom ili unapred.

pèrvi suglas mora dolikovati drugomu — *α.*) Po suglasnoj dolici unazad pŗelazi *dk*, *bk*, *zk*, *žk*, u *tk*, *pk*, *sk*, *šk*, i *gt*, *bt*, *zt*, *žt*, *čt* u *kt*, *pt*, *st*, *št*, n. pr. [illegible] sp. 11, 65; [illegible] 12, [illegible] 60, слатко mon. 224, влатковиħь, гатке 314; лyпко 219, [illegible] 80, тешко sp. 51, мyшкога 89, натрашка 267, wптече опьтекло 204, роштво 266, [illegible] 37, що, [illegible] 5, 72, [illegible] 91. U svih ovih priměrih dodje do dolike istom u hèrv. jeziku, pošto je izpao bugarski poluglas, koji je štitio korenite suglase, dakle: доходъке, боудъко, владъко, гадъке, любъко, низъко, тажько, мжжьскь, натражька, обътеч., рождьство, чьто, почьтеник, прочьтъши itd.; zato

kako valja da mi pišemo — je na samoj starobugarštini osnovan današnji običaj pisanja: dohodke, vladko, sladko, gadke, ljubko, nizko, težko, mužko, natražka, obteče itd.

β). Po istoj dolici prelazi *dp, zp, dh, bh, dć, bć, gč, dč, bč, zč, gš, ds, bs, dc, bc, zc*, u *tp, sp, th, ph, tć, pć, kć, tč, sč, (šc), kš, ts, ps, tc, pc, sc* itd. n. p. [illegible] sp. 51, (bug. подъп. hèrv. pódpečati), испитахь mon. 18, ниспотокь [illegible] vin. 291 (ovdě je i bug. исп. a može biti u hèrv., nu nemora), высходе 28, бесхарьниmь 22, [illegible] vin. 210, слоботьщина 284 (bug. слободьщина, hèrv. sloboština), опькина 12, [illegible] 16, (bug. обьштина hèrv. općina, i još običnije danas: obćina); [illegible] vin. 101. (sl. бъчела), olakšati (m. olagšati), госпотство mon. 210. (m. господьство, hèrv. samo gospodstvo), срьпски m. 18 (m. сръбьскъ hèrv. srbski), wботци 341. (m. ободьци hèrv. obodci), [illegible] 56 (iz crikvenice) i. t. d.

γ). Napokon *sg kd, sd, šd, kb, tb, sb, šb* prelaze u *zg, gd zd, žd, gb, db, zb, žb*, kano ti: [illegible] 28 (bug. сътода hèrv. zgoda i sgoda), [illegible] vin. 73 (bug. сългр. hèrv. sagr.) [illegible] 32, [illegible] 37, 49, гдѣ mon. ili гди (hrv. isto tako); зде 35, [illegible] 50, [illegible] 107, з добровь воловь 44, [illegible] 92, тадба vin. 110, 204, 300, [illegible] sp. 12, [illegible] vin. 31 (sabr. hèrv.), збором 82, (m. съборомь hèrv. sbor i zbor ili sabor).

koje pravilo vlada za hèrvatski jezik

Za hèrvatski književni jezik uobičajilo se pravilo, da se koren rěči i što je negibko, t. j. nepodvèrženo proměnam sklonitbe ili sprege, piše po izgovoru, dakle: pčela, zdrav, kći (m. дъшти ili dći čes. dcera), društvo itd.; ali gdě proměne pregibne u raznih oblicih iste rěči iznose u izgovoru na vidělo čas suglas koreniti čas njegovu doliku, ondě vlada u današnjem hèrv. jeziku običaj pisanja po korenu, dakle: sladkoga, dohodka zbog sladak, dohodak itd.

Predlozi, kada su u sastavljenih rěčih, dèrže se korena; samo *s, uz, iz* i *raz* mogu se upotrebljivati i po korenu i po izgovoru; bolje je zgoda nego li sgoda, a sve jedno izpit i ispit, istok i istok.

U pokrajinskom izgovoru prelazi predlog сѫ pred *v* u *z*, čega štokavština nedopušta: [illegible] vin. 65 (štok. svèrhu), [illegible], [illegible], [illegible]

m. svezati, svoziti, svèrgao; još se tako veli i ФоPħ8ПО8 vin. 274 m. snaiti itd. Ovamo spada nazoči (glag. sp. 130.) prema насȣочице mon. 459., dapače i sam predlog съ za se: Фо'ЭПЪ'PЭ8ПБħPЭ sp. 3. itd.

medjusobna dolika

§. 49. Kadšto nije se samo pèrvi suglas prilagodio na drugoga, da bi mu dolikovao, već se i drugi proměnio prema pèrvomu tako, da je iz pèrvobitnoga dvosuglasa po korenu izišao sasvim nov po izgovoru.

zč u *sč* nadalje u *šč* napokon u *šć* i *št*

Ovamo spada nekoliko slučajevah stare bugarštine: зч neprelazi samo u *sč* (kao. u. p. u mon. 88: бес-численние), nego dalje u *šč*, koju sastavinu starobug. jezik, nemogav je podněti, měnja u *št*: бештьстьнъ postade iz без-чьстьнъ; бещина и безъ оустроениꙗ grig.-naz. (m. безъ чина itd.); město *sž* i *zž* imalo bi biti *žž*, ali pošto slov. jezici netèrpe udvojenja (srav. §. 60.) prelazi nadalje *žž* u *žd*: město izženu čitamo mon. 203: иждене, duš. да иждеоуть се; m. възжелѣвъ čita se mon. 8 вьждел ѣвь. — Napokon *zc* prelazi u *sc*, ali u najstarijih bugarskih rukopisih dolazi, osobito u lokalu *st*, město *sc*, dakle: бѣсовьстѣ (m. бѣсовьсцѣ), чловѣчьстѣи (m. чловѣчьсцѣи) itd.

sž i *zž* u *žž* i napokon u *žd*

U priměrih, kano: нроклецтво mon. 204, госпоцки 390, 408; ШБħVПОПО8 spom. 58, ЉБПОħVLЭП8 60, ПБħVПБħПО 114 itd., zaměnjeno je, poslije izbačena poluglasa, *ts* ili *ds* u *c*, čemu u književnom hèrv. jeziku neima města; već dèržeći se osnova starobugarskoga pišemo: prokletstvo, gospodski, bratstvo, hèrvatskomu, ladislav i. t. d.

sporadička dolika.

§. 50. 1). Ima pojedinih slučajah suglasne proměne, koji ako i nisu osnovani na dolici spomenutoj u §. 48., ipak směraju na lahkoću i udobnost izgovora; n. pr. u starohèrv. molstir (Spom. 81, vin. 62) město: monstir, prema манастирь ili namastir; ФоПБħПЭP8Э ili ФоħФоПБħПЭPħПО8 spom. 114 m. znam., скрозѣ mon. 66 (skroz) m. сквозѣ; mlogo m. mnogo, a opet vnogo (kajk.) m. mnogo, pomlja m. pomnja, sumljiti m. sumnjiti, tavno i tavnica m. tamno, tamnica (sthrv. тьмьно, тьмьница), guvno uz gum-

no, naopako: Bnetci: Mletci ili Mnetci itd. prema taljanskomu Venezia; město zamka čuje se u izgovoru gèrleni *n*: zanka (po grčkom pismu: ζαγκα). Uz присвѧнѫти ima i присмѧнѫти u Stulija: svedjeti), a u hèrv. poznat je glagol: smuditi prema свѧдити. Sp. чрьмьнъ uz чрьвлюнъ; vrpca m. vrvca (врьвь znači uže), nevalja pisati vrbca, jerbo to nedolazi od vrba! Město vladalca ima ⰂⰎⰀⰄⰀⰎⰜⰀ spom. 37 itd.

Prelazu, poznatomu u hèrvatskom jeziku, iz *l* u *o* bijaše fonetičkim posrednikom *v*, kao svědoče priměri historički: ⰂⰑⰅ ⰒⰑⰞⰀⰎ (m. pošal, danas pošao), ⰑⰂⰑ ⰍⰀⰞⰕⰅⰎ (m. kaštel ili po današnjem kašteo) ⰀⰍⰑ ⰄⰑ ⰕⰅⰁⰀⰎ glag. spom. 250 (oko g. 1545).glagol. spom. 242: ⰄⰑⰞⰅ ⰁⰀⰔⰀⰓⰕⰀⰎ, Ⰵ ⰒⰑⰓⰕⰀⰎ. U Puc. spom 257: дав (m. даль) сам-8 8-т д8г itd. *l* prelazi u *o* preko *v*

Znamenito, što je *l* kao samoglas izměnjen na *u*, u ostalih pak slučajih prelazi pravi suglas *l* u *o*, tomu je uzrok različiti položaj: jedan put medju suglasima, drugi put za samoglasom. *l* prelazi u *o* i *u*

Historičkih priměrah ga *o* město *l* ima već iz 14. věka u listinah bosansko-dobrovačkih, n. pr. u mon. 85 (od g. 1332) био, владаоца, кѹпио; жѹпа конавлоска 204 (1391); u glag. spom. ⰐⰑⰎⰀⰂⰀⰐⰅⰔⰕⰅ ⰎⰅⰕⰑ 34, ⰐⰑⰅⰍⰅ 58; u pišt. čakavskim narěčjem pisanih: spomenuo 47, hotio 52, kastio 78 itd. Valja pako znati, da *l* prelazi u *o* samo na kraju rěčih ili pred suglasom; nevalja dakle pisati: slušaoc jerbo nije pèrvobitno slušalc već: slušalac, a genitiv slušaoca, jer je město: slušalca.

Krivo je mněnje, da je tobože prelaz iz *l* na *o* ograničen na samo narěčje štokavsko.

2. Ovamo spadaju jednako tvorene rěči: гѫсль, ли (kor. gąd) gusle, ѩсли (kor. jad) jasle, мысль (kor mъd): misal (danas misao); прѧслица (kor pręd): preslica; число (kor, čьt): čislo, iz kojih se vidi prelaz od *d* i *t* pred *l* u *s*, što nebiva svagdě. sr. §. 61; u rěčih pako: maslo, veslo i još gděgod priljubio se *l*-u sikavac *s* město *z* (korenito: mazlo, vezlo); napokon izměnjuju se u aoristu kao znak vremena obadva srodnika *h* i *s* tako, da pred suglasi stoji *s*: рекохомъ ili *d i t* pred *l* u *s*

rekohomo, ali rekosmo, rekoste m. rekohte (u starijem jeziku dolazi kadšto i na: hote). Sravni jošter пръсть s kor. пръх u пръхнѫти; tako su пръсть i прахъ dvejim načinom tvorene rěči, ali istoga znamenovanja; i u жестокъ kor. žeg.?

U starom jeziku ima i pèrvobitniji aorist s čistim znakom *s*: n. p. цвисъ, чисъ (m. kasnijega цвьтохъ, чьтохъ), ali inojezičnimu *s* odgovara u slověnskom pomnogoputih *h*: n. p. suh litv. sausas, uho litv. ausis, lokal рѫкахъ litv. rankosъ itd. sr. kniž. I. 156.

§. 51. Kada se sastanu u rěči dva suglasa istoga
disimilacija organa, budući slov. jezici neimaju udvojenja, prilagodjuje se pèrvi drugomu tim, što mu postane nesličnim. To je disimilacija, i najviše dolazi u tvoru rěčih.

Město *dt* i *tt* biva *st*: прѧсти, плести (m. прѧд-ти
dt i *tt* u *st* плет-ти); власть, чьсть (m. влад-ть, чьт-ть), пѣстоунъ (pěstun) od kor. pit (nutrire), i tako dalje. Sr. §. 50. 2.

Město *gk* i *kk* biva *hk*: льгъко: лахко mon. 255, мѧкъко
gk i *kk* u *hk* mehko, влъгъко: vuhko, a prema tomu i u mužkom spolu: łahak m. lagak, mehak m. mekak, vuhak (to je kajkavska rěč) m. vugak. Ovako se čita u glag. spom. 54: ⰽ ⰽⱀⰵⰸⱆ (m. *k*-knezu); město дъщи (u starohèrv. дьћи ili тьћи) dolazi ⰽⱋⱆ spom. 9, 214 vin. 212, 214, ⰽⱋⰵⰱⰵ spom. 46 , кюре (t. j. ćere) mon. 240 itd.; komparativ vekši (n. pr. u spom. 12), čini se, da se osniva na stanom ветъшай od pozitiva ветъхъ.

Ovamo spadaju dvostruki priměri: kutnji prag uz kućni pr.; votnjak m. voćnjak, notnjik uz noćnik itd. i ovdě bo postade disimilacijom tnj město tjnj. — Napokon su tomu svodni priměri, kano t: mogujstvo gaud. 130 (m. mogućstvo), nojca (m. noćca) itd.

2. *Dolika od suglasa na samoglas.*

To se ima tako razuměvati, da se nekoji suglasi
suglas dolikuje samoglasu prilagodjuju samoglasom, koji za njimi slěde; (mnogo je redje prilagodjen samoglas suglasu, o čem govori §. 28); mi razuměvamo dakle ovdě proměne suglasne, prouzrokovane slědećim samoglasom.

§. 52. Najćutljiviji su gèrleni suglasi, koji se nemogu odèržati izpred samoglasah *e, i, ê.* ѩ, ѧ, već prelaze koli u jezične: *č, š, ž*, toli u sikave: *c, s, z*,: to biva ne samo u sklonitbi i spregi, nego takodjer u osnovih. Sravni по-чи-нѫти и по-кой, ⰿⱆⰽⱁⱅ i ⱌⰰⱄ, сѫхнѫти i соушити. gèrleni prelaze u jezične

Pobliže nije moguće za izvêstno opredêliti, kada prelaze gèrleni u jezične, kad li u sikave; pamtite ipak ovoliko: i u sikave

1. Pred *e* prelaze gèrleni samo u jezične: чловѣче, ⰱⰾⰰⰶⰵ, ⰾⰰⱎⰵ; očese, ušese; печеши, стрѣжеши (stražiš) itd. pred *e* jezični

U današnjoj hèrv. deklinaciji ima priměrah na *ke, ge, he*, ali to su kasnije tvorine: n. pr. gen. noge, ruke, akuz. duhe odgovara staromu ногы, рѫкы, доухы.

2. Samoglas *i* pretvara u sklonitbi i spregi gèrlene u sikave, u tvoru i izvodu rěčih u jezične: n. pr. чловѣци ⰱⰾⰰⰸⰵ ⰾⰰⰸⰵ; пеци, кози, връси, ali božij, tužiti, točiti, sušiti, vèršiti, močiti. pred *i* jezični i sikavi.

Buduć da hèrvatski jezik nerazlikuje ꙑ od и, to prelaze u nas gèrleni i ondě u sikave, gdě bi to bilo proti organizmu bugarskoga jezika; n. pr. u instrum množ. od ъ-deklinacije ⱄⰲⰵⰴⱁⰽⰻ krk. uz ⱄⰲⰵⰴⱁⰽⰻ (bug. сѣвѣдокꙑ), ⱄⰰⱄⰵⰾⱐⰽⰻ spom. 108. засельци uz засельки i засельки mon. Dočim u pomenutom slučaju kajkavsko narěčje neima nikakve dolike (ondě u obće neprelazi *ki* u *ci*, niti *gi* u *zi*, niti *hi* u *si*), znamenito je motriti pravac imenah pridavnih. Spèrvice imadu samo u nom. množ. muž. sp. pretvor gèrlenih u sikave: ⰴⱃⱆⰸⰻ; дроузии, u ostalih padežih množ. slědjaše iza gèrlenoga dvoglas ꙑ, dakle bez pretvora: ⰴⱃⱆⰳⰻⰿⰻ, дроугꙑимъ itd. Ali hèrv. jezik, koji nerazlikuje *y* od *i*, udari u pretvaranje gèrlenih na sikave preko svih padežah, gdě je god *i* nakon dotičnoga suglasa, kao svědoče slědeći priměri: оубозии, кралевсци mon. 18., мали и велици 24. двбровьчсци 47; ⰿⰾⰰⰸⰻ 16. ⰲⰵⰾⰻⰽⰻ 37. ⱃⰰⱄⰵ ⰿⰾⰰⰸⰵ ⰿⰰⱄⰻ taj je prelaz u hèrv. i za *i* kad je m. *y*; u imenu pridavnom neima danas za *i* preglasa.

32. ⰸⰵⰿⰾⱑⰿⰻ 37. ⱂⱃⰻⰸⰵⰿⰵⰿ' 70, ⱆ ⰿⱃⰰⰸⰵⰿⱁ 32. 60; свемь земльмь босансцемь и хѹмьсцемь mon. 85. нашиемь дразиемь 89. itd. перьпирь велицѣхь 112. сь малыми и велицѣми 125, рѹсагомь босансцимь, кралевь ѹгрсцихь 267. itd.

Ovoga se načina dèrže starohèrvatski pěsnici od 15-17 věka u Dalmaciji, a dělomice govori i piše se tako ondě još dan današnji; nu pretežnija većina naroda odustala je kod pridavah od pretvora sasvim, i to je za današnji književni jezik pravilo.

Ovamo spada rěčca *zi* prema *že* (gèrčki γε), što rado pristaje uza zaimena pokazna: tazi župa mon. 19. sizi mir 35, tolikozi 41, тези цркве duš. Danas obično se u množini oblici: ovizi tizi i t. d. čitavi sklanjaju: tizieh, oniziem itd. — Sravni: sa *si* prema *že* čestice. ako, ače (ili *će*) i acê (аць i ць).

3. Dvoglasu ⰰ ⱑ dolikuju u sklonitbi i spregi sikavi suglasi: нозѣ, ⱃⱌⰽⰰ, доусѣ, ⱃⰵⰽⰰⱌⰵ. Po §. 38. b. zaměnjuje se ovdě ѣ našim *i* s istim fonetičkim uplivom: nozi, ruci, recite, mozite i t. d.

pred *ě* sikavi

Tvoreć i izvodeć rěči ima ѣ pravu vrědnost ꙗ, i zato prelaze gèrleni u jezične, poslije kojih suvišan je *j*: komparativi крѣпъчай, мъножай, тишай dolaze od крѣпък-ѣи, мъног-ѣи, тих-ѣи. Ovamo spadaju glagoli III. reda s gèrlenim korenom: мльк-ѣти: мльчати; слых-ѣти: слышати, боj-ѣти: боꙗтисѧ. Oblik sadanjega vremena i neprelazno znamenovanje ovih glagolah opreděljuje jim město u III red.

kada je *ě-ja* stoje pred njim jezični

U korenih dakle i osnovih vrěde ча, жа, ша toliko, koliko da je кѣ, гѣ, хѣ iliti кꙗ, гꙗ, хꙗ N. pr. sravni часъ i καιρός něm. hweile, оужасъ (kor. žas) got. gaisjan; доуша m. доух-ꙗ.

4. Samoglas nosni ѧ ѩ pretvara gèrlene u jezične: отрочѧ (prema отрокъ), рекошѧ (prema рекохъ). U osnovih ima ipak: заб-нѫти, зать, саг-нѫти, сати.

pred ę jezični

Budući u hèrvatskom jeziku *e* zaměnik nosnoga ѧ, valja mu pripisati istu vrědnost i jednaki upliv.

5. Samoglas ь -в, kao skraćenik samoglasa *i*, zahtěva mě- sto gèrlenih uvěk jezične: рѣчь, грѣшьнъ, вражьда; koren ход uz шьд, кѫх. uz чьх. itd; sr. бъхъ (*u*-bah) i бъшь (baš). pred ь jezični

§. 53. Izpred glasovah *l* i *r* ima, osobito u osnovih, proměnah suglasnih, koje se osnivaju na dolici. U obće može se za *l* i *r* kazati, da prianjaju na jezične, u koju vèrst i sami spadaju. Sravni злато i жлътъ (žut), něm. gulth, lit. geltas; горъкъ i жаръ i зора; гласъ, грьло, жрѣло; зрьно i жрънъвь, lat. granum; чрънъ i kary; чрьвь litv. kirmins; колѣно i član (takodjer u hrv. škljan), krdo i črêda; шлѣмъ goth. hilms; sr. kriša ili krišnja (Mikalja) i črešnja s trešnja, kroz i črêz i t. d. pred *l* i *r* rado stoje jezični

Iz sklonitbe ima priměr, da кѵ neprěči prilagode: влъхвъ u nom. množ. glasi: влъсви, u vok. jed. влъшве. — Ovako si valja protumačiti i dočetak infinitivni шти (*ći*) od: кти, гти, хти: najprije segnu upliv samoglasa *i* preko *t*, pretvoriv *k* u *č*, *g* u *ž*, *h* u *š*; zatim po suglasnoj dolici od *čti* i *žti* bude *šti* n. p. ьэшѡѹ (rekti), ѡэшѡѹ (mogti), врѣшти (vrêhti). To isto valja za samostave; ꙑэшѡв (pektь), ꙑэшѡв (noktь), ѡэшѡв (mogt). Iz osnovah spadaju ovamo: цвѣтъ, звѣзда prema; květ, gvězda; sr. loćika (лоћика) i lactuca. *v* neprěči prilagode

§. 54. Povèrh spomenutoga prelaza iz *k* u *č* i *c*, običaje se u hèrvatskom jeziku *k*, kod tudjih rěčih, kadà *e* ili *i* slědi za njim, pretvoriti u *ć*, n. pr. Maćedonija, ćelija, ćesar; ćilim, ćiril, ćiriak, ćorda. A opet *g* umekša se kod tudjih rěčih u *gj*, kano: liturgjija, gjeneral, angjeo. u tudjih rěčih *k* u *ć* *g* u *gj*

Da je takodjer u starobugarskom jeziku traga mekano izgovorenu *g*-u, dokazuje i samo slovo ⰼ, što dolazi u assem. kod tudjih rěčih, kano ti: ⰵⰲⰰⰼⰵⰾⰵ, ⰵⰲⰰⰼⰵⰾⰵⰰ, a u hèrv. glagolici odgovara mu ⰼ. U cirilici bilježili bi ґ znakom zavinutim: ангелъ: a prema tomu čini se, da i к, koji cod. supr. istim znakom bilježi, nije ništa ino, van naš današnji *ć*.

3. Upliv j-a na predjašnji suglas.

j uza suglase

§. 55. Koliko su god važni pojavi jezični, koji izilaze na vidělo uplivom *j*-a, njegovo je dělovanje malo ne sasvim nevidivo, jerbo niti ima glagolska niti cirilska azbuka za taj glas posebna znaka, već si pomažu po §. 28. A. 1. Nu kada će, da se izrazi upravo samo *j*, neprateć ga nikakov samoglas, upotrebljuju и ȣ sa znakom uzvinutim: й ȣ̆. Dakle **k r a j** napisati ćeš: **край**, kraja: **краꙗ**, kraju: **краю**, kraji: **краи**.

Dolazi li *j*, bio on spojen sa slědećim samoglasom, (ꙗ, ѥ, ю, ѩ, ѭ), bio nespojen (t. j. **v i r t u a l n o** u njem sadèržan, kano ti u и (= *ji*), ѥ (= *je*), ѣ i ѧ (= *ja*) u neposredni doticaj sa suglasi, valja pamtiti ove proměne:

gèrleni uz *j* u jezične

1 Gèrleni prelaze u jezične: *k* u *č*, *g* u *ž*, *h* u *š*, ali ovdě su se obadva glasa *kj*, *gj*, *hj* sljubila u jedan *č*, *š*, *ž*, i zato se *j* više niti nepiše, dakle: алък-ꙗ (t. j. алъкja) piši i izgovori: алъча, доух-ю (t. j. доух-jȣ) piši te izgovori: доушоу, лъг-ѩ (t. j. лъг-jѧ): лъжѧ.

sikavi uz *j* u jezične

2. Sikavci *s*, *c*, *z*, prelaze takodjer u jezične: *š*, *č*, *ž*, n. p. носjенъ postaje ношенъ, грозjенъ: гроженъ, otьc-j = **o t ь č** (**v o l j a o t ь č a**: voluntas patris).

skj prelazi u *št* ili hèrv. takodjer *šć*

3. Slědi li *j* nakon udvojenih suglasah *sk*, pretvoriti će jih najprije u *šč*, a zatim pošto *s* nedolikuje *č*-u, preći će u *š*, t. j. oboje zajedno u *šč*; nu glasovna sastavina *šč* nije niti prema bugarskomu niti prema hèrvatskomu jeziku, već ondě prelazi uvěk u *št* (t. j. strogo uzevši odpao je *š* od fonetičke sastavine *štš*), a u nas barem u blažije *šć*. Prema infinitivu искати prispodobi sad. vr ишт\u046b, иштеши, иштеть, (m. искjѫ, искjеши, искjеть), u nas: **i š t e m** i **i š ć e m**, **i š t e š** i **i š ć e š**. Ovako je i koren штѧд u savezu sa скѫд, n. pr. штѧдѣти (parcere) i скѫдъ (inops).

Valja dobro razlučiti starobuagrski шт, kada je prema našemu *ć*, kada li opet prema našemu *št* ili *šć*. Jedan put je po etimologičkom izvoru: *tj*, *ktj*, *gtj*, *htj*, drugi put: *skj*, *stj*; bugarizam je (dakle pogreška) pisati: **s v e š t e n i k** m. **s v e ć e n i k**, **s n u ž d e n** m. **s n u d j e n**, a dobro hèrvatski: **i š t e m** uz **i š ć e m**, **p r a š t a m** uz

prašćam, moždani uz moždjani. Stbg. dočetku ⰺⱎⱅⰵ odgovara naš *ište* ili *išće*, jerbo je pèrvobitnije *isko* (sr. češki stanovisko hèrv. stanovište itd.); stbg. rěčim na ⱎⱅⰻⱀⰰ odgovaraju hèrvatske na ština ili šćina, jerbo je i tu pèrvobitnost ovako: ⰺⱄⰽ-ⰻⱀⰰ.

U rěčih: štenac, štit, tašt itd. osniva se *št* takodjer na pèrvobitnom *sk*.

§. 56. 4. Zubni suglasi *t* i *d* pretvore sě uz *j* u *ć* (ћ) i *dj* (ђ), *tj* u *št*
ali u starobugarskom jeziku, kako rekosmo §. 46, u шт (*št*) (*ć*), *dj*
i ⰶⰴ (жд). Niti ovdě nepiše se više *j* poslě *št* i *žd*, jerbo je virtualno sadèržan. u *žd* (ђ)
Današnjoj rěči: oděća odgovarala bi stbg. одѣшта, a starobug. одежда odgovara starohèrv. wдега izgovori: mon. 62. odedja, ili ⱁⰴⰵⰹⰰ, po primorskom izgovoru: odeja.

Dodje li *j* iza *st*, to će jih pretvoriti u starobug. jeziku u *sšt* ili *ššt*, a jedno je *š* suviše; dakle поуст-јенъ: поуштенъ, милостја: милошта.

To je u nas drugačije, jerbo od *st-j* biva *sć*, a po u hèrv.
dolici *šć*: pušćen, milošća stariji su, ali i danas ve- *št* i, *šć*
oma obični oblici uz novije: pušten, milošta.

5. Suglasi *l*, *r* i *v*, kada rastavljaju *j* od zubnoga *t*, ne- *l*, *r* i *v*
protive se pretvoru, koji bi se inače našao poradi *j*, n. pr. od neprě-
glag. motriti, bio bi intenzivni: matrjati, a dělujuć *j* i će pre-
preko *r* na *t*, dolazimo do oblika: размаштрꙗти: isto tako: *tvora*
оумрътвлѥнъ, съоумрьщвенъ grig. naz. — U nas neima toga danas, ali tragomice bijaše nekoč, n. pr. mon. 244: ȣхищрени.

U našem starijem jeziku (a dělomice i danas) ima priměrah jotovana zubnoga suglasa, gdě ga po bugarštini nebi trebalo: прѣгнемȣ кнезȣ mon. 42., послигними 226., послиђнемȣ 283., даан сȣгни 296; sravni suproć uz suprot, godj (n. p. tkogodj) uz god.

§. 57. 6. Na suglase *b*, *p*, *v*, *m*, neima *j* nikakova upliva *b*, *p*, *v*,
ali je osobitost istočnoslověnskih narěčjah, što u glasovnu sa- *m* s *j*
stavinu *bj*, *pj*, *vj*, *mj* umiću suglas *l*: tomu je usuvku (epenthe- veže
sis) pravilnih priměrah naći več u najstarijih rukopisih, kano ti: usu-
evang. ostrom., evang. assem., glag. cloz.. ciril. jerus.; tim čudno- vak *l*
vatija iznimka, koju čini cod. suprasl., pišući: оставенъ uz оставлѥнъ, земѩ m. землѩ itd. premda ne uvěk.

Istomu pojavu, kojim se odlikuje cod. supr., slični su pri-

měri jezika hèrvatskoga od samostavah, odgovarajućih bugarskim na иѥ. Rečeno je naime (§. 27), da u hèrvatskom oslabi и na ь, dakle bug. здравиѥ hérv. здравьѥ i здравѥ, bug. копиѥ hèrv. копьѥ i копѥ; bug. любъвиѭ hèrv. любавью i любавю. Valja pako znati, da je stariji hèrvatski jezik, sve do 18. věka, kod ovakovih priměrah osěćao bi reć neki poluglas ь ı, zašto mu nije trebalo usuvka *l*; istom najnovija štokavština veli: zdravlje, koplje, ljubavlju.

gdě je u hèrv. *vj*, *bj*, *pj*, *mj* iz novije dobe, netreba *l* umetnuti

§. 58. 7. Suglase *l*, *n* i *r* umekša *j* na nebne *lj*, *nj*, *rj* po (po Vukovu pravopisu dobro nacèrtano: љ, њ); ali se nesmije nikada záboraviti, da neimajući glagolica i cirilica posebita znaka za *j*, velika joj je nevolja, izraziti pomenute umekšane suglase. Za *lja*, *nja*; *lje*, *nje*; *lju*, *nju*; *lję*, *nję*; *lją*, *nją*; poslužit će cirilskomu pismu ovake sastavine: лꙗ, нꙗ; лѥ, нѥ; лю, ню; лѩ, нѩ; лѭ, нѭ! glagolskomu samo: Ⰾⱑ, Ⱀⱑ; Ⰾⰵ, Ⱀⰵ; Ⰾⱓ, Ⱀⱓ, n. pr. конꙗ supr. 446. благословлѥниꙗ grig. naz. задьнꙗа ib.; ⰈⰎⰡⰈⰅⰎⱓ assem.; ⰈⰎⰡⰈⰅⰎⰵ — Neima ipak ništa običnijega, nego da se i ovdě i u svih ostalih slučajih nepiše jotovani već prosti samoglas, ali se zato dotični suglas nakiti povinutim znakom: н’емоу, капл’етъ supr. 259., прием-л’ак cir. jeruz. 17., извол’ение 20. itd. Taj znak imao bi svagda doći, gdě treba da se razluči *lji* (л’и) od *lь*: пол’зѣ cir. 20, бол’ьше supr. 303. itd.

kako se može umekšati *l*, *n*, *r*

Suglas *r* dolazi rědko s jotovanim samoglasom u savez, osim *ja* i *ju*, ali virtualni upliv njegove jotacije slědi odatle, što za mekanim *r* nemože slěditi o, ъı, ѣ. Dakle цѣсарь gen. цѣсара i цѣсарꙗ (n. pr. ev. mih. ⰜⰡⰔⰀⰓⱑ), dativ цѣсароу ili цѣсарю itd., ali inst. samo: цѣсаремь; море gen. мора i морꙗ (n. p. grig. naz.), ali instr. samo моремь. Sravni ⰕⰂⰅⱃⱓ i ⰈⱃⰵⰎⰮ assem.

Dočim se mekani *l* i *n* u hèrv. jeziku podpuno sačuvaše, netèrpi *r* iza sebe nikada više nikakova *j*-a, ali město *o* stoji u padežih i tvoru rěčih često jošter *e*: n. pr. carevati, carev, carem. U starijem jeziku (osobito na sěveru, gdě počima prelaz iz hèrvaštine u slovenštinu) ima i drugih priměrah za *j* nakon *r*: Ⱃⱑ ⰮⰀⰊⰀ. Sp. 28. (g. 1428 iz Brinjah).

trag mekanoga *r* u hèrv. *j*.

8. Glasovne sastavine *sl* i *zn* prelaze uplivom *j*-a u *šlj*,

žnj: мъішлюениие ili мишл'ениие, кажнюенъ ili кажн'енъ. U starobug. jeziku kaže se jošter посълють zbog poluglasa, ali pošto je u nas poluglas izpao, velimo: pošlje, dà i pošalje (město, kako bi pravilno bilo, posalje). Još i više kažu: Ⱎ-ⰓⰅⰝⰅⰗ 30 Ⱎ-ⰓⰊⰏⰊ spom. ш–неговими, mon. 197. itd.

Glava X.

Suglas preměšten, oduzet, dodan.

§. 59. 1. Preměštaj.

Ima glasovnih sastavinah, koje nepristoje svakomu jeziku: proměne ili pravije govoreć, polakšice, kada jih uztreba jeziku, starom su naravi fiziologičke i fonetičke (o njih bijaše govor u glavi IX.), stranom sastoje se od pojavah vanjskih; ovamo najprije brojimo preměštaj.

a) Najobičniji je preměštaj slověnskih jezikah, kada imadu zajedno doći *lk*, *rk*, *lm*, *rm*, *lv*, *rv*, *rd* itd.: mramor sr. lat. marmor, ramo: armus, raka lat. arca, kratak lat. cur-
preměštaj metathesis. tus; brada něm. bart, brod něm. furt, vladam něm. valdan, zlato něm. gold; vran litv. varnas, glava lit. galva, glas lit. garšas, krava lit. karvê, prasac lit. paršas, лебедь (hèrv. lebed i labud) něm. albiz; klak-calx. itd.

Nespada ovamo onaj slučaj, kada su takova dva suglasa rastavljena poluglasom ъ ili ь: ipak se veli žlica prema stbg. лъжица,

b) Redji su priměri za preměstaj drugih dvajuh suglasah: n. pr. камень prema litv. akmû, воскъ litv. vaškas, něm. wachs; десьнъ (m. deskьnъ) prema δεξιός, dexter; sr. još §. 62., i u hèrv. jeziku: tko m. kto, caklo (tsaklo) m. staklo, ckněti m. ksněti, dockna m. dokasna; *c* stoji měste *s*, kao u ckvrnost m. skvrnost; město puška bijaše još u 16 v. pukša (n. pr. glag. spom. 217: ⰒⰖⰍⰞⰅ, ⰒⰖⰍⰞⰡ.

Odatle slědi posredice, da slověnski jezici najvole glasovne sastavine s *l r* na drugom městu, ili sa sikavimi *s*, *z*, *š*, *ž* na pèrvom městu; sve su druge sastavine, prema ovdě spomenutim, veoma ředke.

c) Još redji su priměri za dalji preměštaj, bilo samo jednoga suglasa bilo čitave slovke; sa bugarskoslov. чрътвъ sravni naš: čvrst; s жрънъвъ naš: žrvan; s вьсь (starohèrv. vas) današnji sav, s могъıла sr. gomila, norac i ronac itd.

§. 60. 2. Oduzimanje.

oduzimanje suglasa

Suglas može biti oduzet a) na početku t. j. kao odsuvak; b) u sredini t. j. kao izsuvak; c) na kraju t. j. kao sasuvak.

sugl. odsuvak rědak

1. Priměri za suglasni odsuvak veoma su rědki, i to je doslědno prema naravi starobug. jezika, koji nezazire od suglasnoga početka rěči. Sr. skora i kora, litv. skura; krt čini se, da je od kor. skr.; ime (имѧ) sr. s lat. nomen (m. gnomen). U bug. slav. ima гѫсѣница uz ѫсѣница, ali ima *i* вѫсѣница, sr. §. 65; ıѧзыкъ sr. s lingua i glagolom лизати.

Priměri kano štica město dštica (bug. дъштица), ⰱⱏⰴⱃⰵ m. bъdno gèrč. πυθμήν, něm. bodam; šteta m. ⰲⱏⱎⱅⰵⱅⰰ, spadaju u §. 61. a., od predloga въз, kojemu odgovara vaz ili uz, odbacuje starohèrv. narěčje na zapadu i sěveru, obično suglas *v*, te ostaje sam *z*: zveličen, zveličenje m. uzveličen, uzveličenje itd.

2. Mnogo je priměrah za suglasni izsuvak.

sugl. izsuvak veoma često

slov. jezici netèrpe udvojena suglasa

a). U slověnštini poglavito je pravilo, da nepodnosi udvojena suglasa, i to čini se da je utemeljeno na nekoj dubljoj naravi slověnskih jezikah. Kad bi se god dakle imala sastati po dva jednaka suglasa (osim *tt*, što prelazi u rěčotvoru disimilacijom u *st*), mora jedan (pèrvi) izpasti: N. pr. prema юс-мь imala bi glasiti, 2 osoba юс-си, ali po našem pravilu uvěk samo юси. Tako se beziznimice uvěk piše: безаконие, u nas bezakonje, възрѣти, u nas uzrěti.

U starobug. jeziku ima osobito kod rěčotvornih dometakah, više priměrah da su dva jednaka suglasa rastavljena poluglasom, n. pr. истиньнъ od истин-ьнъ; a to će u starohèrv. jeziku prema §. 19 glasiti: istinan (ⰹⱄⱅⰹⱀⰰⱀⱏ), ali u ostalih padežih dogadja se, te izbaciv poluglas zasebice pišu po dva suglasa: n. pr

[illegible] [illegible] spom. 102 (m. ЗАКОНЬНЗІНА) [illegible] 60. To nisu priměri naslědovanja vrědni, niti jih je u valjanih spomenicih mnogo, van da je za volju rastave pridèržan poluglas n. pr. ни житнога ни виньнога mon. 62.

b) I onda, kada se sastahu po dva suglasa jednaka organa ali nejednaka izgovora (zvučini pred němim), mora pèrvi, prilagodiv se sasvim na drugoga, po §. 48., kao udvojenje izpasti: n. pr. bez iznimke svuda piše se [illegible] u nas: ustati, a to je od въз-стати; исѣщи (isěći m. izsěći): могли би се людье исѣки P. sp. 115. расоути, распе (i u nas: raspe uz razaspe); Mikalja u rěčniku piše: rasad, rasap, rasardíti se itd. Ovamo spada rěč: pedeset vin. 118, mon. 338. — *od zs postaje ss, ali slověn. j. neima udvojenja.*

Mnogi vole u književnom hèrv. jeziku i ovake rěči pisati po korenitosti, dakle: razsad, razsèrditi se razsulo, razsvětiti itd. Ovako pišući bilo bi prema §. 48. γ., gdě je kazano, da se u nas predlozi kod sastavljenih rěčih pišu uvěk jednim, korenitim, oblikom.

§. 61. 3. Ostali priměri izsuvka, koji se neosnivaju na udvojenom suglasu, děle se u tri slučaja: a) da je izpao pèrvi suglas; b) da je izpao srednji suglas; c) da je izpao drugi suglas.

a) Pèrvi je suglas izpao pred drugim: α) *t* i *d* pred *n*, *m*, *v*, *s* i *l* kano ti: grnuti (kor. grt.), osvanuti (освьнѫти) kor. svьt, [illegible] (žuna, od žlt: žut), prenuti ([illegible]) kor. prẹd; damь (město dadmь), davê (m. dad-vê); jasi (m. jad-si), dasi (m. dad-si), [illegible] (m. pletl), палъ (m. padl), selo (sedlo), žila (m. žid-la) a město sedlo premetnuto: seldo; dometak *lo* bio bi točnije *dlo* (kao no je n. pr. u českom jeziku) zbog lat. trum, grč. τρον: n. pr. češki oradlo lat aratrum, hèrv. oralo itd. Starohèrvatski predlog [illegible] (poli) dolazi od подлѥ lat. secundum n. pr. razv. istrian. 14. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]; spom. 8: [illegible] [illegible]; spom. 243: poli vode pade; *d* pred *b*: u obirak, кнезȣ обраномоу mon. 445. veli se u spom. [illegible] [illegible] uz: [illegible] (sr. spom. 5 i 11); město [illegible] spom. 27. obično: nastojati; — *d* pred *k* u nukati uz nutkati od nuditi. — *t i d izpade*

Neimajući hèrv. jezik poluglasah, primakoše se *t* i *d* mnogim dometkom bliže, nego li u bugarštini; a stari spomenici dèrže se kako je rečeno, u pisanju sasvim izgovora, i zato su obični oblici: ⰿⰰⰿⰰ ⰰⱍⰰ 5, ⰰⰰⱍⰰ 51. с оцемь 83. ⰰⱍⰰ viu. 423. ⱂⱐⰰⱍⰼ 30. срьца 229. срьчанога 265. за нихь срьчаньство 280. мьрьца 41. (u nas: mrcina), госпоство 243. 442. пропаство 41. ⱃⰰⱂⰰⰰⱑⰱⰼⱍⰰ 3. itd. Ovamo spadaju: sloboština ili po starijem slobošćina m. slobodština), hèrvaština ili hèrvašćina (m. hèrvatština); što město čto (u fonetičkoj vrědnosti: tšto), pošten m. počten (strogo: potšten).

β) suglasi *p*, *b*, *v*, pred *n*: kanuti (uz: kapnuti) kor. kap, trnuti kor. trp, san (сънъ) kor. съп (gr. ὕπνος lat. so*mn*us); нетий (netjak) m. neptij, pri-gnuti (kor. гъb); данъ (дьнь) kor. div, grinjica m. гривница mon. 326.; — *v* pred *l* osobito u starohèrv. jeziku: црьлено mon. 326. (kajk. črljen) město: crvljen, a danas u pismu obično: crven; испраlѧти m. исправlѧти veoma često u mon. (n. pr. 191), састаlена 206 ѡпраlѧше ib., осталѧю 450. посталѣнь 453. Govori se ladanje m. vladanje spom. 103., lada m. vlada, spom. 130. ⱂⰼⱋⰰⱑⰼ (m. vlašćega) 69. — *p*, *b*, *v* pred *t* u infinitivi: žiti-živem (m. živti), плѣти (m. plêvti) плѣвѫ: a veli se, čega u nas neima, погрети-погребѫ (u nas: grebsti), почрѣти-почръпѫ (u nas: pocrpsti), тети, тепѫ (tepsti); slov. седмь (sedam) sr. s gr. ἑπτά lat. se*p*tem, dakle je izpao koreniti *p*.—*v* pred *z* od predloga *vъz* u čakavskom i kajkavskom narěčju: zopet (възопѧть), zmožna gospodo spom 243.

p, b, v izpade

γ) Suglas *s* i *z* pred *c*, *č*, *š* ponajviše samo u starobugarskom jeziku: ицѣлити (n. pr. mon. 216), u hèrv. izcěliti ili po izgovoru iscěliti, бечисла u hrv. bez čisla (po izg. bes-čisla). Město ишьдъ kaže se u nas: iz*a*šad ili iz*i*šad.

s z izpade

Pojedince izpade *g* pred *k*: u лько (lako) mon. 5. (m. льгько), *g* pred *d*: kada, tada, stoje město: kagda tagda (n. pr. mon. 206), prəma bug. кънда, тъгда; — *h* pred *t*: ⱃⰰⱂⰰⰰⱎⰰ 32, ⱂⱐⰼ ⱃⰰⱂⰰ 81.

U zaměnu izbačena suglasa čini se, da je produžen osnovni samoglas u aoristu: цвисъ (m. цвьтсъ ili цвьтохъ), вѣсъ (m.

ведсъ ili ведохъ), басъ (m. бодсъ ili бодохъ), рѣхъ (m. рекхъ ili рекохъ) itd.

§. 62. b) Srednji je suglas izpao: *k* u sastavini *skn*: плеснѫти (m. plesknąti), тиснѫти (m. tisknąti); u *skt*: tĕsto od kor. tisk i *to*; sr. тѣскънъ i тѣсьнъ; *g* u *zgn*: briznuti uz brizgati sr. gèrčki: γεγραφθαι m. γεγραφσθαι — *s* u sastavini *čsk*: dubrovački m. dubrovačьski, nom. množ. дѫбровачци mon. 330 (m.-чьсци); tako je mon. 41. прьци градьци (m.-дьсци); — *t* u sastavini: *stn*: часни mon. 206, mĕsto чьстьни, i kod Dalmatinacah: časni gospodine; милоснѣю 197. вольни и обласни 225; ⱂⰰⰿⰻⱄⱂⰻⰽⰰ spom. 71; mon. 35. на самога исьця (m. istca nom. istac). *k izpade u skn* *s u čsk*

Ovako se veli izba mĕsto истьба; jizbina uz jestvina (bug.-slov. bilo bi, ѩстьбина); trĕzan (u bugar. трѣзвьнъ, a prema tomu u starohrv. trĕzmen).

Da je suglas, stojeći sam za se medju dvĕma samoglasima, izpao, tomu je primĕr rĕč: nemoj mĕsto nemozi, koje još dolazi u spom. n. pr. не мозите сьмести mon. 50. ⰴⰰ ⰿⱁⰼⰻ ⱅⰼⰵⱅⰻ ⱅⱁ ⱄⰵⱅⱁ spom. 50. ⰴⰰ ⰻⰾ ⱂⰵⰿⱁⰼⰻ ⱎⰰⱂⱅⱁⱅⰰⱅⰻ 34.

§. 63. c) Drugi je suglas izpao u više slučajah: najobičniji su primĕri za predlog *ob* (объ), te se i danas još kaže: obećati (m. ob-vĕćati), oblast prema vlast, obeseliti (n. pr. mon. 283), obĕsiti, obaliti, obiknuti, obod, obratiti; u starohèrv, obarovanje i obarovati (u mon. i glag. spom.), ⱁⰱⰵⰼⰰⱎⰵ ⱄⰵ spom. 48, itd. Ipak čitamo glag. spom. 225: ⱁⰱⱅⱃⱏ mĕsto običnoga: obrh ili obrhu n. pr. 222; obitavati (staroslov. prosti glagol витати). *b izpade pred v*

U rĕči вънезаапѫ izpade *v*, te bi podpuno bilo: вънезаапъвѫ; isto tako mĕsto današnjega dignuti-dići veli se: ⰴⱅⰻⰳⱏⱅⰰ Spom. 4. 12, 33, 55 itd., ⱓⰻⰴⱅⰻⰳⱏⱂⰵ Vin 470; ⱄⰽⰻⰼⰻ Sp. 4, 17. m. сквозѣ; bljud'a m. блюдва m. 338; ⱄⱅⱁⰻⱃⰵⱂ 73. сторихь 194 m. stvoren (tako govore Slovenci), ⱍⰵⱅⱃⱅⰰⰽ 108 (m. četvrtak), човѣкъ m. чловѣкъ, kao prelaz posredujući mislite si čvovĕk; sr. слобода i свобода i сободно mon. 244; ovako je *l* izpao kod imenah vlastitih sastavljenih na sav (m. slav), sava (m. slava), sov (m. slov) itd. Mĕsto *v izpade* *l izpade*

r izpade

črěz upotrebljuje se na sěveru (kajk.) čez: [illegible] 217. sr. zěnica m. zrěnica.

Ovako može suglas izpasti i u samom korenu, kao se vidi u běg (m. bvěg) sr. gèrcki φυγ i φευγ, u bě (m. bvě) gèrčki φυ.

§. 64. 3. **Suglasni sasuvak stoji u savezu s pravilom o dočetku slověnskih rěčih.**

dočetak starobug. rěčih

Jezik starobugarski, kao najstariji zastupnik slověnskih narěčjah, ima za najranije historičko doba (IX —X. věka) postojano pravilo, da mu se nijedna samostalna rěč nemože svèršivati na suglas. Odatle izpèrva zakon, kasnije običaj, da se suglasnomu dočetku pridopiše poluglas ъ ili ь, o kojih gledaj §.

konačni *s* odpade

1. Sravniv starobug. jezik s ostalimi indoevropskimi vidi se, da je u nominativu jednine odpao *s* n. pr. вкъкъ — λυκός, lupus, [gotski jezik izbaci ono, što je naš konačni poluglas, a pridèrža *s*: vulfs, ali kasnije odbaciv ondě *s* ovdě ъ, sastadoše se opet rěči: vlk (vuk) i wolf]; длъгъ - δολιχός — (d)longus; ношь (noktь) — νύξ (m. νυκτς) — nox (nocts); prema slověnskomu imao bi u gèrčkom nom. glasiti νοκτις, lat. noctis; u zaimena то (sred. spol nom.) odpade *d* sr. latinski istud; dočetak pèrve osobe množ. u glagola [illegible] мъ, odgovara latinskomu mus, staroněm. mês, gèrč. μεν (μες). U nominativu rěči nebo odpade *s*: sr. νέφος, ali u genitivu небесе — νέφεσος (νεφεος — νεφους); isto tako u drugoj osobi aorista: паде sr. s gèrčkim ἔ-βαλε-ς itd.

konačt *t* odpade

2. Prema dokazu srodnih jezikah odpade *t* u tretjoj osobi jednine i množine historičkih vremenah; u tom se slaže i gèrčki jezik s bugarsko-slověnskim: паде: ἔ-βαλε, падѫ i ἔ-βαλον. Ali u sad. vremenu падеть, падѫть, gèrčki βάλλει m. βαλλετι (ili βαλλεσι), βάλλουσι (m. βαλλοντι); jednako odpade *t* u dometku participijalnom sad. vremena *nt*, kada dodje na kraj rěči: хвалѧ (prema gèrčkomu τιθεντ-ς). Simo spadaju samostavi naznačujući mladu životinju: телѧ (m. телѧт), ждрѣбѧ (g. ждрѣбѧте).

konačni *m n* odpade

3. Suglas nosni *m* ili *n* odpade sasvim u akuzativu jednine: влъкъ — λυκόν — lupum; ношть — noctem (akuzativ izjednačio se dakle u bugarskoslověnskom s nominativom istom onda, kada je zavladalo gori pomenuto pravilo o dočetku). To

